

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

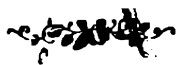
૩૦૦૪૮૪૬

૩૧૧૭

શ્રી બુદ્ધિ-વૃદ્ધિ-કર્પૂર ગ્રંથમાળા. મળકો ૨૬ મો.

શ્રાવકયોગ્ય આચાર-વિચારાદિ

સંગ્રહ *

અનેક બુકોમાંથી સારસાર વસ્તુ એકત્ર કરીને

તૈયાર કરાવનાર

સદ્ગત મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શા. કુંવરજી આણંદજી

ભાવનગર

વીર સંવત ૨૪૬૪] :: [વિક્રમ સંવત ૧૯૯૪

કિંમત અમૂલ્ય

ભાવનગર—આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ.

અનુક્રમણિકા

૧ નવપદ સ્વરૂપ	૧
૨ ગૃહસ્થયોગ્ય વ્યવહારુ શિક્ષા	૯
૩ સમકિત અથવા સમ્યક્ત્વ	૨૧
૪ શ્રાવકધર્મવિધિ (બાર વ્રત વિગેરે)	૨૬
(હરિભદ્રસૂરિકૃત પ્રથમ પંચાશકનું ભાષાંતર)		
૫ બાર વ્રતની સંક્ષિપ્ત ટીપ	૪૧
૬ શ્રાવક યોગ્ય વ્યવહારુ શિક્ષા	૪૯
(શ્રાવકકલ્પતરુમાંથી ઉદ્દત)		
૭ શ્રાવક ગુણ વર્ણન	૬૧
(૨૧ ગુણોનું સંક્ષિપ્ત ને વિસ્તૃત વર્ણન)		
૮ ગુણાનુરાગકુલકનું ભાષાંતર	૭૩
૯ માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણ	૭૮
૧૦ સામાયિકમાહાત્મ્ય-તેના આઠ નામ ને તે ઉપર ૮ કથાઓ		૮૧
૧૧ જૈનધર્મનીતિ (પ્રશ્નોત્તરરૂપે)	૯૩
૧૨ યાત્રાળુઓને અગત્યની સૂચના	૧૦૦
૧૩ વિશ્વવંદ્ય કેમ બનાય ?	૧૦૭
૧૪ સમયોચિત અગત્યની સૂચનાઓ	૧૦૯

નિવેદન

આ સંગ્રહ છપાવવાનું સદ્ગત મુનિરાજ શ્રી કર્પૂરવિજયજીની હયાતિમાં શરૂ કરેલું અને તેમની સૂચના અનુસાર જ જીવી જીવી બુકોમાંથી રસમય ચૂંટણી કરીને આ બુકમાં દાખલ કરેલ છે. તેમાંના કેટલાક લેખ તો સદ્ગુણાનુરાગીનાજ લખેલા છે. સંગ્રહ બહુ ઉપયોગી થયેલ છે, વાંચનાર શ્રાવકના હૃદયને આર્દ્ર બનાવે તેવો છે અને આ સંગ્રહ મહારાજશ્રીની સુંદર વૃત્તિનું દિગ્દર્શન કરાવે તેવો છે. તેમાં તેમનું અંતઃકરણ જ ચિતરેલું છે,

આ બુક છપાવવામાં શ્રી મોરબીનિવાસી સંઘવી કીરચંદ સુંદરજી તરફથી તેમના સદ્ગત પુત્ર પાનાચંદના શ્રેયાર્થે મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી જ રૂ. ૨૫૦) ની રકમ મળી છે. લાઈ પાનાચંદનું ટૂંકું જીવનચરિત્ર તેના ફોટા સાથે એક હજાર નકલમાં આપવામાં આવ્યું છે. એ ચરિત્ર વાંચતા પણ કેટલીક શુભ અસર જાગૃત થાય તેમ છે.

શ્રીમંત ગૃહસ્થોએ આવા ઉપયોગી ગ્રંથપ્રકાશનમાં પોતાના દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવો ઘટે છે. જ્ઞાન-દાનના લાભની સીમા નથી. સદ્ગુણાનુરાગી મુનિરાજ ગત વર્ષના આસો વદિ ૮ મે સ્વર્ગવાસી થયા છે. તેમનો ફોટો પણ આ બુકમાં આપવામાં આવેલ છે. તેમના અનુકરણીય ચરિત્રને જાણવા માટે શ્રી જૈનધર્મપ્રકાશના કાર્તિક ને માગશર માસના અંકે વાંચવા લલામણ છે.

પોસ્ટ શુદ્ધિ ૨
સં. ૧૯૯૪

કુંવરજી આણંદજી
ભાવનગર.

ચિદાનંદજીકૃત પદ

(રાગ-આસાઠરી)

જ્ઞાનકળા ઘટ ભાસી જાકું, જ્ઞાનકળા ઘટ ભાસી;
તન ધન નેહ નાંહીં રહ્યો તાકું,
છિનમેં ભયો ઉદાસી. જાકું૦૧

તું અવિનાશી ભાવ જગતકે,
નિશ્ચે સકળ વિનાશી;
એહવી ધાર ધારણા ગુરુગમ,
અનુભવ મારગ પાસી. જાકું૦૨

મેં મેરા એ મોહજનિત સખ,
ઐસી બુદ્ધિ પ્રકાશી;
તે નિઃસંગ પગ મોહશિશ દે,
નિશ્ચે શિવપુર જાસી. જાકું૦૩

સુમતા બધ સુખી ઇમ સુનકે,
કુમતા બધ ઉદાસી;
ચિદાનંદ આનંદ લહ્યો ઇમ,
તોર કરમકી પાસી. જાકું૦૪

શ્રાવક યોગ્ય આચારવિચારાદિ

સંગ્રહ

૧ નવપદસ્વરૂપ

જિન અને જૈન શબ્દની સાચી સમજ

“રાગ-દ્વેષ રહિત સમભાવથી જ ગમે તે ભવ્યાત્મા ગમે ત્યાંથી આ ભવસમુદ્રને તરી શકે છે.” રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિ (અંતરના) મહાવિકારોને વારનાર, અંતરના સઘળા દોષોને દૂર કરનાર અને અંતરમાં છૂપા રહેનારા કટ્ટા હુશ્મનોને જીતી લેનારને જ જિન કહેવાય છે. સકળ દોષ રહિત જિન ભગવાને ભાખેલો ધર્મ જૈનધર્મ કહેવાય છે. એ ઉપરથી સહેજે સમજી શકાશે કે જૈન ધર્મ કોઈ અમુક જાતિ કે કોમનો નથી, પણ જે કોઈ ઉપર જણાવેલા સકળ દોષ-વિકાર વગરના જિનોએ કહેલા શુદ્ધ નિર્દોષ ધર્મને અથવા ધર્મનાં અકરમાનને અનુસરે છે તે સઘળાનો એ ધર્મ હોઈ શકે છે. એટલે કે જૈન ધર્મને વિશાળ દૃષ્ટિથી તપાસવામાં આવે તો તે આખી આલમનો ધર્મ જણાય છે. એવો એ જૈન ધર્મ દરિયા જેવો ઊંડો અને ઉદાર [વિશાળ] છે. ફક્ત નિષ્પક્ષપાતપણે તેનાં તત્ત્વ તપાસવાથી તેની ખાત્રી થઈ શકે છે. પરમાર્થદર્શીને અમુક નામ સાથે વાંત હોતો નથી. દેવ, ગુરુ અને ધર્મનાં નામ ગમે તે હોય પણ જે પરમાર્થમાં તક્ષવત ન હોય તો પછી તેનો સ્વીકાર કરી લેવામાં કશો વાંધો આવતો જ નથી. એક જ વસ્તુના જુદાં જુદાં નામ હોઈ શકે છે તેમ છતાં તેમાં પરમાર્થ એક સરખો હોવાથી સમજી માણસ તેમાં ઝગડો કરતા નથી, પણ

સમદષ્ટિથી બધા નામને સાચા માને છે. તેવી જ રીતે પરમાર્થ-
 દષ્ટિથી શુદ્ધ નિર્દોષ દેવને જિન, અરિહંત, વીતરાગ, પરમાત્મા,
 તીર્થંકર, શિવ, શંકર, શંભુ, સ્વયંભૂ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રામ,
 મહેશ યા મહાદેવાદિક ગમે તે નામથી બોલાવવામાં આવે તો
 પણ તે સાર્થક જ હોવાથી સમજી માણસો સ્વીકારી જ લે છે.
 એવી જ રીતે ગુરુનાં અને ધર્મનાં જીદાં જીદાં નામ ગમે તે હો
 પણ તેની સાથે પરમાર્થદષ્ટિ જીવેને કશો ઝગડો હોતો નથી;
 કેમ કે તેઓ તેમાં સીધો જ વિચાર કરે છે. કેવળ શબ્દભેદ સાંભ-
 લીને તેની સાથે ઝગડો કરી બેસતા નથી. શબ્દભેદથી અર્થભેદ
 સમજી નહિ લેતાં, અર્થની એકતા નિષ્પક્ષપાતપણે વિચારી,
 તેનું ઝટ સમાધાન કરી લે છે. આવી સમદષ્ટિ, પૂર્વોક્ત જિનના
 ખરા અનુયાયી જૈનોમાં હોઈ શકે છે, તેથી જ તે સ્યાદાદી,
 અનેકાન્તવાદી અથવા યથાર્થવાદી કહેવાય છે અને તે સત્ય છે.
 તત્ત્વદષ્ટિથી કે ઉદાર-વિશાળ સમદષ્ટિથી વિચારી શકાય તો
 સકળ રાગાદિ દોષ રહિત વીતરાગ દેવે કહેલો-સમજાવેલો શુદ્ધ
 અહિંસા [દયા], સંયમ [ચારિત્ર] અને ઇચ્છાનિરોધરૂપ
 તપ લક્ષણ ધર્મ જ ખરેખર દરેક ભવ્ય આત્માને માટે સ્વા-
 ભાવિક ધર્મ છે. અને એ જ સત્ય સનાતન ધર્મદ્વારા ખરું-
 વાસ્તવિક સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એ પવિત્ર ધર્મમાં જેનું ચિત્ત
 વર્ત્યા કરે છે તેને ઇન્દ્રાદિક દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે, આમ હોવાથી
 સત્ય નિર્દોષ સનાતન ધર્મને સ્વબુદ્ધિબળથી સારી રીતે સમજી
 ભવ્યાત્માઓએ સર્વ પ્રકારનો પ્રમાદ તજીને તેનો અવશ્ય આદર
 કરવો ઘટે છે. પ્રથમ અજ્ઞાનવશ આદરેલા અસત્ ધર્મ ઉપર
 મિથ્યા મમત્વ રાખવો ઘટતો નથી. ભાગ્યયોગે સત્ય વસ્તુધર્મની
 પિછાણ થયાનું એ જ ફળ છે અને દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ માનવભવ
 પામ્યાની ખરી કિંમત પણ એથી જ છે.

મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે ઉત્તમ આલંબન

“ ખરું સ્થિર શાશ્વત સુખ ક્યાં છે ? અને તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે ? ” સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી તીર્થંકર ભગવાન ભવ્ય જનોના એકાન્ત હિતને માટે કહે છે કે-ખરું સ્થિર અને શાશ્વત સુખ કેવળ મોક્ષમાં જ છે-ખીજે ક્યાંય નથી. સકળ કર્મભગનો સર્વથા ક્ષય થવાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. તે કર્મભગનો ક્ષય કરવા સમ્યગ્ દર્શન (સમ્યક્ત્વ), જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયી જ અમોઘ ઉપાય છે, એમ શ્રી તીર્થંકર ગણુધરાદિક જ્ઞાની પુરુષો જણાવે છે. અનાદિ મિથ્યાત્વ અને કષાયને ટાળવાથી શ્રી સર્વજ્ઞ દેવે કહેલા તત્ત્વવચનો ઉપર જે યથાર્થ શ્રદ્ધા ઉપજે છે તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. શ્રી સર્વજ્ઞકથિત સૂક્ષ્મ તત્ત્વનો જે વડે યથાર્થ યોધ થવા પામે છે તે જ્ઞાન કહેવાય છે અને શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવાને ખતાવેલા ઉત્તમ વ્રત-નિયમોને આદરી તેને પ્રમાદ રહિત પાળતા રહી, નિજ ગુણમાં સ્થિરતા પામવી તે ચારિત્ર કહેવાય છે. ઉક્ત સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચારિત્રને જ્ઞાની પુરુષો રત્નત્રયી કહીને યોદ્ધાવે છે. આ પવિત્ર રત્નત્રયી વગર કદાપિ કોઈનો ક્યારે પણ સર્વ કર્મનો ક્ષય થવારૂપ મોક્ષ થઈ શકતો નથી, તેથી જ રત્નત્રયીની સાધના-આરાધના મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે કરવી તે દરેક સ્થિર અને શાશ્વત સુખના અર્થાં જનને માટે ઉચિત છે.

ભાવ સહિત કરવામાં આવતી સકળ ધર્મસાધના સફળ થઈ શકે છે. દાન, શીલ અને તપ વગેરે ભાવ સહિત કરાય તો જ તે લેખે થાય છે. એ ભાવ મનને આધીન છે અને ઉત્તમ આલંબન વગર ચંચળ મન સ્થિર રહી શકતું નથી. જો કે જ્ઞાની પુરુષોએ તેને માટે અનેક આલંબન કહ્યાં છે, પરંતુ તે સૌમાં નવપદ્મનું આલંબન સુખ્ય અને ઉત્તમ છે.

નવપદનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ

૧ અરિહંત, ૨ સિદ્ધ, ૩ આચાર્ય, ૪ ઉપાધ્યાય, ૫ સકળ સાધુ, ૬ દર્શન, ૭ જ્ઞાન, ૮ ચારિત્ર અને ૯ તપ. એ નવપદ અથવા સિદ્ધચક્રના નામથી ઓળખાય છે. ઉક્ત નવપદના ગુણ-આમ કરવાવડે નિજગુણ શુદ્ધિ કરી લેવી ઉચિત છે, તેથી ઉક્ત નવપદના ગુણોનું પ્રથમ સંક્ષેપથી વર્ણન કરીએ છીએ.

૧. રાગદ્વેષ અને મોહાદિક અંતરંગ શત્રુસમૂહને સર્વથા છૂટી લઈ, સકળ અતિશય સહિત સમવસરણમાં ખિરાણ, ભવ્ય જનોને અશ્રાન્તપણે અમૃતસમાન ધર્મદેશના આપી, જે ઉદ્ધરે છે તે અરિહંત વીતરાગ પરમાત્મા કહેવાય છે.

૨. સકળ કર્મનો સર્વથા ક્ષય કરી જે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યસંપન્ન થઈ, અજ, અવિનાશી, અરૂપી, અવ્યાબાધ અને અગુરુલઘુ એવું મોક્ષ મહાપદ પ્રાપ્ત કરે છે તે સદ્ગુણ સિદ્ધ ભગવાન તરીકે ઓળખાય છે.

૩. શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ ઉપદેશેલા ઉત્તમ (જ્ઞાનાચારાદિ) આચારવિચારને જે જાતે સેવન કરે છે-પાળે છે અને અન્ય યોગ્ય જનોને એ ઉત્તમ આચાર સમજાવી પળાવે છે, તે બ્રહ્મચર્યાદિક ૩૬ ગુણોવડે અલંકૃત ભાવ આચાર્ય કહેવાય છે. તીર્થંકર દેવના અભાવમાં શાસનની રક્ષા આવા આચાર્ય મહારાજ કરી શકે છે.

૪. જેઓ સર્વજ્ઞ-દેશિત શાસ્ત્રોનું રહસ્ય સારી રીતે સમજી લઈ, સાધુ સમુદાયને ભણાવે છે અને જડ જેવા શિષ્યને પણ સુવિનીત ને વિચક્ષણ બનાવે છે, વળી જે ગચ્છની સારી રીતે સંભાળ રાખે છે અને મૂળગુણ [મહાવ્રત] ને તેમ જ તેને પુષ્ટિકારક ઉત્તરગુણને સાવધાનપણે સદા પાળતા રહે છે એવા સુવરાજ તુલ્ય પાઠક, વાચક યા ઉપાધ્યાયના નામથી ઓળખાય છે.

૫. જેઓ આ અસાર સંસારનું સ્વરૂપ યથાર્થ ઓળખી, તેથી વિરક્ત બની, સદ્ગુરુ સંગે ઉત્તમ રત્નત્રયીનું સકળ પ્રમાદ રહિત સેવન-આરાધન કરે છે અને અન્ય ભવ્યાત્માઓને આત્મસાધનમાં સહાય આપવા જે સદા ય ઉજમાળ રહે છે તે સંત, સાધુ, નિર્બંધ, મુનિ યા મુમુક્ષુ કહેવાય છે.

૬. અનાદિ મિથ્યાત્વ યા કુવાસના અને અનંતાનુબંધી કષાયને ટાળવાથી, સુવાસના અને શાન્તિયોગે જે તત્ત્વપ્રતીતિ-રૂપ નિર્મળ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેને જ્ઞાની પુરુષો સમ્યગ્દર્શન, સુશ્રદ્ધાન યા સમકિત કહે છે.

૭. જેના પ્રકાશવટે અનાદિ અજ્ઞાન અંધકાર ટળે છે અને સર્વશક્યિત તત્ત્વો સારી રીતે સમજી શકાય છે અને અન્યને સમજાવી શકાય છે તેનું નામ તત્ત્વજ્ઞાન છે. સૂર્ય, ચંદ્ર અને દીપકની પેરે તત્ત્વજ્ઞાન જગતને અત્યંત ઉપકારી છે.

૮. વિષય, કષાય અને મન, વચન, ક્રાયાને કાબૂમાં રાખે અને ડહાપણથી જે દયા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અસંગતાદિ ઉત્તમ ગુણોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તેને જ્ઞાની પુરુષો સંયમ યા ચારિત્ર કહે છે; તેથી સ્વરૂપ-સ્થિરતા થવા પામે છે.

૯. જેમ અગ્નિના તીવ્ર તાપયોગે સુવર્ણની શુદ્ધિ કરવામાં આવે છે તેમ જે બાહ્ય તથા અભ્યંતર સાધનજોગે અનાદિ કર્મમળનો ક્ષય કરી, આત્માની શુદ્ધિ કરવામાં આવે છે તેને જ્ઞાની પુરુષો નિર્જરાકારી તપ કહીને બોલાવે છે.

ઉક્ત નવપદમાં પ્રથમનાં પાંચ પદ ધર્મો છે અને પાછળનાં ચાર પદ ધર્મરૂપ છે. એ ચારે પદનું યથાવિધિ સેવન-આરાધન કરવાથી જ અરિહંતાદિક ઉત્તમ પદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, તેથી દરેક ભવ્યાત્માએ ઉક્ત દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપરૂપ પવિત્ર ધર્મનું શુદ્ધ પ્રેમથી સેવન કરવું જોઈએ. પ્રમા-

દાચરણુ તજવાથી પવિત્ર ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમાક્ષાસ પ્રગટે છે. શ્રી અરિહંતાદિક પાંચ પદો, પવિત્ર ધર્મના પ્રભાવથી અનુક્રમે ભવ્યજનોને શુદ્ધમાર્ગદેશકપણાથી, આવનારીપણાથી, શુદ્ધ આચારવિચાર પાળવા-પળાવવાથી, ઉત્તમ વિનય શિખવવાથી અન્ય યોગ્ય જનોને યથોચિત સહાય યા આલંબન આપવાથી ત્રિભુવનવાસી જનોને પૂજા-સત્કાર યોગ્ય થાય છે. તેવા પવિત્ર આત્માઓનું તન્મયપણે આલંબન લેવાથી, તેમની સેવાભક્તિ કરવાથી, તેમના ઉત્તમ ગુણોનું એકાગ્રતાવડે ચિન્તવન (ધ્યાન) કરવાથી આપણે પણ યોગ્ય અધિકાર પ્રાપ્ત કરી તેમના જેવા જ પવિત્ર બનતા જઈએ છીએ અને અનુક્રમે સકળ કર્મ-આવરણુ દૂર કરીને, અંદર ઢંકાઈ રહેલું આપણું અનાદિ આત્મસ્વરૂપ સાક્ષાત્ પ્રગટ કરી શકીએ છીએ.

પ્રમાદનું સંક્ષેપથી સ્વરૂપ

આવા અમૂલ્ય આત્મસાક્ષાત્કાર કરવામાં અંતરાય કરનાર અને આપણને અવળે માર્ગે દોરી જનાર પ્રસિદ્ધ ‘પ્રમાદ’ શત્રુ છે. તેને વાત્વા-દૂર કરવા દરેક ભવ્યાત્માએ જરૂર લક્ષ રાખવું જોઈએ. પ્રમાદ જેવો કોઈ પ્રબળ દુશ્મન નથી, તેને બરાબર ઓળખી જતી લેવો જોઈએ.

જેના વડે આપણું કર્તવ્ય બૂલી જવાય, ન કરવાના કામ કરી લેવાય અને ઉન્મત્તની પેઠે વર્તન કરાય, અથવા ટુંડાણમાં સ્વચ્છંદીપણે ચલાય તેને જ્ઞાની પુરુષો પ્રમાદ કહે છે. તેના પાંચ પ્રકાર નીચે મુજબ કહ્યા છે:-

૧. જેનાથી મદ-નીશો ચડે એવા ગમે તે માદક પદાર્થનું સેવન કરવું અને બેભાન બની સ્વકર્તવ્યથી ચૂકવું.

૨. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો-શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શમાં ગૃહ-આસક્ત બનવું.

૩. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કષાયને વશ થઇ જવું.

૪. આળસ કે સુસ્તીવડે એકીની જેમ નિરુદ્ધમી બનવું.

૫. જેમાં કશું સ્વપરહિત સમાયેલું ન હોય એવી નકામી કુથલી-વિકથા કરવી.

ઉપર પ્રમાણે પ્રમાદના પાંચ લેહ છે. મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન પ્રમુખ તેના આઠ લેહ પણ હતા છે. પ્રમાદ આચરણ તથા ખરી દિશામાં પુરુષાતન ફેરવવાથી કેવો અફલુત લાભ થવા પામે છે ? એ બારીકીથી તપાસવાની આપણને બહુ જરૂર છે. સાદો-હલકો (સુખે પચી શકે એવો) સાન્નિધ્ય ખોરાક ને પ્રમાણપેત અને નિયમિત રીતે લેવામાં આવે તો તેથી વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક કાર્ય કરવામાં બહુ સરલતા થવા પામે છે. વિષયાસક્તિ તજવાથી ઇન્દ્રિયોનો શુભ ઉપયોગ કરી શકાય છે, ચક્ષુવડે શુદ્ધ દેવ-શુરની પરમ શાન્ત મુદ્રાને દેખી શકાય છે, શ્રોતવડે શાસ્ત્રોક્ત સદુપદેશ શ્રવણ કરી શકાય છે, જીભવડે શુદ્ધ દેવ-શુરનાં ગુણશ્રામ કરી શકાય છે, દ્રાણવડે સારા સુગંધી પદાર્થોનો સહેકાણે ઉપયોગ કરી શકાય છે અને દેહવડે સદ્ગુણી જનોનો યથાયોગ્ય વિનય ભક્તિ પૂજા સત્કાર કરી શકાય છે. જેમાંની એક એક ઇન્દ્રિયને પરવશ પડવાથી પતંગીયાં, ભમરા, માછલા, હરણીયાં અને હાથીઓના કેવા ખૂરા હાલ થાય છે અને તે દરેક ઇન્દ્રિયને સ્વવશ કરી લેવાથી કેવો ઉત્તમ લાભ મેળવી શકાય છે તે વિવેકથી વિચારી જોતાં માલુમ પડે છે. ક્રોધાદિક કષાયના કટુક ફળ વિચારીને વિવેકી જનો ક્ષમા, મૃદુતા (નમ્રતા), સરલતા અને સંતોષ ગુણો અભ્યાસ રાખે છે તો તેથી સઘળા આંતર તાપને શમાવી પરમ શીતળતાને પામે છે. જો આળસ તથા સદુદ્યમ સેવે છે તો તેથી શરીરનું આરોગ્ય સાચવવા ઉપરાંત ઘણા પારમાર્થિક લાભ પણ સંપા-

દન કરી શકાય છે અને નકામી વાત-વિકથા કરવાનો ઢાળ તણને, ઉત્તમ ધર્મકથા કરવાની કે સાંભળવાની સુદેવથી આત્માને અનહદ લાભ થવા પામે છે. આ રીતે હુરેક પ્રકારનું પ્રમાદાચરણ સમજપૂર્વક પરિહરી, જે પ્રેમ-ઉદ્ધાસથી સન્માર્ગનું સેવન કરવામાં આવે તો તેથી કેવો અપૂર્વ લાભ મળી શકે છે તે બતાવે છે:—

નવપદ અથવા વીશસ્થાનક પદ પૈકી એક કે બે પદનું ચાવત્ વીશે પદનું સંપૂર્ણ પ્રેમાદ્ધાસથી યથાવિધિ સેવન-આરાધન કરવાથી ભવ્યાત્મા ભારે ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ પામવા ઉપરાંત શ્રી અરિહંત તીર્થંકરની પવિત્ર પદવીને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સંપૂર્ણ વીર્યોદ્ધાસથી પવિત્ર રતનત્રયીનું આરાધન કરનાર સકળ કર્મમળનો સર્વથા ક્ષય કરીને અક્ષય અજરામર એવું સિદ્ધપદ પણ પામી શકે છે. અનાદિ અશુભ આચારવિચારને તણ જે ભવ્યાત્મા શ્રી સર્વજ્ઞપ્રણીત શુભ આચારવિચારને બહુ જ આદરપૂર્વક સેવે છે તે અદ્ય કાળમાં ઉત્તમ આચાર્ય પદવીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને જે સારી રીતે સ્વ-આત્મહિત સાચવીને અતિ નમ્ર ભાવે સ્વપરહિત કરવા ઉજમાળ રહે છે તે વાચક, પાઠક યા ઉપાધ્યાય પદને પામે છે. એ જ રીતે ઇન્દ્રિય, કષાયાદિને દમી-વશ કરી જે સ્વાત્મહિત કરવા ઉજમાળ બને છે તે સુસાધુ પદવીને પ્રાપ્ત થાય છે. જે સુસાધુ-જનો સમીપે આદરસહિત હિતોપદેશ સાંભળીને સુશ્રદ્ધા, સદ્વિવેક અને સતક્રિયાને સેવે છે તે મહાનુભાવ સુશ્રાવક પદવીને પામે છે તથા જે શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મતત્ત્વને યથાર્થ ઓળખી તેની દૃઢપ્રતીતિ કરે છે તે અનાદિ મિથ્યાત્વને તણ સમ્યક્ત્વ ગુણને પામી શકે છે. એ રીતે માર્ગાનુસારિતા પ્રમુખ અનેક સદ્ગુણો પુરુષાર્થયોગે દૃઢ અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

ગૃહસ્થ યોગ્ય વ્યવહારુ શિક્ષા

જૈનધર્મ સંબંધી સાદી સમજનાં બોધવચન

રાગ, દ્વેષ અને મોહ આદિ દોષમાત્રને દૂર કરનાર (જીતી લેનાર) જિનેશ્વર દેવ છે. તેમણે બાપેત્રો જૈનધર્મ છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ એ ધર્મનું લક્ષણ છે. એ પરમ મંગળમય ધર્મની ધુરા ધારણ કરનાર ધોરી સમાન સાધુ-નિર્ગ્રંથ ગુરુ ગણાય છે. શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખનાર, વિવેક-ચક્ષુથી સત્ય જોનાર, બાણનાર અને સત્ય હિતકારી કરણી કરનાર શ્રાવક કહેવાય છે. સકળ દોષરહિત જિનેશ્વર દેવે બાપેત્રા ધર્મને એક સરખી રીતે અનુસરનારા સાધર્મી લેખાય છે. તેમની યથોચિત સેવાભક્તિ બળવવાથી ભાગ્યશાળી જનો મહાન્ લાભ મેળવે છે જે આ ભવસમુદ્રથી તારે, પાર ઉતારે અથવા જેનાવડે ભવનો પાર પામીએ તે તીર્થ કહેવાય છે. જંગમતીર્થ અને સ્થાવરતીર્થ એ રીતે તીર્થ બે પ્રકારનાં છે. જિનેશ્વર દેવની આજ્ઞાને યથાશક્તિ માન્ય કરી ચાલનારા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ જંગમતીર્થ છે અને શત્રુ-જય, ગિરનાર, આબૂ, અષ્ટાપદ અને સંમેતશિખર પ્રમુખ સ્થાવરતીર્થ છે. શુદ્ધ ભાવથી તેને ભેટનાર ભવસમુદ્ર તરી શકે છે. એ પવિત્ર તીર્થને ભાવથી ભેટી યથાશક્તિ દાન, શીલ ને તપરૂપ કરણી કરી લેવી એ દરેક ભવ્યાત્માનું અવશ્ય કર્તવ્ય છે, તીર્થે કંઈક સજ્જનોનો સમાગમ પણ થઈ શકે છે, તેમના ઉત્તમ ગુણનું અનુભોદન કરવાથી આપણામાં સજ્જનતા આવે છે, નિંદાદિક દોષનું નિવારણ થાય છે અને નિર્મળ

જ્ઞાનાદિ ગુણોનો પ્રકાશ થાય છે. આવા ઉત્તમ હેતુથી જ સહુ કોઈએ પવિત્ર તીર્થની ભેટ કરવી ઘટે છે. તીર્થે જઈને સાધર્મી બંધુઓ અને બહેનોનો આદરસત્કાર કરવો તથા સજ્જનોની સંગાતે જ્ઞાનગોષ્ઠી કરવી અને એ દરેક દરેક શુભ પ્રસંગમાંથી કંઈને કંઈ ગુણ ગ્રહણ કરી લેવો તે ઉચિત છે. હંસની પેરે સાર તત્ત્વનું ગ્રહણ કરી લેવામાં જ બુદ્ધિશાળી મનુષ્યોની ખરી ખૂબી છે, યથાશક્તિ વ્રત-નિયમો જ્ઞાની ગુરુની પાસે સમજી સારી રીતે આદરવા એ જ આ દુર્લભ માનવ દેહ પામ્યાનું ઉત્તમ ફળ છે. એ રીતે પૂર્વ પુન્યયોગે પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી અને વાણીનો પણ સદુપયોગ કરવાથી જ તેની સફળતા છે. સંક્ષેપમાં સહુ સંગાતે મૈત્રી, ગુણીજનો પ્રત્યે પ્રમોદ, દુઃખીજનો પ્રત્યે દયા અને દોષવંત પ્રત્યે મધ્યસ્થભાવ રાખવામાં જ આપણું ખરું હિત રહેલું છે એ સુદાની વાત ખૂબ લક્ષમાં રાખી કલેશ કુસંપ કાપો, સર્વત્ર સુલેહશાન્તિ જાળવો અને તોડફોડ તણને સહુ કોઈને સન્માર્ગમાં જોડો. સહુ કોઈનું શ્રેય ઇચ્છવાથી આપણું પણ શ્રેય થશે જ. કિંબહુના ? કહ્યું છે કે-

“ સહુ મન સુખ વાંછે, દુઃખને કો ન વાંછે,
 નહિ શુભધર્મ વિના તે, સૌખ્ય એ સંપન્ને છે;
 ઇહ સુધરમ પામી, કાં પ્રમાદે ગમીજે ?
 અતિ આળસ તણને, ઉદ્યમે ધર્મ કીજે. ૧

ઇહ દિવસ ગયા જે, તેહ પાછા ન આવે,
 ધરમ સમય આળે, કાં પ્રમાદે ગમાવે ?
 ધરમ નહિ કરે જે, આયુ આળે વહાવે,
 શશિ નૃપતિ પરે તે, શોચના અંત પાવે. ૨

જગતમાં સહુ કોઈ સુખની વાંછના કરે છે, કોઈ પણ દુઃખની વાંછના કરતા નથી. સહુ જીવોને સુખમય જીવન જ વહાલું લાગે છે, પણ એવું સુખ દયા, દાન અને દમ (સંયમ)

રૂપ ધર્મસેવન કર્યા વગર પ્રાપ્ત થતું નથી. એ ઉત્તમ ધર્મ સાધી લેવાની એક અમૂલ્ય તક આ માનવદેહમાં પામીને, પ્રમાદવશ પડી સ્વચ્છંદપણું આદરી, હે ભોળા ભાઈ ! તું એજે ગમાવે છે ? પ્રમાદ-મદ, વિષય કષાય, આળસ અને વિકથા સમાન કોઈ કદો શત્રુ નથી. એથી જ તારે સંસારચક્રમાં જન્મમરણના ફેરા કરવા પડે છે, માટે ચેત ! ચેત ! જાગૃત થા ! અને આળસ ઉઠાડીને યથાશક્તિ વીર્ય ફેરવી ધર્મ-સાધના કરી લે. ધર્મસંબળ (ભાતું) સાથે બાંધી લઈશ તો આગળ સુખી થઈશ. તે વગર પરભવમાં તને કોઈ ત્રાણ-શરણ કે આધાર નથી, માટે જાગૃત થા અને એદીપણું-કાયરપણું તણ દે. એ જ ખરો સુખનો માર્ગ છે. જે જે દિવસ અને રાત્રિઓ ધર્મસાધન વગર તારા ફોગટ જાય છે તે જ દિવસ અને રાત્રિઓ ચીવટથી ધર્મસાધન કરી લેનાર ભાઈજીડેનોના લેખે થાય છે. અત્યારે ખરી તકે લગારેક કષ્ટ સહન કરી લઈને પણ જેઓ ધર્મસાધન કરે છે તેમને ભવિષ્યમાં ભારે સુખ સાંપડે છે. અને જે કોઈ દેહ, ધન અને પુત્રાદિ પરિવાર ઉપર ખોટી મમતા રાખી, ધર્મસાધનની ખરી તક ખોઈ નાંખે છે તેમને પછી બહુ પસ્તાવા સાથે ભવિષ્યમાં ભારે દુઃખ વેઠવું પડે છે. એમ સમજી નિજ હૃદયચક્ષુ ઉઘાડી ભવિષ્યનો વિચાર કરી જો. સ્વેળા ચેતી, કંઈ ઉત્તમ ધર્મસાધન કરી લેવામાં આવશે તો જરૂર પોતાનું ભવિષ્ય સુધરવા પામશે.

ગૃહસ્થ ધર્મનાં મૂળ સૂત્રો

આ ધર્મની સાધના માટે પવિત્ર શાસ્ત્રકારોએ ગૃહસ્થા-વસ્થામાં સુખપૂર્વક પાળી શકાય તેવા અધિકાર પરત્વે જે વ્રત અનુષ્ઠાનો ઉપદેશોલાં છે તે સંક્ષેપથી બતાવીએ છીએ.

૧. શુદ્ધ નિર્દોષ દેવ જિન અરિહંત, શુદ્ધ નિર્દોષ ગુરુ નિર્ઘંથ-સાધુ અને શુદ્ધ નિર્દોષ ધર્મ સર્વજ્ઞભાષિત જ શુદ્ધ

અદ્વાથી માનવા યોગ્ય છે. આકીના સદોષ (રાગાદિદોષવાળા) દેવ, ગુરુ અને ધર્મ તત્ત્વથી માનવા યોગ્ય નથી. જિનેશ્વર દેવે ભાષેલા શુદ્ધ પવિત્ર ધર્મમાં શંકા, કંખા કે કળનો સંદેહ કરવાની જરૂર જ રહેતી નથી, કેમ કે તે ભેદભાવ રહિત સર્વજ્ઞ કહેલ છે.

૨. સહુ કોઈને સ્વશ્રવિત વહાણું જ હોય છે. તે કોઈને અકારું હોતું નથી તેથી સહુ જીવોની રક્ષા સ્વશ્રવિતની જેમ કરવી જોઈએ. જીવદયાવડે જ આપણે સુખી અને નિરોગી થઈ શકીએ છીએ.

૩. સત્ય વચન જ વહવું એ ખરેખર મુખનું મંડન (ભૂષણ) છે. સામાને પ્રિય અને હિતરૂપ થાય એવું જ સત્ય વચન યોગ્યવાથી સજ્જનો શોભી નીકળે છે. શાસ્ત્રનો મર્મ સમજ્યા વગર બીજને આપમતે સમજાવવા જતાં પગલે પગલે ‘અસત્ય’ દોષ સેવાય છે.

૪. પૈસો અગિયારમો પ્રાણ લેખાય છે. બીજનો પૈસો અનીતિથી હરી લેતાં તેના પ્રાણ લેવા જેવો દોષ લાગે છે. તેમ છતાં પાછું અનીતિનું દ્રવ્ય ટકતું નથી તેમજ અનીતિવંત શુદ્ધ ધર્મ પામી શકતો નથી; તેથી ન્યાયનીતિવડે જ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું. આહાર પ્રમાણે ઓડકાર આવે છે. ન્યાયી દ્રવ્યથી સુખુદ્ધિ સૂએ છે, તેનો સારો ઉપયોગ થાય છે, તે દ્રવ્ય લાંબો વખત ટકી, શકે છે અને તેનાથી ધર્મમાર્ગ પશુ પ્રાપ્ત થાય છે.

૫. આપણી માતા, યેન કે પુત્રી સાથે કુકર્મ કરનાર માટે કેવો વિચાર આપણને આવે? ઘણો જ માઠો. તો પછી એવું જ કુકર્મ કરવાઈછતા આપણે માટે પણ સામાને ક્યાંથી સારો વિચાર આવે? ન જ આવે, તો પછી સ્ત્રી સિવાય અન્ય સ્ત્રી મોટી હોય તેને માતા સમાન, સરખી વયવાળી હોય તેને યેન સમાન અને લઘુવયવાળી હોય તેને પુત્રી સમાન લેખીએ તો જ સારું. તેથી સ્વપરને કેટલી શાન્તિ થવા પામે? જહોનોએ-સ્ત્રીઓએ પણ એ જ રીતે પરપુરુષને નિજ પિતા, બંધુ કે પુત્ર સમાન જ લેખવા જોઈએ. એથી જ

વ્યવહારશુદ્ધિ થઈ શકશે. વ્યવહારશુદ્ધિ વગરનાં માણસો પાવન ધર્મ પામવા પોતે યોગ્ય જ કયાં છે ? પાત્રતા વગર ગુણ પ્રાપ્તિ થઈ શકતી જ નથી.

૬. ગમે તેટલી સંપદા છતાં લોભી માણસ મમ્મણુ શેઠની પેરે દુઃખી જ હોય છે અને અદ્ય ઋદ્ધિ છતાં સંતોષી માણસ પુણીઆ શ્રાવકની પેરે સુખી હોય છે. એમ સમજી શાણા સ્ત્રીપુરુષોએ ઇચ્છાપ્રમાણુ બાંધી સંતોષવૃત્તિ સેવવી જોઈએ. બાકી લોભનો કંઈ થોભ નથી અને ઇચ્છા પણ આકાશની પેરે અનંતી છે, તેથી તેનો પાર આવતો જ નથી. અનંત આશા-તૃષ્ણામાં દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે.

૭. આજીવિકાદિક જરૂરી કારણે જવા આવવા જેટલી દિશા-ભૂમિની છૂટ રાખી, બીજી બધી દિશા-ભૂમિ સંબંધી આવતી ક્રિયા અટકાવવા માટે ખાસ દિશા મર્યાદા બાંધવી જોઈએ.

૮. મહાપાપ આરંભવાળા ૧૫ કર્માદાનના વ્યાપારવડે વૃત્તિ-આજીવિકા બને ત્યાં સુધી નહિ કરતાં, અદ્યઆરંભવાળા ન્યાયયુક્ત વ્યાપારવડે જ વૃત્તિ-નિર્વાહ કરવો શ્રાવકને ઉચિત છે. ભોગોપભોગના સંબંધમાં પણ ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેયનો વિવેક અવશ્ય સાચવવો યુક્ત છે. થોડી, નિયમિત અને નિર્જીવ (અચિત્ત) વસ્તુવડે સ્વનિર્વાહ કરી લેવો જોઈએ.

૯. જેમાં પોતાનું કે કુટુંબાદિકનું હિત સમાયેલું ન હોય તેવી નકામી બાબતમાં માથું મારવું, પાપોપદેશ આપવો, પાપાધિકરણ એકઠાં કરી બીજને આપવાં, પાપી હિંસક જન-વર પાળવાં, અસતીપોષણ કરવું, કુવ્યસન સેવવાં, કુસંગતિ કરવી, કામ ઉન્માદ જાગે એવાં આસન સેવવાં અથવા તેવા પુસ્તક વાંચવાં કે સાંભળવાં, જેથી અનેક જીવોનો વિનાશ થાય એવાં પ્રમાદાચરણ સેવવાં, નકામાં યુદ્ધ કરવા કે કરાવવા, એથી

અનર્થદંડ થાય છે એમ સમજી સુજોએ એનાથી પાછા ઓસરવું.

૧૦. દરેક શ્રદ્ધાલુ શ્રાવક-શ્રાવિકાએ હરહંમેશ જેમ સમતા ગુણની વૃદ્ધિ થાય તેમ શુદ્ધ ભાવથી સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પ્રભુ-દર્શન, પૂજા, સેવા, ભક્તિ, દેવવંદન, ગુરુવંદન, શાસ્ત્રશ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સત્સંગ, તીર્થયાત્રા, શાસન-પ્રભાવનાદિક ઉત્તમ ધર્મકરણી સ્વકર્તવ્ય સમજીને જાને કરવી, કરાવવી અને અનુમેદવી જોડીએ. સમતા-સામાયિકનું તો વ્યસન પાડવું ને વધારવું.

૧૧. હરહંમેશની ધર્મકરણી ઉપરાંત અષ્ટમી, ચતુર્દશી પ્રમુખ પર્વતિથિ જોગે કંઈ સવિશેષ કરવા લક્ષ રાખવું. વ્રત પચ્ચખખાણુ રુચિથી આદરવા અને તે બરાબર પાળવાં. ધર્મશાસ્ત્ર ચિત્ત દઈને વાંચવા યા સાંભળવા. વળી બનતાં સુધી ઉપવાસ, આયંબિલ, નીવી, એકાસણાદિક તપ કરવો, શરીરસત્કાર તજવો, શુદ્ધ શિયલ પાળવું અને સર્વથા પાપવ્યાપારનો ત્યાગ કરવો-એ રીતે નિજ ગુણની પુષ્ટિ માટે પૌષધ કરવો. છેવટે તેમાંથી યથા-શક્તિ કરણી તો પ્રમાદરહિતપણે કરવાનો જરૂર ખપ કરવો.

૧૨. ગૃહસ્થ શ્રાવક-શ્રાવિકાનું આ પણ એક ઉત્તમ કર્તવ્ય છે કે તેમણે ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના યતિધર્મને પાળનારા, પાંચ મહાવ્રતને ધરનારા, સંસારની સઘળી ખટપટોથી દૂર રહેનારા, સદા ય સાવધાનપણે સમતારસમાં ઝીલનારા અને નિર્દોષ (પવિત્ર) મોક્ષમાર્ગમાં ચાલનારા નિશ્ચંથ-સુનિ મહા-શ્રુએને નિર્દોષ (પ્રાસુક-નિશ્ચંથ) આહાર, પાણી, ઔષધ, લેપજ, વસ્ત્ર, પાત્ર અને નિવાસસ્થાનાદિ નમ્રભાવે નિઃસ્વાર્થપણે આપવાં અને તેમની પાસેથી અમૂલ્ય સફળોષ મેળવી તેને સાર્થક કરવો. પવિત્ર તીર્થોદિકની રક્ષા કરવી, જ્ઞાન-વૃદ્ધિ કરવી અને સ્વધર્મી બંધુઓને બનતી સહાય કરવી.

ગૃહસ્થોએ સ્વધર્મની રક્ષા માટે પાળવા યોગ્ય પવિત્ર નિયમો

ઉપરનાં અનુષ્ઠાનો પાળવામાં મદદગાર થઈ શકે તે સારું કેટલાએક સામાન્ય નિયમો નીચે દર્શાવીએ છીએ. દરેક ગૃહસ્થોએ હુમેશાં તેને નજર સામે રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાથી પોતાનો ગૃહસ્થ ધર્મ ઉજ્જવળ થઈ શકશે એ નિઃસંશય છે.

૧. સુશ્રાવક જનોએ ન્યાય-નીતિવાળા ગમે તે શુભ વ્યાપારાદિ વ્યવસાયવડે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી આજીવિકા ચલાવવી, સ્વકુટુંબનું પોષણ કરવું, માતપિતાદિની સેવાભક્તિ કરવી, નમ્રતા રાખવી, કૃતજ્ઞ અને પરોપકારી થવું, તથા લજ્જાળુ, દયાળુ, ગંભીર અને નિષ્પક્ષપાતી બનવું.

૨. આવકના પ્રમાણમાં જ ખર્ચ રાખવું, સ્વસ્થિતિ પ્રમાણે જ સંભાળીને ચાલવું, ઇન્દ્રિયદમન અને કષાયનિગ્રહ કરવા વધારે લક્ષ રાખવું, જ્ઞાનીને પગલે ચાલવું.

૩. સુખ-દુઃખસમયે હર્ષ-ખેદ વગર ઉદાર સિંહવૃત્તિ ધારવી, નીચવૃત્તિ આદરવી નહિ અને શ્વાન જેવા ડરકણ થવું નહિ.

૪. મદ-નશો ચઢે એવું કાંઈ ખાવું-પીવું નહિ, આળસુ-સુસ્ત થઈને બેસી રહેવું નહિ. અને નકામી વાતોના તડાકા મારી કે પારકી કુથલી કરી કિંમતી વખત ગાળવો નહિ.

૫. શુદ્ધ દેવ અરિહંત, શુદ્ધ ગુરુ-સાધુ નિર્ગ્રંથ અને શુદ્ધ ધર્મ સર્વજ્ઞાપિત જ છે, એવી દૃઢ શ્રદ્ધા રાખી, તેની જ સેવા-ભક્તિ તન-મન-ધનથી કરવા કાયમ લક્ષ રાખવું.

૬. શુદ્ધ દેવ-ગુરુની સેવાભક્તિ (દર્શન, વંદન, પૂજા, સ્તુતિ, સ્તવનાદિ) પ્રસંગે શરોર, વસ્ત્ર, મન, ભૂમિ, પૂજોપકરણ, ન્યાય-દ્રવ્ય અને વિધિ એ સાત પ્રકારની શુદ્ધિ કરવા (સાચવવા) ખાસ લક્ષ રાખવું.

૭. શુદ્ધ દેવ-શુકની સેવાભક્તિ તેમની પવિત્ર આજ્ઞાનું યથાશક્તિ પાલન કરવાવડે જ સફળ થાય છે, એમ સમજી કોઈ પણ પ્રકારના કુવ્યસનથી તો સદંતર દૂર જ રહેવું.

૮. માંસ, દારુ, શિકાર, ચોરી, જૂગાર, પરસ્ત્રી અને વેશ્યાગમન એ સાત કુવ્યસનો ઉભય લોક વિરુદ્ધ હોવાથી અતિ નિંદ્ય, અપયશકારી, કલેશકારી અને દુર્ગતિદાયક છે.

૯. જ્ઞાની શુકરાજનો જોગ મેળવી, તેમની પાસેથી હિતોપદેશ સાંભળી, તે હૈયે ધારીને, કોઈ જીવને પ્રતિકૂળતા ઉપજે એવું અનિષ્ટ આચરણ કદાપિ નહિ કરતાં, જેથી આત્મકલ્યાણ થાય એવા સદાચરણ જ સેવવા લક્ષ રાખવું.

૧૦. રાત્રિભોજન, જમીનકંદ, (કંદમૂળ) રિંગણ, વિંગણ, તુમ્હ અને અબણ્યા ફળ પ્રમુખ, બોળ અથાણું, વાસીભોજન, કાચાં ગોરસ (દૂધ, દહીં કે છાશ) સાથે કઠેળ ભોજન લગભગ વેળાએ વાળું, દિવસ ઊગ્યા વગર ખાનપાન એ સઘળાં વર્જ્ય છે; તેમ જ જીવાકુળ વસ્તુ, બગડી ગયેલ (ચલિત રસ) ઘી, દૂધ, મેવો, મીઠાઈ વગેરે પદાર્થ, બે રાત્રિ ઉપરાંતનું દહીં, ત્રણ દિવસ ઉપરાંતની છાશ, કાચું મીઠું, ગળ્યા વગરનું (અળગણ) પાણી વગેરે બધું હાનિકારક બાણને વર્જવા યોગ્ય છે.

૧૧. ફાગણ શુદ્ધ ૧૪ પછી કાર્તિક શુદ્ધ ૧૪ સુધી ખજૂર, ખારેક પ્રમુખ જીવાકુળ મેવો, આદ્રા નક્ષત્ર બેઠા પછી કેરી, કાચી અને બ્રહ્મ ખાંડ વગેરે જીવાકુળ વસ્તુમાત્ર ભક્ષણ કરવા યોગ્ય નથી.

૧૨. આખા દિવસમાંથી બે ઘડી જેટલો વખત જરૂર બચાવીને શાસ્ત્રભ્યાસ, શાસ્ત્રવાંચન, શ્રવણ, મનન પ્રમુખ અવશ્ય કરવું, અને પાપપ્રવૃત્તિ તથા સામાયિક, પ્રતિક્રમણ પ્રમુખ શુભ કરણી જરૂર કરવી.

૧૩. પરનિંદા, ચાડીચુગલો, કલેશ અને પરને માઠાં આળ દેવા પ્રમુખ દુષ્ટ આચરણથી સદંતર દૂર રહેવું. કુદેવ, કુચુર અને કુધર્મના કૃદ્ધમાં કદાપિ પડવું નહિ.

૧૪. વર્ષમાં એકાદ પવિત્ર તીર્થની યાત્રા કરી, સંઘ સાધર્મીજનોની સેવા કરી અથવા વિદ્યાદાન પ્રમુખ કોઈ સારું પરમાર્થનું કામ કરી સ્વજીવનની સફળતા કરવી.

૧૫. પરોપકારનાં કામ કરવા બનતું લક્ષ રાખવું. સૂક્ત-સુક્તાવળીમાં ખાસ :કર્ણુ છે કે—

“ પરહિત કરવા જે, ચિત્ત ઉચ્છાદ્ય ધારે,
પરકૃત હિત હૈયે, જે ન કાંઈ વિસારે;
પ્રતિહિત પરથી જે, તે ન વાંછે કદાઈ,
પુરુષ રચણ સોઈ, વંદીએ સો સદાઈ. ” ૧

નિજ દુઃખ ન ગણે જે, પારકું દુઃખ વારે,
તિહતણી બલિહારી, જાઈએ કોડી વારે;
જિમ વપભર જેણે, ડંક પીડા સહીને,
વિષધર જિન વીરે, બુઝવ્યો તે વહીને. ” ૨

તીર્થકરો અને ગણધરો વગેરે આત્મપુરુષો જે આ માનવ-દેહની દુર્લભતા બતાવે છે તે આવી રીતે યથાશક્તિ ધર્મ આરાધન કરી લેવાના પવિત્ર હેતુથી જ. તે પ્રમાણે વર્તે તેમનો તો આ માનવદેહ એક ઉત્તમ ચિન્તામણિ રત્ન જેવો અમૂલ્ય લેખવા યોગ્ય છે. અન્યથા શાસ્ત્રકાર કહે છે તેમ ધર્મના પ્રભાવે સુખસંપદા પામ્યા છતાં, જે એ ઉપકારી ધર્મની જ અવગણના-અનાદર કરે છે તે સ્વામીદ્રોહી (ધર્મવિરાધક) જીવનું ભવિષ્ય શી રીતે સારું થઈ શકશે ? નહિ જ થઈ શકે.

એમ સમજી સુઝી બાઈબ્ડેનોએ પવિત્ર ધર્મઆચરણવડે આ માનવજીવનને સફળ કરી લેવા લગારે પ્રમાદ કરવો યુક્ત નથી. પ્રમાદરહિત જે નિજ હિત કરી લે છે તે જ પરહિત પણ કરી શકે છે. ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ (મનઃશુદ્ધિ-પ્રમાણિકતા), નિઃસ્પૃહતા અને બ્રહ્મચર્યરૂપ ઉત્તમ સાધુધર્મ પામવાની ભાવના દિલમાં રાખીને જ ખની શકે તેટલું રૂઠું સ્વાશ્રયી જીવન ગાળવું જોઈએ.

દરેક ગૃહસ્થ શ્રાવકોએ પોતાના જીવનમાં કરવા યોગ્ય કાર્યો સ્વાશ્રયથી હમેશાં અનવરત ઉત્સાહ અને ખંતથી કરવાં જોઈએ. “ ખંતથી સદ્ઉદ્યમ સેવનાર શીઘ્ર સ્વકાર્યસિદ્ધિ કરી સહેજે સફળ સુખસંપદા પામી શકે છે.” એ વાતના સમર્થન માટે થોડાએક પ્રમાણ વાક્યો ઉદ્ધરીએ છીએ. શ્રીપાળકુમારની પેઠે ઉદ્યમી પુરુષરત્નને લક્ષ્મી વરે છે. પુરુષાર્થવંત પુરુષસિંહને લક્ષ્મી સહેજે આવી મળે છે. ગુણ-ગુણીનો સર્વત્ર આદર કરાય છે. ગુણો સર્વત્ર પૂજા-સત્કારને પ્રાપ્ત થાય છે, પૂજાય છે અને મનાય છે. ગુણીજનોમાંરહેલા ગુણો જ પૂજાપાત્ર છે, કેવળ લિંગ (વેશ)અને વય પૂજાપાત્ર નથી. કાયર જનો કંઈ પણ સત્કાર્ય પ્રતિજ્ઞા-દિઠ ભંગ થવાના ભયમાત્રથી આદરતા નથી, મધ્યમ જનો તેનો પ્રભાવ જાણી સાંભળીને આદરે તો છે પણ કંઈ વિદ્ય આપ્યે છતે તે તણ દે છે, ખરા દક્ષ-ડાઢ્યા-ચકોર જનો તો ગમે એવાં વિદ્ય આપ્યે છતે પણ આદરેલાં સત્કાર્યને અંત સુધી નિર્વહે છે.

“ પ્રથમ જ તપાસો કે તમે જે કાર્ય કરવા સંકલ્પ કર્યો છે તે હકાપણભર્યો છે કે નહિ ? અને જો તે સંકલ્પ દક્ષ એટલે હકાપણભર્યો જ હોય તો ગમે તેવાં વિઘ્ન ઉપસ્થિત થાય તો પણ તેથી લગારે ડરશો નહિ-ચલાયમાન થાશો નહિ-તેમાં અડગ જ

રહેજો. ” ધૈર્યપૂર્વક ખંત જારી રાખવાથી ગમે તેવાં દુષ્કર કાર્ય પણ સાધી શકાય છે. “ ચાકરી વગર બાખરી નથી. ” ઉદ્યમ કર્યા વગર કૂળ મળવાનું નથી. જેવું વાવશે તેવું લણશે. જેવું મન ઘાલશે એવું કમાશે. ‘ આપ સમાન જળ નહિ અને મેઘ સમાન જળ નહિ. ’ જાતમહેનત (Self-Help) પર જ વિશેષ વિશ્વાસ રાખો, સ્વાશ્રયી બનો. બીજાના વિશ્વાસ ઉપર ખેંસી રહીને આલસ્યને વધારશે નહિ. “ નિયમિત કાર્ય કરવાની ટેવથી બહુ સરલતા-અનુકૂળતા થવા પામે છે. ” તમારા ઠરેક કાર્યમાં બને તેટલા નિયમિત (Regular) થાઓ, થવા પ્રયત્ન કરો. સરલતાથી કાર્ય કરવાની એના જેવી બીજી કોઈ સરસ પદ્ધતિ નથી. નિયમિત કાર્ય કરનારાઓ ગમે તેટલાં કામ મળીથી કરે છે અને અનિયમિત કામ કરનારા એકાદ કામ કરવામાં પણ નાસીપાસ થાય છે. “ લક્ષ્યપૂર્વક નિયમિત કામ કર્યા પછી જે વિશ્રાંતિ મળે છે તેમાં જ ખરી મીઠાશ આવે છે. ” અનિયમિતપણે કામ કરનારને આત્મસંતોષને બદલે બહુધા બળાપો થવા કરે છે. (તેનું ચિત્ત અપ્રસન્ન અને ઉદાસી રહ્યા કરે છે.) “ નિયમિત કામ કરનારને નિજ કાર્યશક્તિમાં શ્રદ્ધા બની રહે છે, તેથી ધાયું કામ ઉત્સાહપૂર્વક સારી રીતે કરી શકે છે. તેથી બહુટું અનિયમિત કામ કરનારમાં બને છે. આ વાત સ્વાનુભવસિદ્ધ સમજી શકાય એવી છે. પાત્રતાયોગે વસ્તુપ્રાપ્તિ થવામાં ઉદ્યમાદિની પણ જરૂર રહે છે. ” કોઈ પણ અગત્યનાં કામ કરવા હચ્છનારે પ્રથમ તેની યોગ્યતા મેળવવા મથન કરવું જોઈએ. (First deserve and then desire). “ યોગ્યતા પામી લેવાય તો કાર્યસિદ્ધિ સુલભ થવા પામે એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. ” કારણ વગર કાર્યની સિદ્ધિ અશક્ય છે કેમ ? પુરુષાર્થવડે જ સર્વ કંઈ કર્તવ્ય-કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે. પુરુષાર્થને કંઈ પણ અસાધ્ય નથી જ, માટે જ કહેવામાં આવે છે

કે-(Try, Try and Try) ઉદ્યમ કરો, ઉદ્યમ કરો, ઉદ્યમ કરો. ઉદ્યમ કરવાવડે જ અંતરાય તૂટશે. ઉદ્યમ કર્યા છતાં તત્કાળ ફળપ્રાપ્તિ થવા ન પામે તો તેથી નિરુત્સાહ થવું નહિ. ધીરજ ધરીને ફળપ્રાપ્તિ થતાં સુધી અડગ ઉત્સાહથી ઉદ્યમ કરી આગળ વધતા જવું એટલે અંતે ફળપ્રાપ્તિ અવશ્ય થશે જ. ” ઉદ્યમ સાથે નસીબ ચારી આપે છે તો તત્કાળ ફળપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. “ સતત ઉદ્યમ કર્યા છતાં ફળ ન મળે તો જ દૈવને દોષ દેવો, તે પહેલાં દૈવને કે કાળને દોષ દેઈ નિરુદ્યમી બની બેસવું નહિ ” યદ્યપિ કાળ, સ્વભાવ, ભાવીભાવ (નિયતિ), પૂર્વકર્મ અને ઉદ્યમ-એ પાંચ સમવાયી કારણયોગે જ કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, તો પણ તે સર્વમાં ઉદ્યમને જ પ્રધાન-પદ અપાય છે, કેમકે તેનાવડે જ બાકીનાં કારણોની અનુકૂળતા થાય છે અને ઇષ્ટ કાર્યસિદ્ધિ થવા પામે છે. “ નિજ નિજ કર્તવ્યપરાયણ જનો સુખી થાય છે અને તેમાં બેદરકાર રહેનાર દુઃખી જ થાય છે એવું સમજનારા સહુ સુઝ બાઈબહેનોએ નિજ નિજ કર્તવ્યકર્મમાં પૂરતું લક્ષ અવશ્ય રાખવું જોઈએ. સહુમાં સામ્યોનો તેમજ ગૃહસ્થોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ” પોતાના અધિકાર મુજબ સહુએ સ્વકર્તવ્ય કર્મ કરવાના હોય છે. તેની ઉપેક્ષા કરવાથી તેમને હાનિ સહેલી પડે છે અને સ્વકર્તવ્યનિષ્ઠ રહેવાથી અંતે સકળ સુખસંપદા સ્વાધીન થઈ રહે છે. કોઈ પણ કાર્ય સહસા કરવું નહિ. વિવેકથી વિચારીને કાર્ય કરનારને સહેજે સકળ સુખસંપદા આવી મળે છે. ગંભીર અને મહત્ત્વના કામ બહુ વિવેકથી અને ધૈર્યથી કરવા જોઈએ, તેમાં ફળપ્રાપ્તિ માટે ઉતાવળ કરવી નહિ, અધીરા થવું નહિ. કહ્યું છે કે Patience and Persivereance overcome mountains અર્થાત્ ધૈર્ય અને ખંતથી જમે તેવાં મહત્ત્વનાં કામ પણ પૂરાં કરી પાર પાડી શકાય છે, બાકી તે વગર તો

Haste is Waste અતિ ઉત્ત્રવળ અને અધીરાઇ અતિ હાનિરૂપ નીવડે છે. શ્રીમાન્ આનંદધનજી વગેરે આત્મજ્ઞાની પુરુષો બોધે છે કે ' સેવનકારણ પડિલી ભૂમિકા રે, અભય અદ્વેષ અખેદ. ' સેવા-ભક્તિ અને પરમાર્થપરાયણતા માટે પ્રથમ જ ભય, દ્વેષ અને ખેદરૂપ દોષત્રયનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. જેમાં પરિણામની ચંચળતા (અસ્થિરતા) વર્તે એ જ ભય, અરુચિ, એ જ દ્વેષ અને એવી ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ કરતાં થાકી જવાય એ જ ખેદ. સતત અભ્યાસયોગે સ્થિતિપરિપાક થયે છતે એ દોષત્રય વિલય પામે છે અને આંતરદષ્ટિ ખુલ્લે છે. પછી ગુણમણિનિધાનરૂપ સંત-મહંતને પિછાની, તેમનો પરિચય કરી, સ્વચિત્તશુદ્ધિ કરી શકાય છે, જેથી સઘળી કરણી સફળ થઈ શકે છે અને એ રીતે અવંચક મન-વચન-કાયાથી કરાયેલી અવંચક કરણીવડે અવંચક ફળરૂપ ઉત્તમોત્તમ મોક્ષમુખ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

સમકિત અથવા સમ્યક્ત્વ

જેમણે રાગ, દ્વેષ અને મોહ પ્રમુખ સમસ્ત દોષોનું ઉન્મૂલન કરી, સફળ (અંતરંગ) કર્મભજને ટાળી, મહા અતિશય-ધારી આરિહંત પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે દેવાધિદેવને જ આ ભવ-સમુદ્રનો પાર પામવા માટે શુદ્ધ દેવ તરીકે માનવા. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ અતિ ઉજ્જવળ રત્નત્રયીનું અહોનિશ સેવન કરતાં જેઓ નિર્દોષ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તે છે અને નિઃસ્પૃહ-પણે અન્ય યોગ્ય જનોને સહાય આપી તેમાં પ્રવર્તાવે છે તેવા

નિર્ઐશ-સાધુ મુનિરાજ જ આ ભવસમુદ્રને તરવાને તેમજ બીજાને તારવાને સમર્થ હોવાથી માતાપિતાદિક કરતાં અત્યંત ઉપકારી બાણી સદ્ગુરુ તરીકે અંવલંબવા યોગ્ય છે. તેવા શુદ્ધ સદ્ગુરુનું શરણ આદરી કંઈક ભવ્યાત્માઓ તરી ગયા છે. તીર્થંકર, ગણધર પ્રમુખ પ્રમાણિક પુરુષોએ પ્રરૂપેલ દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાલક્ષણ અથવા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને આરિત્રલક્ષણ ધર્મ જ ભવ્યજનોને દુર્ગતિથી બચાવી સદ્ગતિ આપવા સમર્થ છે, એમ સમજી અનન્ય શ્રદ્ધારૂપ શુદ્ધ પ્રેમથી ઉક્ત ધર્મનું આરાધન કરી લઈ સ્વમાનવભવ સફળ કરવો એ જ પૂર્વપુણ્યયોગે પ્રાપ્ત થયેલ સફળ સામગ્રીનું સાર્થકપણ છે. પૂર્વોક્ત શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ઉપર અનન્ય પ્રેમ-ભક્તિથી અનાદિ મિથ્યાવાસનારૂપ મિથ્યાત્વ નાશ પામે છે અને શુદ્ધ વાસનારૂપ સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે. સમકિતરચિ જીવ સ્વકલ્યાણાર્થે નીચેની ગાથાનું સદા ય રટન કરે છે.

“ અરિહંતો મહ દેવો, જાવજીવં સુસાહુળો ગુરુણો ।

જિનપન્નતં તત્તં, હ્ય સમ્મત્તં મય ગદિયં ॥

અથવા શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો જેમાં સારી રીતે સમાવેશ થયેલો છે એવા નવ પદ રૂપ નવકાર મહામંત્રનો તે સદા ય બાપ કર્યા કરે છે. ઉક્ત મહામંત્રનો પ્રભાવ અચિન્ત્ય બાણી કોઈ કોઈ મહાનુભાવો તેનો નવ લક્ષ (૯ લાખ) બાપ સ્થિરતાથી કરે છે અથવા તેા શ્વાસોશ્વાસમાં તેનું જ રટણ કરે છે. મહામં-ગળકારી નવકાર મંત્રાદિકનો પ્રમાદ રહિત બાપ કરવાથી શુભ અભ્યાસયોગે તેમનું સમાધિયુક્ત મરણ થવું સંભવે છે, તેથી ભેલો અભ્યાસ બહુ જરૂરનો છે.

ઉક્ત સમ્યક્ત્વની રક્ષા તેમ જ પુષ્ટિ માટે બંધનોએ નીચેની નિયમાવળી લક્ષમાં રાખવી.

૧. શુદ્ધ વસ્ત્રાદિક ધારણ કરી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને ભેટવા નિયમસર જવું અને ખની શકે ત્યાંસુધી જયણ્ણા- (જીવરક્ષા) પૂર્વક શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરી ઉત્તમ દ્રવ્યો (પૂજોપગરણ્ય) મેળવી શ્રી જિનેશ્વર દેવની ત્રિકાળ પૂજા-અર્ચા પણ કરવી. જ્યાં નજદીક દેરાસર પ્રસુખનો યોગ ન હોય ત્યાં હશાન કેાણ તરફ શ્રી સીમંધર પ્રભુ સન્મુખ રહી સ્થિરતા-પૂર્વક સ્તુતિ-સ્તોત્ર સહિત વિશાળ ચૈત્યવંદન કરવું. અથવા નવપદ (સિદ્ધચક્ર) પ્રસુખની સ્થાપના સ્થાપી, અંતર લક્ષ રાખી નિત્યનિયમ સાચવવો.

૨. અખંડ વસ્ત્રના ઉત્તરાસંગ પ્રસુખ પાંચ અભિગમ સાચવી, શ્રી સદ્ગુરુના દર્શન વંદનાર્થે તેમ જ ખની શકે ત્યાંસુધી ધર્મ-દેશના સાંભળવા, વ્રત, પરચખ્યાણ કરવા, તેમજ સામાયિક, પોષધ, પ્રતિક્રમણાદિક ધર્મકરણી નિવૃત્તિથી કરવા નિયમસર જવું અને ત્યાં અતિ આદરપૂર્વક ગુરુમુખ સામી જ દ્રષ્ટિ સ્થાપી, વિકથાદિક પ્રમાદ પરિહારી સંઘ-સાધર્મિક સમુદાય સાથે અપૂર્વ જ્ઞાનાદિક ગુણોનો અદ્ભુત લાભ લેવો.

૩. આપણી ધર્મ-વૃત્તિ સદા ય સતેજ રહે-તેમાં ખામી આવવા ન પામે તેટલા માટે સાવધાનપણે નિત્યનિયમ પાળવા. ઉપરાંત પર્વ દિવસો અને કલ્યાણક દિવસોમાં વિશેષે કરીને તીર્થ-યાત્રા, પૂજા, પ્રભાવનાયોગે દાન, શીલ, તપ અને ભાવના પ્રસુખ શુદ્ધ ધર્મની વૃદ્ધિ કરવી. સંઘ-સાધર્મિક જનોની યથાયોગ્ય ભક્તિ કરવા, તેમજ આપણી ધર્મકરણીના અંતરંગ હેતુ સમજી લક્ષ-પૂર્વક વિધિસહિત ને પ્રેમપૂર્વક કરવા દિન દિન ખપ કરવો.

૪. ધર્મરત્ન પ્રકરણમાં શ્રી શાન્તિસૂરિજીએ કહેલા અક્ષુ-
દ્ધતાદિક ઉત્તમ ૨૨ ગુણો આપણામાં સંપૂર્ણ ખીલી નીકળે,
ક્ષુદ્રતાદિક દોષ માત્ર સમૂળગા દૂર થઈ જાય, તેમ જ શ્રી હરિ-
ભદ્રસૂરિજીએ ધર્મખિન્દુ પ્રમુખ ગ્રંથોમાં સ્પષ્ટપણે બતાવેલા
માર્ગાનુસારીપણાના ૩૫ લક્ષણો (સત્ય, પ્રમાણિકતા, નમ્રતા
પ્રમુખ) જેમ આપણામાં સંપૂર્ણ આવી શકે તેમ રાતદિન
લક્ષ રાખી સરલ અકુટિલ વ્યવહાર સેવવો.

૫. પૂર્વાચાર્યવિરચિત સમ્યક્ત્વ સિત્તરીના આધારે મહો-
પાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ કરેલ સમક્રિતના ૬૭ ખેલની
સજ્જાય સારી રીતે અર્થ સહિત અવધારી સમક્રિતને શોભાવનારાં
કારણો સદા ય સેવવાની અને મલિનતા કરનારા કારણો સદા ય
તજવાની પૂરતી કાળજી રાખવી. જેમ જેમ ઉલટભર ખંતથી તેનો
અભ્યાસ કરવામાં આવશે તેમ તેમ આત્મામાં સ્વાભાવિક ગુણોની
પ્રાપ્તિ થતી જ જશે અને અનુક્રમે ઉત્તમ પાંચ લક્ષણોવાળું
શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ ઝળહળતું આત્મામાં પ્રગટ થશે.

૬. ૧ શમ, ૨ સંવેગ, ૩ નિર્વેદ, ૪ અનુકંપા અને ૫
આસ્તિકતા આ પાંચ તેનાં ઉત્તમ લક્ષણ છે. તેનો હરહંમેશ
સારી રીતે અભ્યાસ રાખવો. તેમાં પ્રમાદ એટલે ગફલત કરવી નહિ.

(૧) અપરાધી જીવનું પશુ અંતરથી અહિત નહિ
ઈચ્છતાં બની શકે તેટલું તેનું હિતજ થાય તેમ આપણા મન,
વચન અને કાયાનો સદુપયોગ કરવો અને કરાવવો. (શમ)

(૨) દુનિયામાં દેખાતાં દેવતા પ્રમુખનાં સુખ પણ ક્ષણ-
ભંશુર બાણી તેવાં સુખને પરિણામે અસાર સમજી તેમાં રતિ કર્યાં
વગર દેવળ મોક્ષનાં શાશ્વત સુખમાં જ પ્રીતિ જોડવી. (સંવેગ)

(૩) કર્મવશ પ્રાપ્ત થયેલ સંસારને કેવળ કારાગ્રહ અથવા નરક સમાન લેખી, પ્રાપ્તસુખદુઃખમાં સમભાવ રાખી સંસાર બંધનથી મુક્ત થવા તીવ્ર અભિલાષા રાખવી. (નિર્વેદ)

(૪) દીન-દુઃખી અનાથ જનોને યથોચિત અન્ન વસ્ત્રાદિકની સહાય કરવારૂપ દ્રવ્ય દયા અને યોગ્ય જીવોને ધર્મના માર્ગે ચડાવી કાયમ માટે તેમને દુઃખમુક્ત કરવારૂપ ભાવ દયા સહા ય દિલમાં ધારવી. અંતર લક્ષથી કરવામાં આવતી ઉભય દયા હિતકારી જ છે. (અનુકંપા)

(૫) સર્વથા-રાગદ્વેષ વર્જિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી જિનેશ્વર ભગવાને જે જે અમૃત વચન કહ્યાં છે તે સર્વથા સત્ય જ છે. એવી અચળ શ્રદ્ધા અત્યંત આદરથી સેવવી મુક્ત છે. (આસ્તિકતા)

(૬) પવિત્ર જિનશાસનને દીપાવનાર, જિનાજ્ઞાને અખંડ ધારણકરનાર અને સમસ્ત ગુણના આચારરૂપ શ્રી તીર્થંકર ભગવાનને પણ માન્ય શ્રી ચતુર્વિધ સંઘનું પૂર્ણ પ્રેમથી વાતસલ્ય કરવું. પ્રભુની પવિત્ર આજ્ઞાને પ્રાણુની જેમ પાળનાર સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકારૂપ શ્રી સંઘનો જેમ અભ્યુદય થાય તેમ લક્ષ રાખી પ્રવર્તવું.

(૭) અનાદિ મિથ્યાત્વ ને કષાય પ્રબળ પુરુષાર્થે વગર ટાળી શકાય નહીં માટે અનંત દુઃખદાયક તે દોષોને દૂર કરવા સર્વ સામર્થ્ય ફેરવવા ચૂકવું નહીં અને ચિંતામણિ રત્નથી પણ અધિક સુખદાયક સમ્યક્ત્વ પામી તેને પ્રાણુની પેરે સાચવવું પરંતુ મૂર્ખની પેરે તેને પ્રમાદથી ગુમાવી દેવું નહીં; કેમકે સમકિત સહિત જ સકળ ધર્મકરણી-વ્રત નિયમ પ્રમુખ મોક્ષદાયક થઈ શકે છે.

શ્રાવક ધર્મવિધિ

(શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત પ્રથમ પંચાશકનું ભાષાંતર)

૧. ચરમ તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને નમસ્કાર કરીને, સમ્યક્ત્વાદિક ભાવાર્થ સહિત શ્રાવક ધર્મ સૂત્ર તથા ટીકાના આધારે સંક્ષિપ્ત સરલ વ્યાખ્યાયુક્ત સૂત્રમર્યાદા મુજબ સંક્ષેપથી હું વર્ણવીશ. આદિ શબ્દથી શ્રાવક યોગ્ય પાંચ અભ્યુત્પત્ત, ત્રણ ગુણવત્ અને ચાર શિક્ષાવત હું વખાણીશ. શ્રાવક ધર્મના અભ્યાસી થઇને દશવિધ યતિધર્મનું પાલન કરવા લાયક થઇ શકે એ હેતુથી પ્રથમ શ્રાવક ધર્મ પ્રકરણ કહીશ.

૨. અતિ તીવ્ર કર્મના વિનાશથી જે સાવધાન થઇ પરલોક હિતકારી જિનવચન યથાર્થ કપટ રહિતપણે સાંભળે છે તે અત્ર શ્રાવકધર્મવિચારના પ્રસ્તાવમાં ઉત્કુષ્ટ શ્રાવક લેખાય છે. તેમાં પ્રથમ લક્ષણથી અને ફળથી સમ્યક્ત્વનું નિરૂપણ કરે છે.

૩. મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના દળનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ થવાથી, સર્વજઠથિત જીવાદિક તત્ત્વોની યથાર્થ શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ પ્રકટે છે; એટલે તેમાં અસત્ આગ્રહ-દુરાગ્રહ રહેતો નથી અને શુશ્રૂષાદિક ગુણો અતિશય વધે છે. તે શુશ્રૂષાદિક ગુણોને જ શાસ્ત્રકાર વખાણે છે.

૪. સદ્ગોષ્ઠકારી ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળવાની બારે ઉત્કંઠા, શ્રુત-ચારિત્ર લક્ષણ ધર્મ પ્રત્યે અત્યંત રાગ અને યથાસમાધિ-પ્રસન્નતા-પૂર્વક દેવગુરુની સેવા-ભક્તિ કરવામાં અતિ આદર, સમકિત પ્રાપ્ત થયે થાય જ. ફક્ત અભ્યુત્પત્તાદિક વ્રતપ્રાપ્તિ માટે ભજના એટલે તે વ્રતો સમકિત પ્રાપ્ત થયે કદાચિત્ પ્રાપ્ત થાય અથવા ન પણ થાય. તે ભજનાનું કારણ કહે છે.

૫. તે અણુવ્રતની પ્રાપ્તિ તો સમક્ષિતપ્રાપ્તિ યોગ્ય કર્મક્ષયો-
પશમની અપેક્ષાએ અધિકતર ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી
જ થવા પામે છે. અર્થાત્ પરિણામભેદથી સમક્ષિતપ્રાપ્તિના
નિમિત્તભૂત કર્મના ક્ષયોપશમ માત્રથી વ્રતપ્રાપ્તિ થવા ન પામે,
પણ તેથી અધિકતર ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમબળથી
વ્રતપ્રાપ્તિ થવા પામે એ જ વાતનું સમર્થન શાસ્ત્રકાર કરે છે.

૬. આયુષ્યવર્જિત મોહનીય પ્રમુખ સાતે કર્મોની પદ્યોપમના
અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન એક કંડાકોડ સાગરોપમની સ્થિતિ
ઉપરાંતની શેષ સઘળી કર્મસ્થિતિ યથાપ્રવૃત્તિકરણે કરી શુભ
ખપાવે. પછી અપૂર્વકરણે કરી ઘંથીભેદપૂર્વક શુભ સમક્ષિત પામે.
પછી ૨ થી ૬ પદ્યોપમ જેટલી વધારે કર્મસ્થિતિ ખપાવ્યાથી
અણુવ્રતોનો લાભ થાય અને અસંખ્ય સાગરોપમ જેટલી ચારિત્ર-
મોહનીય સ્થિતિ ખપાવ્યાથી ભાવથી મહાવ્રતોની પ્રાપ્તિ થઈ
શકે. ‘દ્રવ્યથી અણુવ્રત અને મહાવ્રતની પ્રાપ્તિ તો કર્મની સ્થિતિ
વધારે હોવા છતાં પણ સંભવે છે.’ (ટીકાકાર)

૭. સ્થૂળ પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક પાંચ અણુવ્રતો જ મૂળગુણ
બાણુવા અને ઊભા દિશિપરિમાણાદિક એ મૂળગુણરૂપ અણુવ્રતોના
પ્રુષ્ટિકારક ગુણુવ્રત અને શિક્ષાવ્રત રૂપ ઉત્તરગુણ બાણુવા. તેમાં
પ્રથમ અણુવ્રતનું સ્વરૂપ જણાવવા શાસ્ત્રકાર કહે છે.

૮. સ્થૂળ પ્રાણુવધથી વિરમવારૂપ પ્રથમ અણુવ્રત છે. તે પ્રાણુ-
વધ સંકલ્પથી અને આરંભથી એ પ્રકારે થાય છે. તેમાં વધ
કરવાની બુદ્ધિરૂપ સંકલ્પ અને ખેતી પ્રમુખ આરંભ. એ બંને
રીતે સ્થૂળ પ્રાણાતિપાતવિરમણુવ્રત અંગીકાર કરનાર આવક
સ્થૂળ પ્રાણુવધને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પરિહરે. આવશ્યક ચુર્ચિમાં સંક-
લ્પથી સ્થૂળ પ્રાણુવધ વિરમણની પ્રતિજ્ઞા કહી અને આરંભથી
સ્થૂળ પ્રાણુવધ વિગેરેની પ્રતિજ્ઞા કેમ કહી નહીં? ઉત્તર-ગૃહસ્થ.

આરંભ વર્ણ ન શકે માટે. સંકલ્પથી તો તે આગમ રીતે સ્થૂળ પ્રાણવધથી વિરમેજ. તે જ આગમોક્ત વધવર્જન વિધિ અને તેની ઉત્તરવિધિ દર્શાવતા સતા ગ્રંથકાર કહે છે.

૯. ધર્માત્મા ગુરુ સમીપે ધર્મોપદેશનું શ્રવણ કરી વૈરાગ્ય-ભીનો થયેલ શ્રાવક ચાતુર્માસાદિક અલ્પકાળ પર્યાંત કે લાંબો વખત જીવિતવ્ય પર્યાંત ઉપર મુજબ સ્થૂળ પ્રાણવધ વિરતિની પ્રતિજ્ઞા કરીને તેના પાંચ અતિચારો ભાવશુદ્ધિવડે સમજીને તજે. તે પાંચ અતિચારો હવે જણાવે છે.

૧૦. ક્રોધાદિ કપાયવડે દૂષિત મનવાળો થઈ શ્રાવક, પશુ કે મનુષ્યાદિકને વધ, બંધન, અંગચ્છેદ, અતિભાર આરોપણ તથા ભાતપાણીનો અંતરાય નિહેંતુક ન કરે. ખાસ હેતુસર બંધાદિક કરતાં છતાં સદયપણાથી તે અતિચાર નથી.

૧૧. બીજા અણુવ્રતમાં કન્યા, ગૌ, ભૂમિ સંબંધી અસત્ય તથા થાપણમોસો અને કૂટ સાક્ષી એમ સ્થૂળ મૃપાચાદ વિરમવાનું સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારે જાણવું. એના પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧૨. સહસ્રા આળ ચઢાવવું, સ્વસ્ત્રી કે મિત્રાદિકની ગુહ્ય વાત જાહેર કરવી, વિશ્વાસઘાત કરવો, ખોટો ઉપદેશ દેવો અને ખોટા હસ્તાવેજ કરવા. એ બધા અજાણતાં કરે તો અતિચાર અને જાણી જોઈને કરે તો વ્રતભંગ થાય. હવે ત્રીજું અણુવ્રત કહે છે.

૧૩. સ્થૂળ અહત્તાદાનવિરમણ સચિત્ત-લવણાદિક, અચિત્ત-સુવર્ણાદિક સંબંધી એમ બે પ્રકારનું કહ્યું છે. તેમાં મિશ્ર-વસ્ત્ર અલંકારાદિક યુક્ત પુત્ર પુત્રી સંબંધી અહત્તાદાન સમાવેશિત થયેલું જાણવું. તેના પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧૪. ચોરોએ ચોરી આણેલું કેશર પ્રમુખ સસ્તી કિંમતે લેવું, ચોરી કરાવવી, વિરુદ્ધ રાજ્ય-સ્થાનમાં જવું. ખોટાં માન-

માપાં કરવાં, સારી-નરસી વસ્તુનો ભેળ-સંભેળ કરવો અને એવી હલકી મિશ્ર વસ્તુ સારી કહીને વેચવી. ત્રીજા વ્રતના રક્ષકે એ અતિ-ચારો વર્જવા જોઈએ. હવે ચોથા અણુવ્રતનું નિરૂપણ કરે છે.

૧૫. ચતુર્થ અણુવ્રત મધ્યે ઔદારિક (મનુષ્ય અને પશુ સંબંધી) તથા વૈકિંચ (દેવ સંબંધી) દ્વિવિધ પરસ્ત્રીથી (ને પરપુરુષથી) વિરમવાનું કહ્યું છે. તે સ્વદાર (ને સ્વપતિ) સંતોષ-વ્રત લેખાય છે. આ વ્રતના અતિચારો શાસ્ત્રકાર કહે છે.

૧૬. થોડા વખત માટે પોતે રાખેલી વેશ્યા તથા અન્યે ભાડે રાખેલી વેશ્યા, કુલાંગના (કુમારિકા) કે અનાથ (વિધવા) સ્ત્રીનું સેવન, સ્ત્રી-પુરુષ વિવાહ-સંબંધ જોડી દેવા અને કામભોગ-શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના સેવનમાં અત્યંત આસક્તિ કરવી. એ સર્વે અતિચારો યથાસંભવ (સ્વદારા ને સ્વપતિ સંતોષીને) વર્જવા યોગ્ય છે. સ્ત્રીને પોતાની શોકયના વારાના દિવસે સ્વપતિ અપરિચ્છિત લેખાય, તેથી તેના વારાને ઉદ્ધંધી પતિને ભોગવતાં અતિચાર થાય અને બીજા તો અતિક્રમાદિકવડે અતિચાર થવા પામે છે. હવે પાંચમું અણુવ્રત વખાણું છે.

૧૭. અસત્ આરંભથી નિવર્તાવનાકું ઇચ્છાપરિમાણ વ્રત, ચિત્ત-વિત્તાદિકને અનુસારે સ્વસ્વકચિ ને સ્થિતિ મુજબ ક્ષેત્રાદિક વસ્તુવિષયક હોઈ શકે છે—કરી શકાય છે. એના અતિચારો અનેક પ્રકારે શાસ્ત્રકારો કહે છે.

૧૮. ક્ષેત્રાદિ, રૂપ્ય-સુવર્ણાદિ, ધન-ધાન્યાદિ, દ્વિપદ-ચતુષ્પદાદિ તથા કુપદ તે આસનશયનાદિક ધરવખરીનું જે પરિમાણ કયું હોય તેને અનુક્રમે એક બીજા સાથે જોડી દેવાવડે, બીજાને અમુક સંકેતથી સોંપી દેવાવડે, બાંધી મૂકવાવડે અથવા સાદું કરી

સામાના ઘરે સ્થાપી રાખવાવડે, ગભાધાન કરાવવાવડે તથા સ્વમતિકદિપત પર્યાયાંતર કરવા-કરાવવાવડે ઉશ્ચંધન કરનારને પ્રતની સાપેક્ષતાથી અતિચાર દૂષણ લાગે. તે યથાર્થ પ્રતની રક્ષા કરવા ઇચ્છનાર શ્રાવક વર્ગે.

ત્રણ ગુણુવ્રત

૧૯. ઝંચે (પર્વતાદિક ઉપર), નીચે (વાવ-કુવાદિકમાં) અને તીરછું (પૂર્વ-પશ્ચિમ ઉત્તર-દક્ષિણ દિશામાં) આતુર્માંસાદિક કાળની મર્યાદા બાંધી પરિમાણ કરેલા ક્ષેત્રની હદથી બહાર અધિક નહીં જવા સંબંધી નિયમ કરવો તે પ્રથમ ગુણુવ્રત કહેવાય છે.

૨૦. ઝંચે, નીચે કે તિરછું જવા સંબંધી કરેલી હદનું ઉલ્લંઘન કરવું, કરેલી ક્ષેત્રમર્યાદાની બહારથી અમુક ચીજ મગાવવી અને મુકરર કરેલી હદનો બહાર કોઈ ચીજ મોકલાવવી તથા જરૂર પડતાં ક્ષેત્રવૃદ્ધિ કરવી (અમુક દિશામાં અધિક પ્રયાણ કરવાની છૂટ લેવી) અને કોઈ વખત કોઈ રીતે વ્યાકુળતા, પ્રમાદ કે મતિમંદતાથી કરેલ દિશિપરિમાણને વિસરી જવું-ભૂલી જવું કે (મેં પચાસ જોજન સુધી જવાનું રાખ્યું છે કે સો સુધીનું ?) (જવા પ્રશ્નગે એમ શંકા થયેલ હોય તો પચાસ જોજનથી અધિક જતાં અતિચાર ને સોથી અધિક જતાં વ્રતભંગ સમજવો.) ઉપર મુજબ પાંચ અતિચાર સમગ્ર સુદા શ્રાવકે વ્રતશુદ્ધિ અર્થે તે અતિચારો વર્જવા. અતિચાર રહિત વ્રતનું પાલન કરવું.

૨૧. લોજન અને કર્મ આશ્રી જેમાં નિયમ કરવાનો છે તે બીજા ગુણુવ્રતમાં કંદમૂળાદિક ૩૨ અનંતકાય અને ૨૨ પ્રકારનાં અભક્ષ્ય લોજન તજવાનો અને કર્મ આશ્રી ખર-નિદ્ય-કઠોર કાર્ય-આરંભ તજવાનો સમાવેશ કરેલો સમજવો.

૨૨. શ્રાવકે મુખ્યપણે નિર્દોષ આહાર અને નદોંધ વ્યાપાર-વ્યવસાય કરવો ઘટે. તેને આશ્રી અતિચારો કહે છે. સચિત્ત (સજીવ કંઠ પ્રમુખ), સચિત્ત સંબંધિત (સચિત્ત વૃક્ષ ઉપર રહેલ ગુંદાદિ અથવા પાકાં ફળ પ્રમુખ), તથા અપકવ (અગ્નિથી નહીં પાકેલ), દુઃપકવ (નહીં જેવું પાકેલ) અને તુચ્છ ધાન્યોનું ભક્ષણ શ્રાવકે વર્જવાનું છે, તેમ જ કર્મથી અંગારકર્મ, વનકર્મ, ભાડીકર્મ, ફેડીકર્મ અને સાડી(શાટક)કર્મ પ્રમુખ મહાઆરંભવાળા ૧૫ કર્મોદાન વ્યાપાર પણ વર્જવાના છે. અનાભોગાદિક યોગે થાય તો અતિચારરૂપ પણ જો નિઃશંકપણે તેવા મહાઆરંભવાળા પાપવ્યાપાર કરે તો વ્રતભંગ થાય.

૨૩. ખાસ પ્રયોજન વગર નકામો આત્મા જેથી હંડાય તેનું નામ અનર્થહંડ. તેનાથી વિરમવારૂપ ત્રીણું ગુણવ્રત કહેવાય છે. અપધ્યાન-દુષ્ટ ચિન્તવન ૧, પ્રમાદાચરણ (મદ્ય, વિષય, કપાય, નિદ્રા અને વિકથા લક્ષણ) ૨, હિંસન ધર્મકં-હિંસાકારક વસ્તુનું પ્રદાન ૩ તથા પાપ-ઉપદેશરૂપ ૪ અનર્થહંડ ચાર પ્રકારે થાય છે. તે સારી રીતે સમજીને શ્રાવકે તેને તજવા જરૂર ખપ કરવો ઘટે છે.

૨૪. કામચેષ્ટા-તેવાં ઉત્તેજક વચન હાસ્યાદિ ૧, તથા મુખ-નેત્રાદિકના વિકારવાળી ભાંડચેષ્ટા ૨, વ્રતધારી શ્રાવકે ન જ કરવી, સંબંધ વગરનું નકામું ન બોલવું ૩, હુણ હથિયાર પ્રમુખ સજ્જ કરી માગ્યા આપવાથી હિંસાની પુષ્ટિ થાય તે ન આપવાં ૪ તથા ભોગ-ઉપભોગની સામગ્રી વગર જરૂરની-વધારે પડતી કરવાથી તેથી થતી હિંસા વધે પ તેથી ઉપરોક્ત અનર્થહંડના પાંચે અતિચારો શ્રાવકે સમજીને તજવા.

ચાર શિક્ષાવ્રત

૨૫. પાપવ્યાપારને તજવા અને નિષ્પાપ (મન-વચન-કાયાના) વ્યાપારને આદરવારૂપ સામાયિક તે પ્રથમ શિક્ષાવ્રત જાણવું. રાગ-દ્વેષથી દૂર થયેલ જીવને જે ક્રિયામાં પ્રતિક્ષણ અનુપમ સુખદાયી અપૂર્વ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રપર્યાયિનો આત્મલાભ થવા પામે તે સામાયિક જાણવું. શ્રાવકે મન-વચન-કાયાથી પાપવ્યાપાર કરવા-કરાવવાનો નિષેધ અને સ્વાધ્યાય-ધ્યાનાદિકનો સ્વીકાર કરી નિયમિત સમય સુધી સામાયિકમાં રહેવાનું હોય છે. સામાયિક ભાવમાં વર્તીતો શ્રાવક સાધુ સમાન કહેલો છે.

૨૬. આના અતિચાર-મન-વચન-કાયાનું દુષ્પ્રશ્નિધાન-પાપકર્મમાં પ્રવર્તાવવાનું સાવધાનતાપૂર્વક વર્જવું. સામાયિક અવસ્થા કરવાનું યાદ ન કરાય અથવા કયું કે નહીં તે જૂલી જવાય અને કરાય તે અનવસ્થિત ભાવે-ઢંગધડા વગર કરાય તે અતિચારો પણ વ્રતધારી શ્રાવકે જરૂર વર્જવા.

૨૭. છઠ્ઠા દિગ્પરિભાણવ્રતમાં અહુશુ કરેલ દિશાપરિભાણને અંદેષી દિવસે દિવસે જરૂરજોશું ઓછા પ્રમાણવાળું કરવું તે બીજું દેશાવગાસિક શિક્ષાવ્રત જાણવું. મતલબ કે છઠ્ઠા વ્રતના પ્રસંગે લાંબા વખત માટે કરેલ દિશાપ્રમાણને આ દશમા વ્રતમાં દિવસે દિવસે બની શકે તેટલું ઘટાડી દેતા રહી તેને અતિચાર રહિત શ્રાવકજનોએ પાળવાનું છે.

૨૮. આ દેશાવગાસિક વ્રતમાં નિર્ચયિત ક્ષેત્રની બહારથી કંઈ અણાવવાનું, આપણી પાસેથી કંઈક બહાર મોકલવાનું,

શામ્દ સંભળાવી (સાદ કરી) બીજને બોલાવી લેવાનું, ખોંખારો ખાઈને કે પોતાનું રૂપ દેખાડીને પોતાનું છતાપણું જાહેર કરી ધ્વંષિત કરવા-કરાવવાનું તેમ જ કાંકરો વિગેરે નાંખી સામાને ચેતવી ધાયું કામ કરવાનું શ્રાવકે વર્જવાનું છે.

૨૯. આહાર અને શરીરસત્કારનો ત્યાગ, બ્રહ્મચર્યનું પાલન તથા પાપારંભ વર્જવારૂપ પૌષ્ઠ દેશથી તેમજ સર્વથી એ બે પ્રકારે થઈ શકે છે. દેશથી પૌષ્ઠમાં સામાયિકની ભજના (કરે કે ન કરે) પણ સર્વથી પૌષ્ઠમાં તો સામાયિક અવશ્ય કરવું જોઈએ, અન્યથા તેના ક્ષણથી વંચિત રહેવાય. સર્વથી આહાર (ત્યાગ) પૌષ્ઠમાં ઔવિહાર ઉપવાસ કરવો ઘટે. દેશથી હોય તો તેમાં તિવિહાર ઉપવાસ, આયંબિલ, નીવી કે એકાશન પ્રમુખ યથાશક્તિ તપ કરી શકાય. એમ બાકીના ત્રણે પ્રકારના પૌષ્ઠ પ્રસંગે પણ સમજી લેવું. આઠમ પાખી પ્રમુખ પર્વદિવસે પૌષ્ઠ કરનારા શ્રાવકો આહારનો સર્વથી કે દેશથી ત્યાગ કરે છે. બાકીના ત્રણે પ્રકારનો પૌષ્ઠ તો સર્વથી જ કરવામાં આવે છે. ચારે પ્રકારના દેશથી કે સર્વથી પૌષ્ઠનું સ્વરૂપ સમજી ખપી જનોએ તેનો યથાશક્તિ આદર કરવો ઘટે છે.

૩૦. અપ્રતિલેખિત દુષ્પ્રતિલેખિત શય્યા-સંથારો, અપ્રમાર્જિત દુષ્પ્રમાર્જિત શય્યા-સંથારો, અપ્રતિલેખિત દુષ્પ્રતિલેખિત ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમિ તથા અપ્રમાર્જિત દુષ્પ્રમાર્જિત ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમિ વાપરવાનું આ પ્રસ્તુત પૌષ્ઠ વ્રતમાં વર્જવાનું છે. વળી ઉક્ત ચાર પ્રકારના પૌષ્ઠ આગમ રીતે યથાવિધિ કરવામાં થતી ઉપેક્ષા પણ વર્જવાની છે. મતલબ કે, જ્યણાપૂર્વક સાવ-

ધાનતાથી પૌષ્ણ કરણો શ્રાવકજને કરવી ઘટે છે. શય્યા, સંથારો કે વસતિ-ભૂમિ જીવ રહિત પ્રથમ નજરે જોઈ તપાસી લેવી તે પ્રતિલેખિત અને રજોહરણ ચરવળાદિકવડે તે જયણા-પૂર્વક સાફ કરી લેવી તે પ્રમાર્જિત સમજવી. જેમ તેમ જયણા રહિત સંબ્રાન્ત ચિત્તે નજરે જોવી ને સાફ કરવી તે દુષ્પ્રતિલેખિત અને દુષ્પ્રમાર્જિત સમજવી. એ જ રીતે લઘુ-નીતિ ને વડીનીતિ માટેની ભૂમિ આશ્રી સમજવું.

૩૧. શુદ્ધ ન્યાયોપાર્જિત અને આધાકર્મ પ્રમુખ દોષ રહિત પ્રસ્તાવોચિત અથવા ક્ષેત્ર કાળ ઉચિત એવી અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, ઔષધ પ્રમુખ વસ્તુ સાધુજનોને આપવી તે શ્રાવક યોગ્ય યોથું શિક્ષાવ્રત જાણવું. તેમાં પ્રાક્ષણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય તથા શૂદ્ર આશ્રી શુદ્ધ સ્વવૃત્તિ અનુષ્ઠાનથી ઉપાર્જિત તે ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય જાણવું. ખરા અવસરે અથવા દેશ કાળ ઉચિત વસ્તુ સુપાત્રે આપવાથી મહાઉપકારક થવા પામે છે, તેથી તે દ્રવ્ય અમૂલ્ય લેખી શકાય છે.

૩૨. સજીવ-પૃથ્વી પ્રમુખ ઉપર સ્થાપી રાખેલ, તથા સચિત્ત જળ પ્રમુખવડે ઢાંકેલ ભાતપાણી સાધુને આપવાથી, સાધુઉચિત શિક્ષા સમય વીતાવી દેવાથી, નહિ દેવાની બુદ્ધિથી અન્નાદિક પોતાની વસ્તુ પારકી કહેવી અને દેવાની બુદ્ધિથી પારકી વસ્તુ પોતાના કહેવી તેથી, તેમજ મત્સર ધરીને દાન દેવાથી અતિચાર લાગે છે. એ પાંચે અતિચારો પ્રસ્તુત વ્રત સંબંધી યથાર્થ સમજીને વર્જવા.

૩૩. અખંડ વિરતિપરિણામથી ઉપર જણાવેલા સવળા શુદ્ધ બારે વ્રતોમાં અતિચાર ન જ થાય, થવા ન પામે, માટે જ તે

સર્વત્ર વર્જવાનું કહ્યું છે. નિર્મળ પરિણામવાળા શ્રાવકજનો તે સ્વાભાવિક રીતે જ તે અતિચારોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરે.

૩૪. ઉક્ત સમ્યક્ત્વ આશુવ્રતાદિકની પ્રાપ્તિના ઉપાય-અભ્યુત્થાન, વિનય, પરાક્રમ અને સાધુસેવનાદિક કહેલા છે. તથા અંગીકાર કરેલ સમ્યક્ત્વ વ્રતાદિકની રક્ષા કરવાના ઉપાય હિતકારી કલ્યાણસ્થાનનું સેવન, વગર કારણે પરધરમાં પ્રવેશનો પરિહાર, ક્રોડા-ખાળચેષ્ટા અને વિકારભર્યાં વચન બોલવાનો ત્યાગ વિગેરે છે; તેથી પૂર્વોક્ત ઉપાયવડે તે વ્રતાદિકનું રક્ષણ કરવું અને ત્રિવિધ (મન-વચન-કાયાથી) ત્રિવિધે (કરવા, કરાવવા ને અનુમોદવાવડે) અથવા ત્રિવિધ દુવિધે અથવા ત્રિવિધ એકવિધે અથવા દુવિધ ત્રિવિધે ઇત્યાદિ ભેદોવડે યથાશક્તિ ને યથાસંભવ તે તે વ્રતોનું ગ્રહણ-અંગીકરણ કરવું. તથા સમ્યક્ત્વમૂળ ખાર વ્રતો સ્વોકાર્યા પછી તેનું સ્મરણાદિ કર્યાં કરવું. અપ્રત્યાખ્યાત વિષયને પણ યથાશક્તિ તજવારૂપ યતના કરવી. તથા વિષય-સમ્યક્ત્વ વ્રત સંબંધી, જીવાજીવાદિ તત્ત્વસંબંધી અને સ્થૂળ સંકલ્પિત પ્રાણી આદિ સંબંધી સમજવો. અહીં પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં નહીં વર્ણવેલ હોય તે પણ આગમમાંથી બુદ્ધિવંતોએ જાણી લેવો. કુંભકારના ચક્રબ્રામક દંડના દ્રષ્ટાન્તે. જેમ દંડચક્રી ચક્રબ્રમણ થાય છે તેમ આગમથી પૂર્વોક્ત સમ્યક્ત્વ વ્રતની પ્રાપ્તિ અને તેના ઉપાયાદિકનું જ્ઞાન થાય છે.

હવે સમ્યક્ત્વ ને વ્રતધારી શ્રાવકને પરિણામની સ્થિરતા માટે જે કરવું જોઈએ તે સંબંધી ઉપદેશની પ્રસ્તાવનાથે કહે છે:-

૩૫. સમ્યક્ત્વયુક્ત આણુવ્રત ગ્રહણ કર્યા બાદ તથાપ્રકારે પ્રયત્ન કરવાથી અછતો એવો પણ વિરતિપરિણામ થવા પામે છે અને અશુભ કષાયાદિ કર્મની પ્રખળતાથી તથાવિધ પ્રયત્ન વગર છતો પણ વિરતિ પરિણામ પડી જાય છે તેની ખાત્રી વ્રત, વ્રતઉપદેશક ને વ્રતધારીની અવજ્ઞા-અનાદર કે અવર્ણ-વાદ કરવાની વૃત્તિ ઉપરથી થઇ શકે છે. વિરતિપરિણામના અભાવે વ્રત ગ્રહણ કેમ કરાય ? એવી શંકાનું સમાધાન એ છે કે-અન્યના ઉપરોક્તાદિકથી તેનો સંભવ છે. એ રીતે દ્રવ્યથી સાધુ કે શ્રાવકયોગ્ય વ્રતગ્રહણ અનંતી વાર થયેલા સંભળાય છે.

પ્રસ્તાવિક ઉપદેશ નિમિત્તે શાસ્ત્રકાર કહે છે:—

૩૬. શ્રાવકે ગ્રહણ કરેલાં સમ્યક્ત્વ અને આણુવ્રતોનું નિરંતર સ્મરણ અને બહુમાન કરવું; તથા તેથી વિપરીત એવા મિથ્યાત્વ અને પ્રાણાતિપાતાદિક પ્રત્યે અભાવ તેમજ તેથી નીપજતા જન્મમરણાદિક ભયંકર પરિણામો સંબંધી વિચાર કરતા રહેવું.

૩૭. પરમગુરુ-તીર્થંકર પ્રભુની ભક્તિ, સુસાધુ-સુમુક્ષુ જનોની સેવા તથા ઉપર ઉપરના ચડતા ગુણસ્થાનની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે એટલે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયે છતે આણુવ્રતો માટે અને આણુવ્રતો પ્રાપ્ત થયે છતે મહાવ્રતો માટે પ્રયત્ન કરવો.

એમ ઉત્તરોત્તર ગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવારૂપ ઉપરોક્ત ઉપદેશનું કૃપા દર્શાવવાવડે કહે છે કે:—

૩૮. એ રીતે ગ્રહણ કરેલા વ્રતનું નિત્ય સ્મરણ અને બહુમાન કરવારૂપ પ્રયત્નવડે અછતા પણ વ્રતપરિણામ પેદા

થાય છે અને પેદા થએલ ભાવપરિણામ કદાપિ ઢીલા પડતા નથી; તેથી જ બુદ્ધિશાળી જનોએ નિત્ય સ્મૃત્યાદિક પ્રયત્નમાં સદા ય ઉદ્યમ કરવો. ઉક્ત વ્રતો સંબંધી શેષ કર્તવ્ય (અવશિષ્ટ હકીકત) દર્શાવતા સત્તા અંથકાર કહે છે:—

૩૯. આ શ્રાવકધર્મમાં પ્રાયે અણુવ્રતો અને શુભ્રવ્રતો જીવિતપર્યંત સેવવાના હોય છે. કુક્ત બાકી રહેલાં શિક્ષાવ્રતો (પુનઃ પુનઃ અભ્યાસવા યોગ્ય હોવાથી) અદ્ય કાળ સેવવાના હોય છે. તેમાં સામાયિક અને દેશાવગાસિક વારંવાર ઉચ્ચારાય છે અને પૌષ્ઠ તથા અતિથિસંવિભાગ નિયત દિવસે કરાય છે. સાધુના મહાવ્રતો તો કાયમને માટે જ હોય છે. ખારે પ્રકારનો શ્રાવકધર્મ કહ્યે સતે સંલેખનાને કહેવાનો અવસર આવવાથી તે વિષે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે:—

૪૦. અંતે—જીવિતવ્યના અંત વખતે અનશનપૂર્વક સંલેખના નામની ક્રિયા શ્રાવકને અવશ્ય કરવાની હોતી નથી; કેમકે તથાવિષ પરિણામવાળો કોઈક શ્રાવક પ્રવ્રજ્યા-દીક્ષા આદરે છે તે કરે છે તેથી સંલેખના સંબંધી હકીકત આ દ્રંક પ્રકરણમાં કહી નથી. અતઃ શ્રાવકધર્મને લગતો ઉપર જણાવેલી હકીકત ઉપરાંત બાકી વિધિવિશેષ હવે કહીએ છીએ.

૪૧. શ્રાવકે તેવા ગામ નગરાદિકમાં જ વસવું કે જ્યાં સાધુજનોનું આવાગમન થતું હોય, વળી જેમાં જિનમંદિરો હોય અને બીજા સાધર્મીજનો પણ વસતા હોય. એવા સ્થાનમાં નિવાસ કરતાં શું કળ થાય ? તો કહે છે કે સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ થાય. શી રીતે ? તે કહે છે:—નિઃશંક ભાવથી સાધુઓને વાંદ-

વાથી પાપ નાશ પામે અને પ્રાસુક (નિર્દોષ) આહાર-પાણી આપવાથી કર્મની નિર્જરા (કર્મક્ષય) થાય, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની રક્ષા અને પુષ્ટિ થાય, તેમજ મિથ્યાત્વ કુમતિને નાશ અને સમ્યક્ત્વની વિશુદ્ધિ થાય વિગેરે. એવા ગામ નગરાદિકમાં નિવાસ કરી રહેનાર શ્રાવકનું દિનકૃત્ય (કર્તવ્ય) શાસ્ત્રકાર વખાણે છે.

૪૨-૪૩. પાંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કારરૂપ નવકારના સ્મરણપૂર્વક જાગવું, પછી હું શ્રાવક છું, અમુક વ્રત-નિયમ આદરેલાં છે વિગેરે સંભારવું, પછી લઘુ-વડી શંકારૂપ દેહચિંતા ટાળી શુદ્ધ સાચવી સમાધિપૂર્વક ચૈત્યવંદનાદિક ભાવઅનુષ્ઠાન અને વિધિપૂર્વક પરચખ્યાણ કરવું. પછી દેરાસરે જવું અને પાંચ અભિગમ સાચવી વિધિપૂર્વક તેમાં પ્રવેશ કરવો. અને પુષ્પ-માળાદિકવડે પ્રભુપૂજા કરી, પ્રસિદ્ધ વિધિથી ચૈત્યવંદન કરવું. પછી ગુરુ સમીપે (પ્રથમ પોતે ઘરે ધારેલું) પરચખ્યાણ કરવું. પછી શાસ્ત્ર-વ્યાખ્યાન સાંભળવું કે જેથી 'સતક્રિયામાં રુચિ-પ્રીતિ થવાના હેતુરૂપ સદ્બોધ થાય. પછી સાધુજનોને શરીરના આરોગ્ય તથા સંયમના નિરાખાંધતા સંબંધી પૃચ્છા નમ્રભાવે કરવી. તેમજ તેમને ઉચિત ઔષધ-ભેષજ, આહાર-પાણી પ્રમુખ નિઃસ્વાર્થભાવે આપવાનો વિવેક કરવો એ રીતે સ્વઉચિત કર્તવ્ય લક્ષપૂર્વક કરવું.

૪૪-૪૫. પછી શ્રાવક પૂર્વે દર્શાવેલ પંદર કર્માદાનને તથા, પ્રાયઃ નિર્દોષ આજીવિકા નિમિત્તે વ્યવસાય કરે, નહીં તો ધર્મહાનિ અને શાસનહીનતા થાય. પછી અવસરે પ્રકૃતિને માફક આવે એવું સાદું ને સાત્ત્વિક ભોજન કરે. પછી યથા-

શક્તિ (ગંઠીસહિયં વિગેરે) પર્યખખાણ સાવધાનપણે કરે. પછી અવસરે દેરાસરે જાય અને સાધુ સમીપે શાસ્ત્ર સાંભળે અથવા જ્યાં પ્રાચ્યે આગમ વ્યાખ્યાન થતું હોય તે ચૈત્યગૃહે જઈ સાધુ પાસે શાસ્ત્રશ્રવણ કરે. પછી સાંજે-સંખ્યા સમયે યથાયોગ્ય પ્રભુપૂજા-ભક્તિ અને ચૈત્યવંદન કરી, ગુરુ સમીપે આવી, વંદન-નમસ્કારપૂર્વક સામાયિકાદિક ૫૩ આવશ્યક કરણી પ્રમાદ રહિત કરે. પછી વૈયાવચ્ચાદિક કરવાવડે ઘાડેલા અને તે થાક દૂર કરવા ઇચ્છતા એવા સાધુજનોની કે તથાવિધ શ્રાવકાદિકની વિશ્રામણા-ભક્તિ કરવી અને નવકાર મહામંત્રનું ધ્યાન તથા સ્વાધ્યાય પ્રમુખ પોતાની યોગ્યતા મુજબ ધર્મવ્યાપાર કરવો. પછી પોતાને ઘરે જવું અને ત્યાં દેવ, ગુરુ, ધર્માચાર્ય તથા બીજા ધર્મેષિકારી જનોનાં ગુણોનું મનમાં સ્મરણ કરીને તેમજ વ્રતનિયમો યાદ કરીને વિધિપૂર્વક શયન કરવું.

૪૬. રાત્રિએ સ્ત્રીપરિભોગરૂપ મૈથુનનો ત્યાગ કરવો. તેમાં બળાત્કારે પ્રવૃત્તિ કરવાના સ્ત્રીપુરુષવેદાદિ મોહનીય કર્મની નિંદા કરવી અને સ્ત્રીકલેવરનું સ્વરૂપ મનમાં ચિંતવવું. તથા અપ્રદા-મૈથુનથી સર્વથા વિરમેલા સુસાધુ જનો પ્રત્યે અંતરંગ પ્રીતિલક્ષણ બહુમાન કરવું.

૪૭. પછી નિદ્રા ટાળી જાગત થયેલા શ્રાવકે કર્મ અને ચેતન પરિણામાદિક સૂક્ષ્મ પદાર્થોમાં ચિત્ત સ્થાપવું અથવા સંસારનું સ્વરૂપ સારી રીતે ચિન્તવવું અથવા ખેતીપ્રમુખ કે બીજા કલેશોને શમાવવા સમર્થ થાય તેવા વિચારો કરવા.

૪૮. તથા ક્ષણે ક્ષણે થતી વયહુાનિનો, પ્રાણીવધાદિક વિપરીત આચરણનો, કૂળ-પરિણામનો આત્મકલ્યાણ સાધી

લેવા માટે મનુષ્ય જન્માદિક અમૂલ્ય તક મળી છે તેનો લાભ લઈ લેવાનો, અપાર સંસારસાગર મધ્યે બેઠા સમાન જિનાગમની પ્રાપ્તિનો તથા શ્રુત ચારિત્ર લક્ષણ ધર્મના આલોક પરલોક સંબંધી વિવિધ ગુણ ઉપકાર અને કૃગરૂપ ક્ષેમાદિકનો સારી રીતે વિચાર કરવામાં ચિત્તને બેઠવું.

૪૬. રાગાદિક બાધક દોષો નિવારક ભાવના ભાવવાથી અને ધર્માચાર્ય-પ્રયત્નશીલ સાધુઓના માસકલ્પાદિ વિદ્યુત સંબંધી શાન્ત વિચારણાથી અજરામર પદદાયક સંવેગ-વૈરાગ્ય ઉપજે છે.

૫૦. પ્રાંતમાં કહેવું કે-નવકાર મહામંત્રના સ્મરણપૂર્વક બ્રાગવું. ઇત્યાદિક વિધિ અનુષ્ઠાન જે ઉપર કહેલ છે તે પ્રમાણે નિરંતર કરનાર શ્રાવકને સંસારબ્રમણનો અંત કરવામાં અમોઘ અકસીર ઉપાયરૂપ સર્વવિરતિ ચારિત્રના પરિણામ તે ભવમાં કે પછીના ભવમાં અવશ્ય પેદા થાય છે.

દરેક સુગ ભાઈ જાહેન મુખે આદરી પાળી
શકે એવાં સમકિત સહિત

બાર વ્રતની સંક્ષિપ્ત ટીપ

સમકિત

૧. રાગદ્વેષાદિક દોષથણી સંપૂર્ણ મુક્ત થયેલા સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી આરહંત પરમાત્માને જ શુદ્ધ દેવ માનું અને જગત્માત્રને પાવન કરનાર તેમનાં પવિત્ર નામ, સ્થાપના (પ્રતિમા), દ્રવ્ય અને ભાવનું સદા ય રટન કરું, નિરંતર અમુક વખત ચોખ્ખાઈ રાખી, શ્રીજિનમંદિરે જઈ, ત્યાં સ્થિર ચિત્ત રાખી, પ્રભુના અદ્ભુત જ્ઞાન, ક્ષમા, ગંભીરતા પ્રમુખ ઉત્તમોત્તમ ગુણ સંભારી, મારા આત્મામાં તેવા જ ગુણો પ્રકટાવવા નિમિત્તે પ્રભુનાં દર્શન, પૂજા અને ચૈત્યવંદન કરું અથવા મહામંત્રનો સ્થિર ઉપયોગ રાખી ૧૦૮ વાર બાપ કરું.

૨. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા અનુસારે જ્ઞાન વૈરાગ્ય બ્રાગ્મવાદી સદ્ગુરુ સમીપે જઈ જેમણે મેરુપર્વત જેવા ભારે પાંચ મહાવ્રત ઉચ્ચરેલાં છે, અને તે મહાવ્રતોને જે રૂઢી રીતે ગુરુમહારાજની આજ્ઞામાં રહીને પાળે છે, કંચન-કામિનીથી જે સદા ય દૂર રહે છે, જયણાથી સઘળી સંયમકરણી સાધે છે અને ભવ્ય જનોને સારો બોધ આપી સુધારે છે તેવા મુનિ મહાત્માને જ શુદ્ધ ગુરુ માનું અને પ્રતિદિન બોગ હોય ત્યાંસુધી તેમને શુદ્ધ ભાવથી વંદન કરી તેમનાં અમૃત વચનનું પાન કરું.

૩. સદ્ગુરુની અમૃત તુલ્ય વાણી સાંભળી મારી છતી શક્તિ ગોપવ્યા વગર બની શકે તેટલી ગૃહસ્થ યોગ્ય ધર્મકરણી કરવા નિરંતર ખપ કરું. દાન, શીલ, તપ અને ભાવનારૂપ ધર્મની શ્રદ્ધા રાખી યથાશક્તિ તેનો આદર કરું. સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ શુદ્ધ ધર્મનો મને યથાર્થ બોધ થાય, તેની યથાર્થ પ્રતિતી થાય અને અનુક્રમે તેની પ્રગટ પ્રાપ્તિ થાય તેવા લક્ષથી સદ્ગુરુની આજ્ઞાને આધીન રહી તેમણે આત્મ-કલ્યાણાર્થે આપેલી રૂઢી શિખામણને ધ્યાનમાં રાખી કાળજીથી અનુસરું પ્રમાદ-વશપણથી તેમાં ભૂલ પડે તો ગુરુમહારાજને નિષ્કપટપણે નિવેદન કરી, ક્ષમા માગી, ફરી તેવી ભૂલ ન કરવા વિશેષે કાળજી રાખું. તેમની પવિત્ર આજ્ઞાનુસાર પ્રતિવર્ષ શ્રી શત્રુંજયાદિક તીર્થની યાત્રાદિક કરું અને આશાતનાદિક દોષને ટાળી, દેવ-ગુરુ સંઘ-સાધર્મિક-ભક્તિનો બની શકે તેટલો લાભ લઉં અને વ્રત-પચ્ચખખાણનો ભાવ રાખું.

૧ પ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રત

(પ્રથમ અણુવ્રત.)

૧. મરણાદિક મહાભયથી પ્રગટપણે કંપતા-ત્રાસ પામતા કોઈ પણ નિરપરાધી જીવને કંઈ પણ પ્રબળ કારણ વગર તેના પ્રાણ નીકળી જાય તેમ બાણી-ખૂંટીને મારાં મન, વચન અને કાયાથી હું જાતે હણું નહિં તેમજ અન્ય કોને હણાવું નહિં.

૨. માંસ, દારૂ, શિકાર(મધ, માખણ, રાત્રિભોજન પ્રમુખ અભક્ષ્ય અને ડુંગળી, લસણ, ગાજર પ્રમુખ જમીનકંદ વગેરે અનંતકાય ભક્ષણ કરવા) નો ત્યાગ કરું.

૨ મૃષાવાદવિરમણુ વ્રત

(બીજું અષ્ટવ્રત)

૧. જેથી સામાનું જીવિત ધૂળ મળે (નકામું થઈ જાય) તેવું લોકકે માંકડું વળગાડવા જેવું કેવળ મિથ્યા બાષણ-પુત્ર પુત્રીના વિવાહ બેડવા માટે મૃષાવાદ (કન્યાલિકે) વળું.

૨. જેથી વેર-ઝેર વધે, કલેશ, વઢવાડ કે મારામારી થાય તેવું મિથ્યા બાષણ, પારકી જમીન ઉપર પોતાનો કે પોતાના સંબંધીનો હક્ક સ્થાપવા હડહડતું જૂઠું (ભૂમ્યલિકે) વળું.

૩. જેથી પરિણામે કલેશ ઉપજે એવું મિથ્યા બાષણ પશુ-જોની લેવડદેવડ સંબંધે (ગવાલિકે) વળું.

૪. ઇન્સાફની કોર્ટમાં કે પંચમાં કોઈની દાક્ષિણ્યતાથી કે પોતાના કલ્પિત સ્વાર્થથી (લાંચ વિગેરે લઈને) ખોટી (ફૂડી) સાક્ષી (ગવાઈ) ન બરું.

૫. કેવળ કૃત્રિમ (ખોટો) દસ્તાવેજ વિગેરે ઘડી કાઢી કોઈની ઉપર આકૃત આવી પડે તેવું અનાયરણ હું નહિં કરું.

૬. જેનાથી બહુ ભવબ્રમણ કરવું પડે તેવું શાસ્ત્રવિરુદ્ધ વચન બાણી-જુઝીને હું નહિં બોલું. પ્રમાદવશ બોલાયું હોય તેની ખબર પડતાં તરત માફી માગું.

૩ અદત્તાદાનવિરમણુ વ્રત

(ત્રીજું અષ્ટવ્રત)

૧. કોઈનું ખાતર પાડી કે ગજવું કાપી કે વાટ પાડી (લૂંટફાટ કરી) કે તેવી જ બીજી રીતે પરાયું ધન હું જાતે

હરી લઉં નહિં તેમજ બીજાને તેમ કરવા સલાહ કે સહાય આપું નહિં.

૨. તેવો ચોરાઉ માલ કીકાયત ભાવે આપવા આવે તો તે જાણી-બૂઝાને સંવરું નહિં; તેમજ તેવાં અનીતિનાં કાર્ય કરવા કોઈને સલાહ આપું નહિં.

૩. દાણચોરી એટલે જે વ્યાપાર લાયક વસ્તુ ઉપર મહેસુલ લાગતું હોય તે છુપાવું નહિં; તેમજ બીજાને પણ તેવી ખોટી સલાહ આપું નહિં.

૪. કોઈની નાઠી, પડી કે વિસરો ગયેલી વસ્તુ ખોટી બુદ્ધિથી લઉં નહિં.

૫. કોઈની થાપણુ ઓળવું નહિં તેમજ તેવો બીજો વિશ્વાસ-ઘાત કરું નહિં.

૬. જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી લેવડદેવડમાં બરાબર પ્રમાણિકપણું રાખું.

૭. ગફલતથી કોઈનું કંઈ આવી ગયું હોય તે જાહેર કરી મૂળ ધણીને સોંપી દઉં.

૪ સ્વદારાસંતોષ યા સ્થૂલ મૈથુનવિરમણ વ્રત

(ચતુર્થ અણુવ્રત.)

૧. સ્વસ્ત્રી કે સ્વપતિ સિવાય દેવ, મનુષ્ય કે તિર્થંચ સંબંધી વિષયલોગનો સર્વથા ત્યાગ કરું. દેવ સંબંધી ૨×૩. તિર્થંચ સંબંધી ૧×૩ અને મનુષ્ય સંબંધી ૧×૧. એટલે દેવ અને તિર્થંચ સંબંધી વિષયલોગનો મન, વચન અને કાયાથી તેમજ

મનુષ્ય સંબંધી વિષયલોગનો કાયામાત્રથી ત્યાગ કરું અને મન, વચનની શુદ્ધિ રાખવા ઘટતો પ્રયત્ન જારી રાખું.

૨. ઉક્ત શીલ વ્રતને ભાવબૂષણ યા અલંકારરૂપ સમજી ચત્નથી સાચવું.

૩. સ્વસ્ત્રી કે સ્વપતિમાં પણ અધિક સંતોષ રાખી વિપય-તૃષ્ણા તજવા વધારે ખપ કરું. સ્વવીર્યનું રક્ષણ કરી તેનો ધર્મસાધનમાં ખનતો ઉપયોગ કરું.

૪ હસ્તક્રિયા કે કુદરત વિરુદ્ધ વર્તનથી કદાપિ સ્વવીર્યનો વિનાશ ન કરું.

૫ શીલની વાડો સાચવવા પ્રયત્ન કરું.

૫ પરિગ્રહપ્રમાણ વ્રત

(પાંચમું અણુવ્રત.)

ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, સોનું, રૂપું, અન્ય ધાતુ, દાસ-દાસી અને ગાય, બેલ, હાથી, ઘોડા પ્રમુખ ચતુષ્પદ-એમ નવ પ્રકારના બાહ્ય પરિગ્રહનું જીદું જીદું પ્રમાણ બાંધું. તેમ બની ન થકે તો તેમનું સમુચ્ચયે અમુક ચોક્કસ પ્રમાણ કરી તેથી અધિક દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થતાં તત્કાળ તેનો સદુપયોગ પરમાર્થ માર્ગે કરું. પરંતુ પ્રમાણથી અધિક થયેલું દ્રવ્ય દેખી સ્વનિયત બગાડું નહિ.

૬ દિગ્વિરમણ વ્રત

(પ્રથમ ગુણુવ્રત)

ચાર દિશા, ચાર વિદિશા તેમજ ઊંચે અને નીચે એમ

દશે દિશામાં સ્વાર્થવશ વ્યાપારાદિક કારણે જવા-આવવા માટે અમુક મર્યાદા બાંધવી. કેવળ પરમાર્થ દાવે ગમે તેટલે દૂર જવા આવવાની છૂટ રાખી શકાય.

૭ ભોગોપભોગવિરમણ વ્રત

(બીજું ગુણવ્રત.)

એક જ વાર ભોગવ્યા બાદ નિર્માદ્ય થઈ અથ એવાં પુષ્પ, ભોજન પ્રમુખ ભોગમાં લેખાય અને વારંવાર જેનો ઉપયોગ કરી શકાય તે સ્ત્રી, મહેલ પ્રમુખ ઉપભોગમાં લેખાવાથી જે ૧૪ નિયમોની યાદી આગળ આપી છે તે નિયમો હરહંમેશ લક્ષપૂર્વક ધારી સંતોષવૃત્તિમાં વધારો કરવો. તે ઉપરાંત ૧૫ કર્મોદ્દાનના મહાપાપ વ્યાપારનો પણ ત્યાગ કરવો.

૮ અનર્થદંડ વિરમણ વ્રત

(ત્રીજું ગુણવ્રત.)

જેમાં પોતાનો કે પોતાના સ્વજન કુટુંબાદિકનો નિકટ સ્વાર્થ ન હોય તેવી નકામી બાબતમાં નાહક પોતાનાં મન, વચન અને કાયા કે ધનનો ગેરઉપયોગ કરવો તે અનર્થદંડ છે એમ સમજી આતસબાજી, વેશ્યા-નાચ, નાટક ચેટક તેમ જ લોકરંજનાર્થે જ કરવામાં આવતા બીજા અનેક વગરજરૂરનાં ઉડાઉ કાર્યથી નિવર્તી સ્વદ્રવ્યાદિકનો જેમ બને તેમ સદુપયોગ જ કરવો યુક્ત છે. વળી જુગાર પ્રમુખ દુર્વ્યસન, વિક્થાદિક પ્રમાદ અને શસ્ત્રાદિકનો દુરુપયોગ પણ વળ્યું જ છે. ટૂંકાણમાં જેથી પરિણામ મલિન થાય તેવા આચારવિચાર તજવા યુક્ત છે.

૯ સામાયિક વ્રત

(પ્રથમ શિક્ષાવ્રત.)

પ્રતિદિન નિયમસર એક કે વધારે વખત મન-વચન-કાયાના દુષ્ટ વ્યાપાર સંવરીને, રાગ દ્વેષાદિક વિકાર દૂર કરી સમભાવની વૃદ્ધિ થાય તેવાં શુભ જ્ઞાનધ્યાન પ્રમુખ ઉત્તમ આલંબન સેવવા સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દરેક પ્રસંગે ક્રમમાં ક્રમ બે ઘડીનો અવકાશ હોવો જોઈએ. તેવાં સામાયિકનો અધિક લાભ મેળવાય તો બહુ હિતકારી છે. નહિ તો પણ જોઈએ. અવકાશ મળી શકે તેનો જ્ઞાનધ્યાન યા સત્સંગતિ પ્રમુખ સત્કાર્યમાં જ વ્યય કરવો યુક્ત છે. બે ઘડી જોઈએ. અવકાશ મળે તેણે ઉક્ત રીતે સામાયિકનો લાભ લેવો ચૂકવો નહિ.

૧૦ દેશાવગાસિક શિક્ષાવ્રત

(દ્વિતીય શિક્ષાવ્રત)

છટ્ટા દિગ્વિરમણ વ્રતમાં દશે દિશે જવા આવવા માટે રાખેલી મોકળાશનો અત્ર બને તેટલો સંક્ષેપ કરવો; તેમજ પૂર્વોક્ત ૧૪ નિયમો પણ અવશ્ય ધારવા. ધારેલા મુકરર ટાઇમ સુધી શુભ જ્ઞાનધ્યાન પ્રમુખમાં જ લક્ષ્યપૂર્વક પ્રવર્તવું. ઉક્ત નિયમ પ્રહર, દિવસ, માસ કે વર્ષ પર્યંત પણ ગ્રહી શકાય છે.

૧૧ પોષધવ્રત

(તૃતીય શિક્ષાવ્રત)

દરેક અંધારી અજવાળી આહમ, ચૈત્રશ પ્રમુખ પર્વ-દિવસે પૂર્વોક્ત ચારે પ્રકારનો પોષધ ૪ કે ૮ પ્રહર પર્યંત

અંગીકાર કરી પ્રમાદ રહિત તેનું આરાધન કરવું જોઈએ. વિક-
થાદિક પ્રમાદવડે તેનું વિરાધન કરવું યુક્ત નથી જ. જેનાથી
તેમ સર્વથા બની ન શકે તેણે પણ 'ગાઘડ' માં જણાવ્યા
મુજબ ઉક્ત ચાર પ્રકાર પૈકી જેનું આરાધન થઈ શકે તેટલું
કરી બનતો લાભ હાંસલ કરવા ચૂકવું નહિ.

૧૨ અતિથિસંવિભાગ વ્રત

(ચતુર્થ શિક્ષાવ્રત)

તિથિ, વાર પ્રમુખની દરકાર રાખ્યા વગર દિનરાત પ્રમાદ
રહિત આત્મસાધનમાં જ ઉજમાળ મુનિજનો 'અતિથિ' કહે-
વાય છે. તેવા મહાત્મા-સાધુજનોને સ્વકુટુંબાદિક નિમિત્તે
કરેલ નિર્દોષ પ્રાસુક આહારપાણી હરહમેશ કે છેવટ પોષધ
વ્રતના પારણે શુદ્ધ ભક્તિભાવથી કેવળ કલ્યાણાર્થે ંહારાવી
પછી પોતે જમવું. તેવું વ્રત પવિત્ર ધર્મની પ્રાપ્તિ અને પુષ્ટિ
માટે બહુ જરૂરનું છે. જ્યારે તેવા સુપાત્ર સાધુનો જોગ ન
બની શકે ત્યારે શું કરવું ? તે આશ્રી 'ગાઘડમાં' કરેલી
સૂચના લક્ષમાં રાખી ઉક્ત વ્રતનું યથાશક્તિ આરાધન કરવા
મળેલી તક સાર્થક કરી લેવી.

શ્રાવકકલ્પતરુમાંથી ઉદ્ભવત

શ્રાવક યોગ્ય વ્યવહારુ શિક્ષા

(સંશોધક-સદ્ગુણાનુરાગી કર્પૂરવિજયજી)

૧

સુગુરુનું આવાગમન, સત્સમાગમ, જિનચૈત્ય, સમાનધર્મીઓની વસ્તિ, આજીવિકાના અદ્વપારંભવાળાં સાધનો, રાજ-પ્રજા વચ્ચે પ્રેમ, પ્રજાને હિતકારી રાજનીતિ, હુવા-પાણી અને ધાન્ય વિગેરેની અનુકૂળતા અને શ્રેષ્ઠતા, તથા કુશળ અને નિર્લોભી વૈદ્ય-એટલાં વાનાં જે ગામમાં કે શહેરમાં હોય તે ગામ કે શહેરમાં શ્રાવકે વસવું; કેમ કે સુગુરુના વંદન અને તેમના બહુમાનથી પાપનો નાશ, સત્સમાગમથી દોષ અને દુર્બુદ્ધિનો નાશ, જિનચૈત્યના દર્શન-પૂજા વિગેરેથી મિથ્યાત્વનો નાશ, સાધર્મિકની વસ્તિથી સંસારમાં સારભૂત એવું સાધર્મી-વાત્સલ્ય અને સમ્યગ્દર્શનમાં પરસ્પર સ્થિરીકરણ-વૃદ્ધિકરણ વગેરેનો લાભ, અદ્વપારંભવાળી આજીવિકાથી ચિન્તા અને ભવબ્રમણની ઓછાશ, રાજ-પ્રજાના પ્રેમ અને સુરાજનીતિથી નિર્ભયતા અને સુખે ધર્મારાધનનો લાભ, હુવા પાણી વિગેરેના સુખકારી સાધનોથી શરીરે નિરોગતા અને ત્રિકરણ યોગની સ્વસ્થતાનો લાભ, યોગ્ય વૈદ્યથી રોગનો નાશ વગેરે અનેક લાભો થાય છે.

૨

સ્વસ્થપણે, નિર્ભય સ્થાનમાં, અવિષમ ભૂમિ પર, સ્વચ્છ શય્યામાં, પરિમિત નિદ્રા માટે એકલા સૂવું. પરોઢીએ ઊડવું. શય્યા ત્યાગી પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્રનો જાપ કરવો. પોતાની જાતિ, ઉત્પત્તિ, શુદ્ધ સ્વરૂપ, શરીર કુટુંબાદિનો સંબંધ અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય તથા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય વસ્તુનો એકાગ્રતાથી બરાબર વિચાર કરવો. પૂર્વના પાપનો પશ્ચાત્તાપ અને પ્રતિક્ષણ કરવું. ચૌદ નિયમો ધારવા. આજના દિવસને યોગ્ય કાર્યનો અનુક્રમ સુકરર કરવો. ગત દિવસના અપૂર્ણ રહેલા આવશ્યક કાર્યને આજના કાર્યક્રમમાં મૂકવા. બીજા લાખો કામ મૂકીને પણ હુમેશ ચાર ઘડી સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવું (ભણવું-લણાવવું. વાંચવું-વંચાવવું, વિગેરે અવશ્ય કરવું.) માફકસર કસરત હુમેશ કરવી. આજે પૂરા કરવા યોગ્ય કાર્યો આજે જ કરવાનો દ્રઢ સંકલ્પ કરવો. પ્રભાતે ઊઠી મળત્યાગપૂર્વક યથાયોગ્ય દેહશુદ્ધિ કરીને જિનમંદિરે જઈ, પ્રભુદર્શન, ચૈત્યવંદન પ્રમુખ આનંદ અને ઉત્સાહ સહિત મૂળ ઉદ્દેશને લક્ષ્યમાં રાખી વિધિના ખપી થઈને કરવાં. પછી શુરુને યથાવિધિ વંદન કરી યથાશક્તિ બાદ્ય તપનું પ્રત્યાખ્યાન કરવું. અચપળ ભાવે ધર્મોપદેશ સાંભળી, વિચારી (મનન કરી) પોતાની ખામીઓ કમી કરવા બનતું લક્ષ્ય રાખવું.

૩

ઘરમાં દશ ઠેકાણે ચન્દુવા, સ્વચ્છ હવા અને સૂર્યના પ્રકાશનું આવવું, સામાન વિગેરેની સાફસુદ્ધ અને સ્વચ્છતા, રસોઈ કરનાર અને પાણી ભરનારની યતના સાથે સુઘડતા, સાર્વિક લક્ષ્ય અને નિર્જીવ સ્વચ્છ ભોજનના પદાર્થો, વિશ્વાસ યોગ્ય

અને સદાચારી દાસ-દાસીઓ વિગેરે બાબતોની અનુકૂળતા બરાબર કરવી.

૪

સુપાત્રે દાન, અતિથિનો સત્કાર, આશ્રિત પ્રાણીઓનું પોષણ, સાધર્મીવાત્સલ્ય, દીન-હીનને અનુકંપાદાન એટલું અવશ્ય કરી શ્રાવકે પછી ભોજન કરવા બેસવું.

લોભપતા વિના, જીભને માટે નહીં પણ ઉદરપૂર્તિ માટે, ભૂખથી કાંઈક ઓછો, દેહ અને બુદ્ધિને હિતકારી, અતિ ઉતાવળે નહીં તેમ અતિ ધીરે નહીં, સારી રીતે ચાવીને, શાંત અને આનંદી ચિત્તે જીવના આણાહારી સ્વભાવને વિચારીને, ન છૂટકે, માત્ર દેહના ભાડા માટે, સાત્ત્વિક અને પથ્ય આહાર કરવો. આહાર કર્યા પહેલાં પાણી પીવું નહીં, મધ્યમાં પ્રમાણોપેત પાણી પીવું અને આહારને અન્તે મુખશુદ્ધિ જેટલું જ પાણી પીવું. આહારને છાંડવો. પડે નહીં, તેમજ ઊણોદરી થાય એ બન્ને બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી. ખાતાં બચખચાટ બોલાવવો નહીં; આંગળીઓ ટાળીને ખાવું નહીં; ખાવાની બાબતમાં કોઈ સાથે સ્પર્ધા કે વાદવિવાદમાં ઉતરવું નહિ; પીવા યોગ્ય પદાર્થ પીતાં હસવું નહીં; બનતાં મુઘી જમતાં મૌન રાખવું. થાળી વિગેરે ધોધને પી જવું. સૂર્યસ્વર ચાલે ત્યારે અને ખરી ભૂખ લાગે ત્યારે ઉપરોક્ત વિધિપૂર્વક ભોજન કરવું. જમતાં મુખનો આકાર બગાડવો નહીં. ખાવાના પદાર્થોને નિંદવા નહીં. બનતાં મુઘી વખાણવા પણ નહીં. જમવાને અંતે જરૂર જણાય તો નિદોષ અને હિતકારી મુખવાસ લેવું. ખાધને ૧૦૦ ડગલાં જેટલું જરૂર કરવું. દોડાદોડ કે બહુ મહેનતનું કામ જમ્યા પછી તરત કરવું નહીં. અજીર્ણ હોય તો ઉપવાસ કરવાથી

અને આહાર, વિહાર અને નિહારમાં નિયમિત રહેવાથી નિરોગી થવાય છે.

૫

અતિ શીઘ્ર, બહુ શ્વાસ ચઢે તેમ ચાલવું નહીં. સામાન્ય ગતિથી, સાડાત્રણ હાથ સુધી દૂર દૃષ્ટિ રાખીને અન્ય જીવોની ચતના થાય તેમ ચાલવું. વાંકા વળી જઈને, હાથ કેડે કે માથે રાખીને, પરની ચેષ્ટા કરતાં, ખાતાંખાતાં, હાથ બહુ જ ડાલાવતાં, પગ ઘસતાં અને બહુ મરોડદાર ચાલમાં ચાલવું નહીં. જરૂર હોય ત્યાં યોગ્ય સમયે, જરૂરની વસ્તુઓ સાથે રાખીને, જરૂરનું કામ હોય તો જ જવું. પરગૃહે નકામા જવું- આવવું નહીં. મન વિનાના, દ્રેષી, અધર્મી, રાજ્યના કે પ્રજાના ગુન્હેગારને ત્યાં ઘણે ભાગે જવું નહીં. સંતાતા કે ડરતાં ચાલવું નહીં.

૬

વાત કરતાં સામા માણસ સાથે કેવા રૂપમાં વાત કરવી તે ધ્યાનમાં રાખવું. કહેવાના મુદ્દા, પૂછવાની બાબતો સ્પષ્ટ અને સરળતાથી કહેવી. મધુર, હિતકારી, સ્વપરને ઉપયોગી, સત્ય, શાસ્ત્રસંમત, સરળતાવાળી, સ્પષ્ટ, પરિમિત અને નિર્દોષ ભાષા બોલવી. સામાનું કહેવાનું બરાબર સાંભળીને, વિચારીને, પોતાને બબર હોય તેટલો જ, હિતાહિતને ધ્યાનમાં રાખી જવાબ આપવો. વચ્ચમાં જલદીથી વગરવિચારે અશુદ્ધ કે ગરબડ-ભરેલી ભાષામાં બોલવું નહિ; અને મર્મભેદક વચ્ચનો ક્યારે પણ બોલવા નહીં. પગાય તેટલું, પોતાના બાણવામાં હોય તેથી ઓછું જરૂર પૂરતું અને તે પણ લાભકારક હોય તો જ બોલવું. કહેવત છે કે “ ભાવે ઓટલું ખાવું નહિ અને આવડે ઓટલું બોલવું નહિ.” બોલેલો બોલ પાછો ગળાતો નથી. બંદુક કે તોપ જેવાનો

માર કદી રૂઝાય છે, પણ શબ્દનો ઘા મરણાંતે પણ રૂઝાયો મુશ્કેલ છે; માટે જેટલું બોલો તેટલું તોળી તોળીને પરને કડવું ન લાગે અને ગુણ થાય તેવું બોલો. તેવો સમય ન હોય તો મૌન રહેવું એ વધારે સારું છે. જે કાને સાંભળીને, જે આંખે જોઈને, મગજમાં વિચારીને-એ પાંચવડે નિર્ણય થયા પછી લાભ થાય તેમ હોય તો એક જીભવડે થોડું જ બોલવું. જીભ ખત્રીશ દાંતના કિલ્લા વચ્ચે અને ખીડેલ મુખમાં હોવાનું એ જ કારણ છે, એ જ જીભવડે જગત આપું મિત્ર થાય છે, એ જ જીભવડે જગત આપું શત્રુ થાય છે. જીભમાં વશીકરણ છે અને જીભમાં ઝેર છે. જગતમાં લોહીની નદીઓ ચાલે તેવા મહાન યુદ્ધો અનેક વખત થયા છે. તેમાં ઘણે ભાગે જીભલડીની કડવાશ જ મુખ્ય કારણ છે, માટે ખાવામાં અને બોલવામાં જીભને તાબે થવું નહીં, પણ આપણે તેને જ તાબે કરી લેવી. મહાપુરુષોના મુખમાંથી અમૃતનાં ઝરણાઓ ઝરે છે ત્યારે મિથ્યાભિમાની મૂર્ખ જીવોના મુખમાંથી હજાહજ ઝેર જેવાં વચનોનો પ્રવાહ નીકળે છે. વચનવડે જાતિ, કુળ અને ધર્મની પરીક્ષા થાય છે. જેની દૃઢ્યની તીજેરીમાં જેવું ભયું હોય તેવું જ નીકળે છે. કોયલની વાણીમાં મધુરતા અને કાગડાની વાણીમાં કઠોરતા, જેમાં જે હોય તે જ નીકળે છે; માટે શ્રાવકે શ્રાવકધર્મને શોભા આપનારાં વચનો બોલવાં, દીનતા ભરેલાં, હીનુપત સૂચવનારાં અને નિર્માલ્ય વચનો કદો પણ બોલવાં નહીં. ભાટ ચારણો જેવાં, ખુશામતભરેલાં અને અસંખંધ વચનોનો ઉપયોગ કદાપિ કરવો નહીં. બને ત્યાં સુધી નિરવઘ ભાષા જ બોલવી. વાચાળપણાથી, વારંવાર ટોકવાપણાથી અને સમયને અનુચિત ભાષા બોલવા કરતાં મૌન રહેવું વધારે

ઉચિત છે. બોલતાં પહેલાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને લાભાલાભનો ખાસ વિચાર કરવો; કારણ કે બોલવાથી ઘણાએ બગાડ્યું છે. કોઈની સાથે વિવાદમાં ઉતરવું નહીં, તેમ જાતે અન્ય ધર્મીઓની સાથે ચર્ચાનો ઉદ્દેશ્ય કરવી નહીં. ધર્મોત્તરાતના કારણે પ્રતિપક્ષી સરળ અને જિજ્ઞાસુ હોય તો શાન્તિથી, યુક્તિથી અને પ્રમાણપુરઃસર પોતાના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં ધર્મચર્ચા કરવી. સામા પક્ષને તોડવા ખાતર ખોટી યુક્તિઓ કરવી નહીં. સામા પક્ષની જેટલી બાબતો અખાદિત હોય તેને ખુશીથી ગ્રહણ કરવી. ધર્મનીતિને નામે કે સમાજ-સુધારણાને નામે વાગ્યુદ્ધોના અખાડામાં ઉતરવું નહીં. વચનની ટેક દ્રઢ રાખવી. શબ્દમાં કદાચ વિરુદ્ધતા આવતી હોય પણ આશયમાં વિરુદ્ધતા ન હોય તો કદાચહુ કરવો નહીં. શબ્દભેદમાં આશયભેદ માનવા જેવી એકાએક ભૂલ કરવી નહીં. રાજકથા, સ્ત્રીકથા, આહારકથા અને દેશકથા—એ ચાર વિકથા શ્રાવકે વર્જવી. ખોટી સાક્ષી પૂરવી નહીં. મોટાથી કે બળવાનથી ક્ષોભ પામી ખોટી બાબતમાં હાએ હા કે નાએ ના ભણવી નહીં. રાજ્યવિરુદ્ધ, સમુદાયવિરુદ્ધ, નીતિવિરુદ્ધ, ધર્મવિરુદ્ધ અને વ્યવહારવિરુદ્ધ કાંઈ પણ બોલવું કે કરવું નહીં.

૭

અદ્યપારંભવાળી અને ન્યાયધર્મને અનુસરતી આજીવિકા-વૃત્તિ કરવી. લોભ અને પરિગ્રહની બહુ વિચાર કરીને હદ બાંધવી. કમાણીનો અમુક હીસો ઉત્તમ કામ માટે નિર્માણ કરી, નિર્મિત માર્ગે તેનો વ્યય કરવો. નિશ્ચિન્તપણે ધર્મસાધન, તીર્થાટન વિગેરે થઈ શકે તેને માટે પોતાની શક્તિનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો અને બહુ ઉધરાણી કરવી ન પડે તેવી રીતે વ્યાપાર કરવો. લેવડદેવડમાં ગમે તેવા સંબંધી સાથે પણ પહેલેથી જ પ્રમાણિ-

કપણે ચોખવટ કરવી. પાછળથી સંબંધ તૂટે તેમ કરવાને પ્રસંગ ન આવે એવી રીતે લેવડદેવડ કરવી.

શસ્ત્રધારી, ખૂની, નિર્દય, મહામાયાવી, ક્ષુદ્રજાતિ, ઝનૂની, વ્યભિચારી, જુગારી, દુર્વ્યસની, બદદાનતવાળા, ભાંડ-ભવાયા, ચાચક, મિત્ર, કુટુંબી, ગામઘણી, રાજના હલકા નોકર, રાજ્યના કે જ્ઞાતિના ગુન્હેગાર, બહેન, બનેલી વિગેરે સાથે બનતાં સુધી વ્યાપારને ખાતર લેવડદેવડ રાખવી નહીં; તેમ છતાં ઉધારે આપવાનો ફરજ પડે તો આપતી વખતે જ પાછા નહીં આવે એમ ધારીને જ આપવું. પણ તેમની સાથે આપ્યા પછી તકરારમાં ઉતરવું નહીં. કમાવાને ખાતર મોંઘવારી ચિંતવવી નહીં. આપણા થોડા લાભને ખાતર બીજાને ઘણું મોટું નુકશાન થતું હોય તો આપણો લાભ જતો કરવો. મળતો લાભ લઈ લેવો. પ્રાપ્ત ધન-વૈભવમાં સંતોષી રહેવું. ધનની લાભ-હાનિ વખતે લક્ષ્મીની ચપળતા બરાબર યાદ રાખવી. “ તન, મનના સુખને માટે ધનવૈભવ છે, પણ ધનવૈભવને માટે તન મન નથી. ” એ સૂત્રનું વારંવાર મનન કરવું. સર્વ ધનવૈભવનો ભોગ આપીને પણ આત્માનું (પોતાપણાનું) યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવું.

વ્યવહાર, પ્રમાણિકતા, ટેક, આબરુ, હિસાબ, વણિજ-વાણિજ્ય રીતિ, વ્યાપારનો માલ, તોલ, માપ, સોદો વિગેરે ખાખતો પહેલેથી છેલ્લે સુધી સારી ચોખવટભરેલી રાખવી. નોકર મુનિમોને અર્થયોગ્ય પગાર આપી, તેમની પાસેથી પ્રેમથી કામ લેવું. વિશ્વાસ રાખવા લાયકને જ નોકર રાખવા અને એવા નોકર મુનિમો પર પછી અવિશ્વાસ રાખવો નહીં. અવિશ્વાસ જેવું જણાયા પછા એક દિવસ પણ રાખવા નહીં.

એક ભાવ, નિર્મિત નફો અને વિશ્વાસપાત્ર રીતિ રાખી વ્યાપાર કરવો. સદ્ગો, જુગાર, સરત, કન્યાવિક્રય અને ભડવા-

પણાનો ધંધો કદી પણ કરવો નહીં. જિંદગીનું વેચાણ કરવું નહીં. જ્યાં સુધી અને ત્યાં સુધી ગમે તેટલા લાભને ખાતર પણ નોકરી કરવી નહીં, નિરુપાયે કરવી પડે તો મૂર્ખ, બેકદર, કૃતઘની, શઠ, અપ્રમાણિક, ક્રોધી અને મિથ્યાભિમાની શેઠની નોકરી તો કદી પણ કરવી નહીં અને એવાની આગેવાની નીચે પણ નોકરી કરવી નહીં, જેમ અને તેમ થોડો પણ સ્વતાંત્ર ધંધો કરવો.

શેઠાઈ, અમલદારી અને મ્હોટાઈ મળે તો ખુશામતનાં ' ખાં ' ન બનવું. ' ખોટો દમામ અને દોર ન વાપરવો. ' મિથ્યાભિમાનમાં અંધ ન બનવું. પરના ભલાને માટે યથાશક્તિ ત્રિકરણ યોગે સહાયક થવું. પોતાની બંધી મિલકત વ્યાપારમાં રોકવી નહીં, પણ એછામાં એછો ત્રીજો ભાગ તો પોતાના ઘરમાં સીલીકે અવશ્ય રાખવો. માલ ગીરો મૂકી વ્યાજ ચઢાવવા કરતાં માલને વેચીને નાણાં કરવાં એ વધારે સારું છે. કોઈની થાપણ રાખવી નહીં અને તમારી થાપણ કોઈને ત્યાં મૂકવી નહીં. જરૂર પડે તો પ્રમાણિક ગૃહસ્થને ત્યાં લાયક સાક્ષીઓ રાખી, સામાની સહી લઈ કાયદાને યોગ્ય ચોક્કસ ચોખવટ કરીને જ બીજાને ત્યાં થાપણ મૂકવી.

અભક્ષ્ય, ઝેર, લોહ, દાંત, ચામડું, શસ્ત્ર, કેશ અને ચોપડ (સિંગધ) વસ્તુઓનો વ્યાપાર અને ત્યાં સુધી કરવો નહીં. ન ચાલે ત્યારે છેવટે ગમે તે વસ્તુનો વ્યાપાર કે કોઈની સેવા બળવીને પેટ ભરવું, પણ ચાચવું નહીં. ઉડાઉપણામાં, અતિ સુખશીલપણામાં કે લોકની કીર્તિમાં નિરર્થક નાણાનો વ્યય કરવો નહિં. સન્માર્ગે કુટુંબી કે આશ્રયી જનોના પોષણાર્થે શક્તિના પ્રમાણમાં ઉદારતાથી ખર્ચ કરવો. આવકથી ખર્ચ એછો રાખવો. વેષ અને દેખાવ પોતાની શક્તિ તથા આબરુને યોગ્ય રાખવો. ઉદ્ભટ વેષ રાખવો નહીં; તેમજ કંબુસાઈથી ચીંથરેહાલ રહેવું નહીં.

કુલણુ થઈ ફરવું નહીં. લોભિયા થઈ ધૂતારાથો ફસાવું નહીં. બહુ વિચાર કરીને બીજનો વિશ્વાસ કરવો. હંમેશની સાદાઈ છોડવી નહીં. ધનવૈભવના ભરતી કે ઓટ પ્રસંગે ગંભીરતા છોડવી નહીં. અર્થશાસ્ત્રના કરકસરના નિયમો બજાવવા. ભવમનસાર્થ તજવી નહીં, ભોળા થઈ ગાંડામાં ખપવું નહીં. ખપ પડે ત્યારે મમે તેવા નર પાસેથી મોઠાશ અને યુક્તિયો કામ કઢાવા લેવું, પરંતુ કોઈને છેતરીને કામ લેવું નહીં. પૈસાના લોભે અસત્ય પક્ષમાં ઊભા રહેવું નહીં. નોકરી, અમલદારી કે શેઠાઈ કરતાં પોતાની ફરજને ભૂલવો નહિ. દાણ્યોરો કઢો પણ કરવી નહીં. ધનને અર્થે શરીરને જોખમમાં નાંખવું નહીં. વ્યાપાર એવી યુક્તિયો કરવો કે જેથી ગ્રાહકો પોતે જ સદા ય ગરજવાળા રહે. લેણુદારો પાસે નમ્ર થવું, દેણુદારો પાસેથી યુક્તિયો હાથ કાઢી લેવો. શાખ સારી રાખવી. હિંમતે બહાદુર થવું. ઉદ્યમમાં આગળ વધવું, કાર્યમાં કાયરતા ન રાખવી. આનુબાનુના સંયોગો જોઈ વિચારી વ્યાપાર કરવો, કરેલ વ્યાપાર કે લેણુદેણુ વિગેરે બધી બાનુ પર ધ્યાન આપતા રહેવું. પ્રમાણિક ગુમાસ્તાઓની કદર ખુજવી. છેલ્લી અવસ્થામાં નિવૃત્તિ પમાય તેટલો ધનનો સંચય કરવો.

૮

જે ઘડી દિવસ બાકી રહે તે પહેલાં વ્યાપારદિથી નિવૃત્ત થઈ, ભૂખ હોય તો સાંજનું સાદું ભોજન કરવું. પછી થોડા વખત ખુલ્લી હવામાં ફરવું. જિન્યૈત્યે દર્શનને ભાવના કરી દિવસ સંબંધી પાપનું પ્રતિક્રમણ સ્થિરચિત્તે વિધિપૂર્વક કરવું. દિવસના નિયમોને વિચારી સંક્ષેપવા અને રાત્રિને યોગ્ય નિયમો ધારવા. રાત્રિભોજન વર્જવું. બની શકે તો ચઢવિહારનું પર્યજખાણ કરવું, નહીં તો છેવટે દુવિહારનું પર્યજખાણ તો જરૂર કરવું. આત્માના હિતાહિતનું સરવૈયું કાઢવું. જિજ્ઞાસુ

સબજનો સાથે ધર્મચર્યા કરવી. સાંઝં વાંચેલું સાંભળેલું પુનઃ પુનઃ વિચારવું. પોતાની ખામીઓ કમી થાય તેમ કરવું. નિદ્રા, પ્રમાદ કે આળસ માટે નહીં પણ નિવૃત્તિ માટે જરૂર પૂરતી લેવી; ચાર શરણુ, સર્વ જીવો સાથે ખામણાં વિગેરે વિધિ કરીને પછી શયન કરવું.

૯

બ્રહ્મચર્યા—શીલ અને આચારમાં ત્રિકરણ યોગે મર્યાદા બાળવવી. શૃંગારની વાર્તા, વાંચન અને પરિચય કમી કરવો. પરસ્ત્રીસંગનો અને સૃષ્ટિવિકૃદ્ધ વર્તનનો સદાને માટે ત્યાગ કરવો. સ્વસ્ત્રી પરત્વે પણ ઉદીરણા કરીને નહીં પરંતુ સ્વાભાવિક ઉદય વખતે વિષયવિપાકને વિચારીને ન છૂટકે જ્યણા રાખવી. મનપરિચારણા, વચનપરિચારણા, સ્પર્શપરિચારણા અને રૂપપરિચારણા પણ જ્ઞાની પુરુષોએ વિષયમાં ગણાવેલ છે; માટે જેમ બને તેમ તે ચારથી દૂર રહેવાય તેમ કરવું. જેથી પાંચમા કાયપરિચારણાના વિષયની ભીતિ રહેશે નહી. જેમ બને તેમ તે વિષય અને વિષયીનો પ્રસંગ કમી કરવો. શરીરનો મુખ્ય રાજા વીર્ય અને પ્રધાન રૂઢિર છે. યોગ્ય રીતિથી તે બંનેના સંચય અને રક્ષણ માટે બહુ કાળજી રાખવી. શક્તિનો અને શૌર્યનો ખરો આધાર તેના પર રહેલો છે. શરીરનું સૌંદર્ય, પ્રતાપ અને તેજ વીર્યના રક્ષણથી બરાબર ટકી રહે છે. અપકવ ઉમ્મરે વિવાહિત ન થવું. પોતાથી મોટાટી સ્ત્રી સાથે વિવાહ ન કરવો. પોતાના બળાબળનો પુખ્ત વિચાર કરવો. શ્વાનવૃત્તિ રાખવી નહીં. મરદાઇનું લક્ષણ વીર્યનો ક્ષય કરવામાં નહીં પણ તેનું રક્ષણ કરવામાં છે. સર્વ ધર્મમાં બ્રહ્મચર્યને પ્રધાન માનવામાં આવ્યું છે. મહાન્ પુરુષોની અલૌકિક શક્તિનો વિકાસ

પણ અહ્યચર્યાના બરાબર પાલનથી થયો છે. હમેશાં સ્ત્રીથી મૃત્યુ શબ્દ રાખવી. વિકાર ઉત્પન્ન કરનારા પદાર્થો ભોગોપ-ભોગમાં જેમ ઓછા લેવાય તેમ કરવું. વિકારના ઉદય વખતે સ્ત્રીપુરુષોના શરીરમાં ભરેલી અશુચિનો બરાબર ખ્યાલ લાવવો. ક્ષણભંગુર સુખાભાસથી ચિરકાળના દુઃખો ંહોરી લેવા જેવી ગંભીર ભૂલ ન થાય તેની સંભાળ રાખવી. સંસારપરિભ્રમણની વૃદ્ધિના હેતુરૂપ મુખ્યત્વે વિષયને જ જ્ઞાનીઓએ માન્યો છે. કષાયની વૃદ્ધિ, જડતા અને મંદતા પણ વીર્યના નાશથી થાય છે. આરોગ્યને માટે પણ વીર્યનું ખાસ રક્ષણ કરવું જરૂરનું છે. સુવર્ણ, રૂપું આદિ ધાતુના રક્ષણ અને સંચય માટે બહુ કાળજી રખાય છે, પણ શરીરની સાતે ધાતુઓના રક્ષણ અને સંચય માટે બેદરકાર રહેવાય છે, એ આપણી અસાધારણ ખામી છે. એ ખામીને દૂર કરવી. શીલવંત સ્ત્રીપુરુષોના ચરિત્રો વારંવાર વાંચવા, વિચારવા ને આપણા મન પર કાબૂ મેળવવો. અદ્ય આહાર અને મર્યાદિત વિહારથી વિકારને રોકી શકાય છે, માટે જેમ બને તેમ અહ્યચર્યાના રક્ષણ માટે સદા સાવચેત રહેવું.

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ, પરહિતનિરતાઃ ભવંતુ ભૂતગણાઃ ॥

દોષાઃ પ્રયાંતુ નાશં, સર્વત્ર સુખીભવંતુ લોકાઃ ॥ ૧ ॥

પરહિતચિંતા મૈત્રી, પરદુઃખવિનાશિની તથા કરુણા ॥

પરસુખતુષ્ટિર્મુદિતા, પરદોષોપેક્ષણમુપેક્ષા ॥ ૨ ॥

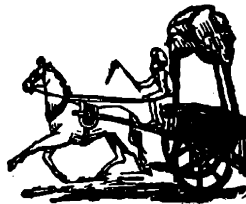
૧. વિશ્વત્રયમાં અખંડ શાંતિ પ્રસરે ! સમસ્ત પ્રાણીવર્ગ પદોપકારરસિક બને ! દોષમાત્ર નિર્મૂળ થાયો ! અને સર્વત્ર સહ કોઈ સુખી થાયો !

૨. અન્ય જીવોનું હિત-શ્રેય-કલ્યાણ થાય એવી અંતરમાં લાગણી રાખવી તે મૈત્રી, અન્ય જીવોના દુઃખનો અંત આવે એવી ઊંડી લાગણીથી યથાશક્તિ યત્ન કરવો તે કરુણા, અન્ય જીવોની સુખ-સમૃદ્ધિ અથવા ગુણ-ગૌરવ દેખી દિલમાં પ્રમુદિત (રાજી રાજી) થવું તે સુદિતા અને અન્ય જીવોના (અત્યંત કઠોરતા, નિર્દયતા, ઇર્ષ્યા, નિંદા પ્રમુખ) અનિવાર્ય દોષો તરફ ઉપેક્ષા કરી તેમના ઉપર રાગદ્વેષ નહિ લાવતાં, તેમને કર્મવશવર્તી બાણી સમજાવે રહેવું તે ઉપેક્ષા ભાવના છે.

सर्वेऽपि सन्तु सुखिनः, सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु, मा कश्चित् पापमाचरेत् ॥

સર્વ કોઈ સુખી થાઓ ! સર્વકોઈ રોગ-આતંક રહિત થાઓ ! સર્વ કોઈ કલ્યાણ પામો અને પાપા-ચરણ મ કરો !

શ્રાવક ગુણ વર્ણન

આ અનાદિ અનંત સંસારસમુદ્રમાં જ્રમણ કરનાર જીવોને પ્રથમ મનુષ્ય જન્મ, આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુળ, જાતિ, સ્વરૂપ, આયુ, પંચેન્દ્રિયાદિ સામગ્રી સંયુક્ત મળવું ફલ્લભ છે. તેમાં અનર્થનો હરનાર સદ્ધર્મ પામવો અતિ ફલ્લભ છે. જેમ પુણ્યહીન પુરુષને ચિંતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ છે તેમ એકવીશ ગુણે કરી રહિત જીવોને સર્વશ્રેષ્ઠરૂપિત સદ્ધર્મ મળવો ફલ્લભ છે. તેથી ભવ્ય જીવોને પોતાનામાં ધર્મી થવાની યોગ્યતા ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર છે. જો પ્રથમ યોગ્યતા ઉત્પન્ન ન કરે તો ધર્મની પ્રાપ્તિ પણ થઈ શકતી નથી. જેમ અયોગ્ય ભૂમિમાં ધીજ વાવવાથી નિષ્ફળતા થાય છે, તેમજ પાચો મજબૂત કયાં વિના કોઈ પુરુષ મહેલ બનાવવા માંગે તો તે મહેલ બરાબર સ્થિત થઈ શકતો નથી તેમ યોગ્યતા વિના શ્રાવક કે મુનિધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

જેમ ચિંતામણિ રત્ન ભાગ્યહીન જીવોને મળવું મુશ્કેલ છે તેમ અક્ષુદ્રતાદિક ઉત્તમ ગુણ રહિત જનોને પણ ધર્મરત્ન મળવું મુશ્કેલ જ છે.

અક્ષુદ્રતાદિક એકવીશ ગુણોવડે યુક્ત જીવને જિનમતમાં ધર્મરત્નને યોગ્ય કહેલો છે, માટે તે ગુણોને ઉપાર્જવા ધર્માભિલાષી જનોએ જરૂર યત્ન કરવો ઘટે છે. ઉક્ત વાતનું સમર્થન કરતાં ઇલાં શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ આ પ્રમાણે કહે છે.-

“એકવીશ ગુણ પરિણામે, જાસ ચિત્ત નિત્યમેવ;
ધર્મરત્નકી યોગ્યતા, તાસ કહે તું દેવ. ” ૧.

ઉક્ત એકવીશ ગુણો આ પ્રમાણે—

- ક્ષુદ્ર નહિ વલી રૂપનિધિ, સૌમ્ય જનપ્રિય ઘનન;
ક્રૂર નહિં મીરુ વઢી, અશઠ સુદક્ષિણ, ૨
લજ્જાઝુઓ દયાઝુઓ, સોમદિટ્ટિ મજ્જથ્થ;
ગુણરાગી સતકથ્ય સુ—પરુલ્લ દીર્ઘદર્શી અથ્ય. ૩
વિશેષજ્ઞ વૃદ્ધાનુગત, વિનયવંત કૃતજાણ;
પરહિતકારી લબ્ધલક્ષ, એમ એકવીશ પ્રમાણ. ૪

ગુણ ગુણીનો કથંચિત્ અભેદ સંબંધ હોવાથી જ ઉપર ગુણને બદલે ગુણીનું નિરૂપણ કર્યું છે અર્થાત્ ધર્મરત્નને યોગ્ય એવા ગુણી થવું જ જોઈએ. કેવા ગુણી થવું જોઈએ ? તેનું ઉપર મુજબ પ્રથમ સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરીને પછી કંઈક તે સંબંધી વિશેષ વર્ણન કરવાને બનતો પ્રયત્ન કરશું.

૧. ક્ષુદ્ર નહિં—અક્ષુદ્ર, ગંભીર આશયવાળો, સૂક્ષ્મ રીતે વસ્તુતત્ત્વનો વિચાર કરવાની શક્તિ ધરાવનાર સમર્થ જીવવિશેષ ધર્મરત્નને પામી શકે.

૨. રૂપનિધિ—પ્રશસ્ત રૂપવાળો, પાંચે ઇન્દ્રિયો જોને સ્પષ્ટ રીતે પ્રાપ્ત થયેલ હોય એવો અર્થાત્ શરીર સંબંધી સુંદર આકૃતિને ધારણ કરનાર આત્મા.

૩. સૌમ્ય—સ્વભાવે જ પાપ-દોષ રહિત, શીતળ સ્વભાવ-વાળો આત્મા.

૪. જનપ્રિય—સદા સદાચારને સેવનાર લોકપ્રિય આત્મા.

૫. કૂર નહિં—કૂરતા યા નિષ્કૂરતાવડે જેનું મન મલિન થયું નથી એવો અકિલ્લ યાને પ્રસન્ન ચિત્તયુક્ત શાંત આત્મા.

૬. ભીરુ—આ લોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી અપાયથી ડરવાવાળો. અર્થાત્ અપવાદભીરુ તેમજ પાપભીરુ હોવાથી બધી રીતે સંભાળીને ચાલનાર, ઉભય લોકવિરુદ્ધ કાર્યનો અવશ્ય પરિહાર કરનાર.

૭. અશઠ—છળપ્રપંચવડે પરને પાસમાં નાખવાથી દૂર રહેનાર.

૮. સુદષિખન્ન—શુભ દાક્ષિણતાવંત, ઉચિત પ્રાર્થનાનો ભાગ નહિં કરવાવાળો, સમયોચિતવર્તી, સામાનું દિલ પ્રસન્ન કરનાર.

૯. લજ્જાલુઓ—લજ્જાશીલ, અકાર્ય વર્જી સત્કાર્યમાં સહેજે જોડાઈ શકે એવો મર્યાદશીલ પુરુષ.

૧૦. દયાળુઓ—સર્વ કોઈ પ્રાણીવર્ગ ઉપર અનુકંપા રાખનાર.

૧૧. સૌમદિદિ મજ્જથ્થ—રાગ-દ્વેષ રહિત સૌમ્યદષ્ટિવાળો અને નિષ્પક્ષપાતપણે વસ્તુતત્ત્વને યથાર્થ રીતે ઓળખી મધ્યસ્થતાથી દોષને દૂર કરનાર.

૧૨. ગુણુરાગી—સદ્ગુણોનો જ પક્ષ કરનાર, ગુણનો જ પક્ષ લેનાર.

૧૩. સત્કથ—એકાંત હિતકારી એવી ધર્મકથા જેને પ્રિય છે એવો.

૧૪. સુપખખ—સુશીલ અને સાનુકૂળ છે કુટુંબ જેનું એવો સારા પક્ષવાળો.

૧૫. દીર્ઘદર્શી—પ્રથમથી સારી રીતે વિચાર કરીને પરિણામે જેમાં લાભ સમાયો હોય એવા શુભ કાર્યનો જ કરવાવાળો.

૧૬. વિશેષજ્ઞ—પક્ષપાતરહિતપણે ગુણ દોષ, હિત અહિત, કાર્ય અકાર્ય, ઉચિત અનુચિત, ભક્ષ્ય અભક્ષ્ય, પેય અપેય, ગમ્ય અગમ્ય વિગેરે વિશેષ વાતનો જાણ.

૧૭. વૃદ્ધાનુગત—પરિપક્વ બુદ્ધિવાળા અનુભવી પુરુષોને અનુસરીને ચાલનાર, જેમ આવ્યું તેમ ઉચ્છ્રંખલપણે ઈચ્છા મુજબ કામ કરનાર નહીં.

૧૮. વિનયવંત—ગુણાધિકતું ઉચિત ગૌરવ સાચવનાર મુવિનીત.

૧૯. કૃતજાણુ—ખીજાએ કરેલા ગુણને કદાપિ નહિં વીસરી જનાર કૃતજ્ઞ.

૨૦. પરહિતકારી—સ્વતઃ સ્વાર્થ વિના પરોપકાર કરવામાં તત્પર, દાક્ષિણ્યતાવંત તો જ્યારે તેને કોઈ પ્રેરણા અથવા પ્રાર્થના કરે ત્યારે પરોપકાર કરે અને આ તો પોતાના આત્માની જ પ્રેરણાથી સ્વકર્તવ્ય સમજીને જ કોઈની કંઈ પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના જ પરોપકાર કર્યો કરે એવા ઉત્તમ સ્વભાવને સ્વાભાવિક રીતે ધારણ કરનાર ભવ્ય.

૨૧. લખધલક્ષ—કોઈ પણ કાર્યને સુખે સાધી શકે એવો કાર્યદક્ષ. દરેક હકીકતના રહસ્યને સમજનાર.

હવે ઉપર કહેલા ૨૧ ગુણોનું કંઈક સહેતુક વિશેષ ધ્યાન કરવાનો ઉદ્ધેશ કરવામાં આવે છે.

જેમ શુદ્ધ કરાયેલા વસ્ત્ર ઉપર જ જોઈએ એવો રંગ બરાબર ચઢી શકે છે, પરંતુ અશુદ્ધ એવા મલિન વસ્ત્ર ઉપર ચઢી શકતો નથી; તેમજ ઉપર કહેલા ગુણોવડે વિશુદ્ધ થયેલા આત્માને જ ધર્મનો રંગ ચઢે છે. વળી જેમ ખડબચડી અને પાલોસ કર્યા વિનાની ભીંત ઉપર આખેહૂખ ચિત્ર ઊઠતું નથી, પરંતુ ઘઠારીમઠારીને સાફ કૃત્તેલી સરખી ભીંત ઉપર ચિત્ર જોઈએ એવું આખેહૂખ ઊડી નીકળે છે, તેમ ઉપર કહેલા ગુણોના સંસ્કાર વિનાના અસંસ્કૃત હૃદય ઉપર ધર્મનું ચિત્ર બરાબર પડી શકતું નથી, પણ ઉક્ત ગુણોથી સંસ્કારિત હૃદય ઉપર સત્ય ધર્મનું ચિત્ર બરાબર ખીલી ઊઠે છે. ઉક્ત ગુણોની પ્રાપ્તિદ્વારા ભવ્ય આત્મા સત્ય ધર્મનો ઉત્તમોત્તમ લાભ પામી શકે છે એથી ઉપર કહેલા સદ્ગુણોનો ખાસ અભ્યાસ કરવાની અત્યાવશ્યકતા સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે, અને તેથી જ તે ગુણ સંબંધી બની શકે તેટલી સમજ લેવી પણ જરૂરની છે. એમાં જ જીવનું ખરું હિત સમાયેલું છે.

૧. ક્ષુદ્ર સ્વભાવવાળો મનુષ્ય અગંભીર અને ઉછાંછળો હોવાથી ધર્મને સાધી શકતો નથી. તે નથી તો કરી શકતો સ્વહિત કે નથી કરી શકતો પરહિત. સ્વપરહિત સાધવાની તેનામાં યોગ્યતા જ હોતી નથી, તેથી સ્વપરહિત સાધવા ને અક્ષુદ્ર સ્વભાવી એવો ગંભીર અને ઠરેલ પ્રકૃતિવાળો મનુષ્ય જ યોગ્ય અને સમર્થ હોઈ શકે છે.

૨. હીન અંગોપાંગવાળો, નબળા સંઘયજીવાળો, તથા ઈર્દ્રિયોમાં ખોડખાંપણવાળો સ્વપરહિત સાધવાને અસમર્થ હોવાથી ધર્મને અયોગ્ય કહ્યો છે, કેમકે ધર્મ સાધવામાં તેની ખાસ અપેક્ષા રહે છે. તે વિના ધર્મસાધનમાં ઘણી જ અડચણ આવે છે.

તેથી સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળો, પાંચે પૂરેપૂરી ઇન્દ્રિય પામેલો અને ઉત્તમ સંઘયણવાળો, સુંદર આકૃતિવંત પ્રાણી ધર્મને યોગ્ય કહ્યો છે. એવી શુભ સામગ્રીવાળો જીવ શાસનની શોભા વધારી શકે છે અને સર્વજ્ઞ ભગવાને ભાખેલા ધર્મને સમ્યગ્ રીતે પાળી શકે છે.

૩. પ્રકૃતિથી જ શાંત સ્વભાવવાળો જીવ પ્રાયઃ પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી અને સુખે સમાગમ કરી શકાય એવા ઠંડા સ્વભાવને લીધે અન્ય આકૃણ જીવોને પણ સમાધિનું કારણ થઈ શકે છે. અર્થાત્ આકરી પ્રકૃતિવાળા પણ શાન્ત સ્વભાવવાળા સજ્જનોના સમાગમથી ઠંડી પ્રકૃતિના થઈ જાય છે; તેથી ઠંડી પ્રકૃતિવાળા પ્રાણી સુખે સ્વપરહિત સાધી શકે છે, પરંતુ આકરી પ્રકૃતિવાળા તેમ કરવાને અસમર્થ હોવાથી ધર્મ સાધવાને અયોગ્ય કહ્યા છે.

૪. દાન, વિનય અને નિર્ભળ આચારને સેવનાર માણસ સર્વજનોને પ્રિય થઈ શકે છે અને તે આ લોકવિરુદ્ધ તથા પરલોકવિરુદ્ધ કાર્યને સ્વાભાવિક રીતે જ તજનાર હોવાથી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને પણ મોક્ષમાર્ગમાં બહુમાન ઉપજાવનાર થઈ પડે છે. સદાચારસેવી લોકપ્રિય પુરુષ પોતાની પવિત્ર રહેણીકરણથી અન્ય જનોને પણ અનુકરણીય થઈ પડે છે, તેવી રીતે ઇચ્છા મુજબ વર્તી અતડો રહેનાર માણસ કંઈ પણ વિશેષ સ્વપરહિત સાધી શકતો નથી.

૫. કૂર માણસ કિલ્લે પરિણામથી પોતાનું જ હિત સાધવાને અશક્ત હોય તો તે પરનું હિત શી રીતે સાધી શકે ? તેથી તેને ધર્મરતનને અયોગ્ય સમજવો. સમપરિણામને ધારણ કરનાર એવો અનુકંપાવાન અકૂર આત્મા જ મોક્ષમાર્ગ સાધવાને અધિકારી હોઈ શકે છે.

૬. આ લોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી દુઃખની વિચારણા કરનાર પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી અને લોકાપવાદથી પણ ડરતો રહે છે. એવો ભવભીરુ માણસ જ ધર્મરત્નને યોગ્ય હોઈ શકે છે; પરંતુ જે નિર્ભયપણે-લોકાપવાદનો પણ ભય રાખ્યા વિના સ્વચ્છંદ વર્તન કરે છે તે ધર્મરત્નને યોગ્ય ગણાતો નથી.

૭. અશઠ માણસ કોઈની વચના કરતો નથી, તેથી તે વિશ્વાસપાત્ર અને પ્રશંસાપાત્ર બને છે. વળી તે પોતાના સદ્-ભાવથી ઉદ્ધમ કરે છે તેથી તે ધર્મરત્નને યોગ્ય ઠરે છે. કપટી માણસ તો પરવચનાથી પોતાના કુટિલ સ્વભાવને લઈ પરને અપ્રીતિપાત્ર બને છે તેમજ સ્વહિતથી પણ ચૂકે છે માટે તે ધર્મને માટે અયોગ્ય છે.

૮. સુદક્ષિણ્યતાવંત પોતાનું કાર્ય તજી બની શકે તેટલો બીજાનો ઉપગાર કરતો રહે છે તેથી તેનું વચન સહુ કોઈ માન્ય રાખે છે તેમજ સહુ કોઈ તેને અનુસરીને ચાલે છે. આવા સ્વભાવથી સહેજે સ્વપરહિત સાધી શકાય છે તેથી તે ધર્મરત્નને યોગ્ય છે. જેનામાં એ ગુણ નથી તે સ્વાર્થસાધક અથવા આપમતલબીયાના ઉપનામથી નિંદાપાત્ર થાય છે અને તે ધર્મરત્નને અયોગ્ય ઠરે છે.

૯. લજ્જાશીલ માણસ નાનું સરખું પણ અકાર્ય કરતાં ડરે છે તેથી તે અકાર્યને દૂર તજી સદાચારને સેવતો રહે છે, તેમજ અંગીકાર કરેલા શુભ કાર્યને તે કોઈ રીતે તજી શકતો નથી; તેથી તે સદ્ધર્મને યોગ્ય ગણાય છે. લજ્જાહીન તો કંઈપણ અકાર્ય કરતાં ડરતો નથી તેથી તે અશુભ આચારને અનાયાસે સેવતો રહે છે. ગમે તેવા ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થાય છતાં તે કુળમર્યાદાને તજતાં વાર લગાડતો નથી તેથી લજ્જાહીન ધર્મરત્નને અયોગ્ય છે.

૧૦. દયા એ ધર્મનું મૂળ છે અને દયાને અનુસરીને જ સર્વ સદનુષ્ઠાન પ્રવર્તે છે એમ જિન-આગમમાં સિદ્ધાંતરૂપે કહેલું છે, તેથી જ સર્વજ્ઞભાવિત સત્ય ધર્મનું યથાર્થ આરાધન કરવાને દયાળુ હોવાની ખાસ જરૂર છે; અર્થાત્ દયાળુ જ ધર્મ-રત્નને યોગ્ય છે. દયાહીન કોઈ રીતે ધર્મને યોગ્ય નથી, કેમકે તેવા નિર્દય પરિણામવાળાનું સર્વ અનુષ્ઠાન નિષ્ફળ થાય છે.

૧૧. મધ્યસ્થ એટલે પક્ષપાત રહિત એવો સૌમ્યદષ્ટિ પુરુષ રાગ-દ્વેષ દૂર તણને શાંત ચિત્તથી ધર્મવિચારને યથાસ્થિત સાંભળે છે અને ગુણનો સ્વીકાર તથા દોષનો ત્યાગ કરે છે માટે તે ધર્મને લાયક છે; પરંતુ પક્ષપાતયુક્ત બુદ્ધિવાળો માણસ અંધશ્રદ્ધાથી વસ્તુતત્ત્વનો યથાસ્થિત વિચાર જ કરી શકતો નથી તો પછી ગુણનો આદર અને દોષનો ત્યાગ તો શી રીતે જ કરી શકે? તેથી પક્ષપાત બુદ્ધિથી એકાંત ખેંચતાણુ કરી બેસનાર ધર્મ-રત્નને યોગ્ય નથી.

૧૨. ગુણરાગી માણસ ગુણવંતનું બહુમાન કરે છે, નિર્ગુણીની ઉપેક્ષા કરે છે, સદ્ગુણનો સંગ્રહ કરે છે અને સંપ્રાપ્ત ગુણને સારી રીતે સાચવી રાખે છે. પ્રાપ્ત થયેલા ગુણોને દોષિત કરતો નથી તેથી તે ધર્મને યોગ્ય છે. નિર્ગુણ માણસ તો બીજા ગુણવંતને પણ પોતાની જેવા લેખે છે તેથી તે નથી તો કરતો લેમની ઉપર રાગ કે નથી કરતો ગુણ ઉપર રાગ; પરંતુ ઊલટો ગુણદ્વેષી હોય સદ્ગુણનો પણ અનાદર કરે છે અને આત્મગુણને મલિન કરી નાંખે છે માટે તે ધર્મરત્નને માટે અયોગ્ય છે.

૧૩. વિકથા કરવાના અભ્યાસવડે કલુષિત મનવાળો માણસ વિવેકરત્નને ખોઈ નાંખે છે અને ધર્મમાં તો વિવેકની ખાસ જરૂર છે તેથી ધર્માર્થી માણસે સત્યપ્રિય થવાનો અને સત્ય-હિત-

કારીવાતને જ કહેવાનો અથવા સાંભળવાનો સ્વભાવ રાખવો જોઈએ. આવા સત્યપ્રિય અને સત્યભાષક જીવથી સ્વપરતું હિત સહેજે થાય છે તેથી તેવા ગુણવાળા જ ધર્મરત્નને યોગ્ય છે. વિકથા કરનારથી ઉભયને હાનિ પહોંચે છે તેથી તે અયોગ્ય છે.

૧૪. જેનો પરિવાર અનુકૂળ વર્તનારો, ધર્મશીલ અને સદાચારને સેવવાવાળો હોય એવો હાયાખજિયો માણસ નિર્વિ-
ઘ્નપણે ધર્મસાધન કરી શકે છે. પૂર્વોક્ત સ્વભાવવાળા કુટુંબથી ધર્મસાધનમાં કંઈ પણ અંતરાય આવવાનો સંભવ રહેતો નથી, કેમકે એવું સાનુકૂળ કુટુંબ તો ધર્મસાધનમાં જોઈએ તેવી સહાય દઈ શકે છે; તેથી ધર્મશીલ અને સદાચારવાળા અનુકૂળ પરિવારવાળો પ્રાણી જેવો ધર્મને દીપાવવાને યોગ્ય ગણાય છે તેવો પ્રતિકૂળ આચારવિચારવાળા પરિવારવાળો યોગ્ય ગણાતો નથી, કેમકે તેવા પરિવારથી તો ધર્મમાર્ગમાં વખતોવખત વિદ્વિત ઊભા થાય છે; માટે શુદ્ધ અને સમર્થ પક્ષની પણ ખાસ જરૂર છે.

૧૫. દીર્ઘદર્શી માણસ પૂર્વોપરનો અથવા લાભાલાભનો વિચાર કરી જેનું પરિણામ સારું જ આવવાનો સંભવ હોય, જેમાં લાભ વધારે અને કલેશ અલ્પ હોય અને જે ઘણા માણસોને પ્રશં-
સનીય હોય તેવાં કામનો જ આરંભ કરે છે તેવા દીર્ઘદર્શી જનો ધર્મરત્નને યોગ્ય છે; કેમકે તે વિચારશીલ અને વિવેકવાંત હોવાથી સફળ પ્રવૃત્તિને કરનારા હોય છે, તે કંઈ પણ વગર-
વિચાર્યું, ન બની શકે એવું, અસાધ્ય કાર્ય સહસ્રા આરં-
ભતા જ નથી. જે કાર્ય સુખે સાધી શકાય એવું માલમ પડે તેનો જ તે વિવેકથી આદર કરે છે. સહસ્રાકારી બહુધા અપ્રાધ્ય કાર્ય કરવા મંડી જાય છે અને તેમાં નિષ્ફળ નીવડવાથી તે પશ્ચાત્તાપનો ભાગી થાય છે તેથી તે ધર્મરત્નને લાયક ઠરતો નથી.

૧૬. વિશેષજ્ઞ પુરુષ વસ્તુઓના ગુણદોષને પક્ષપાત રહિતપણે પિછાની શકે છે, તેથી પ્રાયઃ તેવા માણસ જ ઉત્તમ ધર્મના અધિકારી કહ્યા છે. જે અજ્ઞાનતાવડે હિતાહિત, કૃત્યાકૃત્ય, ધર્માધર્મ, ભક્ત્યાભક્ત્ય, પેયાપેય કે ગુણદોષ સંબંધી બિલકુલ અજ્ઞાત છે તે ધર્મને અયોગ્ય જ છે; કેમકે જે પોતાનું હિત શું છે તેટલું પણ સમજતા નથી તે શી રીતે સ્વહિત સાધી શકશે ? અને સ્વહિત સાધવાને પણ અસમર્થ હોવાથી પરહિતનું તો કહેવું જ શું ? તેથી પશુના જેવા અજ્ઞાન અને અવિવેકી જનો ધર્મને માટે અયોગ્ય છે.

૧૭. પરિપક્વ બુદ્ધિવળા અર્થાત્ સદ્વિવેકાદિક ગુણસંપન્ન એવા વૃદ્ધ પુરુષો પાપાચારમાં પ્રવૃત્તિ કરતા જ નથી, એમ હોવાથી તેવા વૃદ્ધને અનુસરીને ચાલનાર પણ પાપાચારથી દૂર જ રહે છે; કેમકે જીવોને સોબત પ્રમાણે અસર થાય છે. કહેવત છે કે ' જેવી સોબત તેવી અસર ' તેવા શિષ્ટ પુરુષોને અનુસારે ચાલનાર ધર્મરત્નને યોગ્ય થાય છે, પરંતુ સ્વચ્છંદે ચાલનાર માણસ કદાપિ ધર્મને યોગ્ય થઈ શકતો નથી; કેમકે તે સદા-ચારથી પ્રાયઃ વિમુખ રહે છે.

૧૮. સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શનાદિક સર્વ સદ્ગુણોનું મૂળ વિનય છે, અને તે સદ્ગુણવડે જ ખરું સુખ મેળવી શકાય છે માટે જ જૈન શાસનમાં વિનયવંત-વિનીતને વખાણ્યો છે. લૌકિકમાં પણ કહેવાય છે કે ' વનો (વિનય) વેરીને પણ વશ કરે ' તો પછી શાસ્ત્રોક્ત નીતિ મુજબ વિનયનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો તેના ફળનું તો કહેવું જ શું ? વિનયથી સર્વ ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી ઈષ્ટ સુખના અભિલાષી જનોએ અવશ્ય વિનયનું સેવન કરવું જ જોઈએ. અવિનીત માણસ ધર્મનો અધિકારી નથી કેમકે તે તેની અસહ્ય વૃત્તિથી ઠંઠ પણ સદ્ગુણ પેદા કરી શકતો નથી, અને ઊલટો ઠેકાણે ઠેકાણે કલેશનો ભાગી થાય છે.

૧૯. કૃતજ્ઞ પુરુષ ધર્મગુરુને તત્ત્વબુદ્ધિથી પરોપકારી જાણી તેનું બહુમાન કરે છે. તેથી સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શનાદિક સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી કૃતજ્ઞ માણસ જ ધર્મરત્નને લાયક છે. કૃતજ્ઞ માણસ ઉપર સામાન્ય ઉપકાર કર્યો હોય તો તેને પણ તે બૂલતો નથી તો પછી અસાધારણ ઉપકાર કરનાર ઉપકારીને તો તે બૂલે જ કેમ ? કૃતજ્ઞ માણસ ઉપકારીએ કરેલા ઉપકારને વિસરી જઈ તેનો ઊલટો અપવાદ બોલવા તત્પર થઈ જાય છે. દૂધ પાઈને ઉછરેલા સાપની જેમ કૃતજ્ઞ મનુષ્ય નુકશાન કરે છે માટે તે ધર્મને યોગ્ય નથી.

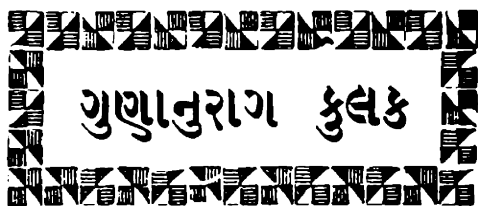
૨૦. ધન્ય, કૃતપુન્ય એવો પરહિતકારી પુરુષ ધર્મનું ખરું રહસ્ય સારી રીતે સમજી, પ્રાપ્ત કરીને નિઃસ્પૃહ ચિત્તવાળો થઈ પોતાના પૂર્ણ પુરુષાર્થ યોગે અન્ય જનોને પણ સન્માર્ગમાં ભેડી દે છે. અર્થાત્ ધર્મનું ખરું રહસ્ય જાણનાર અને નિઃસ્પૃહપણે પોતાનું છતું વીર્ય ફેરવનાર એવા પરહિતકારી પુરુષોની જ બલિહારી છે. તેવા ધન્ય પુરુષો સ્વપરનું હિત વિશેષે સાધી શકે છે. તેવા ભાગ્યશાળી ભગ્યો ધર્મને સારી રીતે દીપાવી શકે છે તેથી તે ધર્મરત્નને અધિક લાયક છે. કેવળ સ્વાર્થવૃત્તિવાળાથી તેવો સ્વપર ઉપકાર સંભવતો નથી. તેથી નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. નિઃસ્વાર્થી જનો પરોપકારને પોતાના શુદ્ધ સ્વાર્થથી ભિન્ન સમજતા નથી, અર્થાત્ પરોપકારને પોતાનું ખાસ કર્તાવ્ય સમજીને કોઈની પ્રેરણા વિના સ્વાભાવિક રીતે જ એ ગુણને સેવે છે.

૨૧. લબ્ધલક્ષ પુરુષ સકળ ધર્મકાર્યને સુખે સમજી શકે છે અને તે દક્ષ, ચંચળ તથા સુખે કેળવી શકાય એવો હોવાથી થોડા વખતમાં જ સર્વ ઉત્તમ કળામાં પારગામી થઈ શકે છે. આવો કાર્યદક્ષ પુરુષ ધર્મરત્નને લાયક હોઈ શકે છે, પરંતુ

અકુશળ, અશિક્ષિત અને મંદ પરિણામી તેમજ અતિ પરિ-
ણામી જનો ધર્મને લાયક થઈ શકતા નથી; કેમકે તેમની નજર
સાપેક્ષપણે સર્વત્ર ફરી વળતી નથી તેથી તેઓ સત્ય ધર્મથી
બહાર રહ્યા કરે છે અર્થાત્ ધર્મના ખરા રહસ્યને પામી
શકતા જ નથી માટે ધર્માર્થીજનોએ કાર્યદક્ષ અને કર્તવ્ય-
પરાયણ થવાની પણ પૂરેપૂરી જરૂર છે.

આ પ્રમાણે એ એકવીશ ગુણોનું કંઈક સંક્ષેપ્ત વર્ણન ' ધર્મ-
રત્ન પ્રકરણ ' ગ્રંથને અનુસારે કરવામાં આવ્યું છે. એ ઉપર
વર્ણવેલા ગુણો જેમણે સંપ્રાપ્ત કર્યા છે તે ભાગ્યશાળી ભવ્યજનો
ધર્મરત્નને લાયક થાય છે, એ એકવીશ ગુણ જેમને સંપૂર્ણપણે
પ્રાપ્ત થાય છે તે ઉત્કૃષ્ટ રીતે લાયક છે, અતુર્થ ભાગે ન્યૂન
ગુણવાળા ભવ્ય મધ્યમ રીત્યા લાયક છે અને અર્ધા ભાગની
ન્યૂન ગુણવાળ ભવ્યો જઘન્ય ભાગે લાયક છે તેથી પણ ન્યૂન
ગુણવાળા હોય તે તો દરિદ્રી જેવા અયોગ્ય સમજવાના છે,
એમ સમજીને સર્વશ્રમાપિત શુદ્ધ ધર્મના અભિલાષી જનોએ
જેમ અને તેમ ઉક્ત ગુણોમાં વિશેષ આદર કરવો યોગ્ય છે;
કારણ કે પવિત્ર ચિત્ત પણ શુદ્ધ ભૂમિમાં જ શોભે છે અને
ભૂમિશુદ્ધિ ઉક્ત ગુણોવડે જ થાય છે.

ગુણાનુરાગ કુલક

(સરલ સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા)

સદ્ગુણોની ચાહના રાખનારા ભાઈ
બહેનોને ખાસ ઉપયોગી

સકળ કલ્યાણના સ્થાનરૂપ શ્રી તીર્થંકર પ્રભુના ચરણકમળને નમસ્કાર કરીને સૌભાગ્યલક્ષ્મીને ઉત્પન્ન કરનાર પરગુણ સંગ્રહ કરવાનું સ્વરૂપ જણાવું છું તે તમે લક્ષ દઈને સાંભળો. ૧.

જે પુરુષના હૃદયમાં ઉત્તમ ગુણાનુરાગ નિવાસ કરી રહે છે તેને તીર્થંકર પદ પર્યંત ઋદ્ધિઓ દુર્લભ નથી પણ સુલભ છે. ૨.

જેમના હૃદયમાં સદાય સદ્ગુણ પ્રત્યે સ્વાભાવિક પ્રેમ બળેલો છે તેઓ ધન્ય-કૃતપુન્ય બાણવા. તેમને સદાય અમારો પ્રણામ હો. ૩.

ઘણું ભણવાથી, તપ કરવાથી કે દાન દેવાથી શું પ્રયોજન છે ? ફક્ત સઘળા સુખના સ્થાનરૂપ એક ગુણાનુરાગને જ તું આદર કે જેથી બધા ગુણો તને પ્રાપ્ત થઈ શકશે. ૪.

કદાચ તું ઘણો તપ કરીશ, ઘણું શાસ્ત્ર ભણીશ અને વિવિધ કષ્ટ સહીશ; પરંતુ જો ગુણાનુરાગ ધારીશ નહિ-ખીઝના સદ્ગુણ જોઈ રાજી થઈશ નહિ, તો તારી સઘળી કરણી ફેાક સમજજે. ૫.

ખીઝના ગુણનો ઉત્કર્ષ સાંભળીને જો તું અદેખાઈ કરીશ તો જરૂર તું સંસારમાં સર્વે સ્થળે પરાભવ પામીશ. ૬

ધર્માના ભેરથી અંબાઈ જઈ જો તું ગુણવંત જનોના થોડા પણ અવર્ણવાદ બોલીશ તો સંસારરૂપ મહાઅટવીમાં તારે ભટકવું પડશે, (અને ત્યાં બહુ પ્રકારે દુઃખનો કડવો અનુભવ કરવો પડશે, માટે પ્રથમથી જ પારકા અવર્ણવાદ બોલવાથી પાછો વળજે.) ૭

આ વર્તમાન ભવમાં જીવ જે ગુણનો કે દોષનો અભ્યાસ કરે છે તે ગુણ-દોષને અભ્યાસવડે પરભવમાં ફરીને મેળવે છે. ૮

જે પોતે સેંકડો ગમે ગુણથી ભરેલો હોય છતાં અદેખાઈવડે પારકા દોષ જપે છે તે પંડિત પુરુષોની નજરમાં પલાલના ઢગલા જેવો અસાર (હલકો) જણાય છે. ૯

જે દુષ્ટ આશયથી પરાયા છતાં અને અછતા દોષને ગ્રહણ કરે છે તે પોતાના આત્માને નિર્થક પાપબંધનથી ખાંધે છે; અને ભવાંતરમાં પોતે જ વારંવાર દુઃખી થાય છે. ૧૦

તેટલા માટે જેથી કષાય-અગ્નિ પેદા થાય તે કાર્ય જરૂર તજી દેવું અને જેથી કષાય-અગ્નિ શાંત થાય તે જ કાર્ય આદરવું. પરિનિદા, ધર્મા, અદેખાઈ પ્રમુખ અકાર્ય અવશ્ય તજવાનાં છે. ૧૧

જો તું ત્રિભુવનમાં ગુરુપણ મેળવવા ખરેખર ઇચ્છતો હોય તો પારકા દોષ ગ્રહણ કરવાની અથવા પરિનિદા કરવાની પડેલી કુટેવ સંપૂર્ણ પ્રયત્નવડે તું તજી દે એ જ મોટાઈનો માર્ગ છે. ૧૨

જગતમાં સહુ કોઈને પ્રશંસવા યોગ્ય આ ચાર પ્રકારના પુરુષો કહ્યા છે: ૧ સર્વોત્તમોત્તમ, ૨ ઉત્તમોત્તમ, ૩ ઉત્તમ અને ચોથા મધ્યમ. ૧૩

એ ઉપરાંત બારેકર્મી અને ધર્મવાસના રહિત જે અધમ અને અધમાધમ પુરુષો હોય તેમની પણ નિંદા તો ન જ

કરવી, પરંતુ (બની શકે તો તેમને સુધારવા માટે) મનમાં તેમના પર કરુણા લાવવી યુક્ત છે. નિંદા સર્વથા વર્જ્ય છે, કેમકે તેથી તેને કે પોતાને કશો ફાયદો થતો નથી પરંતુ કરુણાબુદ્ધિથી તો સ્વપરને ફાયદો થવો સંભવે છે; માટે શાસ્ત્રકાર તેનું જ સેવન કરવા કહે છે. ૧૪

જેના પ્રત્યેક અવયવમાં આકરું યૌવન પ્રગટયું હોય, જેમનું શરીર ઘણું જ સુગંધી હોય અને જેમનું રૂપ સર્વોત્તમ હોય એવી સ્ત્રીઓના મધ્યમાં રહ્યો છતો જન્મથી આરંભી અખંડ પ્રહ્લયર્થને ધારણ કરનાર જે મન, વચન અને કાયાવડે નિર્મળ શિયળ પાળે છે તે પુરુષ સર્વોત્તમ બાણવો અને તે સર્વ કોઈને શિરસાવંધ-પ્રણામ કરવા યોગ્ય છે. ૧૫-૧૬.

વળી જે એવા જ પ્રકારની સ્ત્રીઓના મધ્યમાં રહ્યા છતો કોઈ વખત ક્ષણભર રાગથી રંગાયો હોય, પરંતુ તરતજ બીજી ક્ષણે તે લાગેલા પાપની સર્વ પ્રકાર નિંદા-ગદ્દા કરે અને ફરી આખા ભવમાં કોઈ વખત તેના મનમાં તેવો રાગ પ્રગટે નહિં તે મહાસત્ત્વવંત પુરુષ ઉત્તમોત્તમ છે એમ બાણવું. ૧૭-૧૮.

જે ક્ષણભર સ્ત્રીનું (સુંદર) રૂપ જોવે અથવા મનથી તેનું ચિંતન કરે, પરંતુ સ્ત્રીઓએ વિષયસોગ સંબંધી પ્રાર્થના કર્યા છતાં તેવું અઠાર્ય (સ્ત્રીસેવન) કરે નહિ, તે સાધુ કે સ્વદારા-સંતાપી શ્રાવક અદ્યપસંસારી ઉત્તમ પુરુષ બાણવો. ૧૯

જે સાધુ કે શ્રાવક ભવભીરુ હોઈ સ્વમત રક્ષા કરે તે ઉત્તમ છે. ખરી કસોટીમાં પણ જે મતભંગ થવા ન દે તેની બલિહારી છે. ૨૦

જે પુરુષ ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ પુરુષાર્થને અન્યોન્ય બાધા રહિત સેવે, એટલે ધર્મને હાનિ ન પહોંચે તેમ અર્થ

ઉપાજ્ઞન કરે અને અર્થ ઉપાજ્ઞન કરવામાં ખલેલ ન પહોંચે તેમ વિષયસેવન કરે તે મધ્યમ પુરુષ જાણવો. ૨૧.

આ ઉપર જાણાવેલા પુરુષોના ગુણોનું ગ્રહણ બહુમાનપૂર્વક જો તું કરીશ તો તું શીઘ્ર શિવસુખ પામીશ એમ ચોક્કસ સમજજે, કેમકે સદ્ગુણી થવાનો એ સરળ માર્ગ છે. ૨૨.

આજઠાલ સંયમમાર્ગમાં શિથિલતા ધારણ કરનારા અને સંયમક્રિયાની ઉપેક્ષા કરનારા પાસંથ્યાદિક સાધુ-યતિ જનોની સલાસમક્ષ નિંદા કરવી નહિ તેમજ પ્રશંસા પણ કરવી નહિ, નિંદાથી તેઓ સુધરી શકશે નહિ તેમજ પ્રશંસા કરવાથી તેમના પાપને પુષ્ટિ આપવા જેવું થશે. ૨૩

હીનાચારી સાધુ-યતિ ઉપર કરુણા આણીને જો તેને રુચે તો હિતપ્રુદ્ધિથી સત્ય માર્ગ કહેવો. તેમ છતાં જો તે દોષ કરે તો તેના દોષ-દુર્ગુણ (સલાસમક્ષ) પ્રકાશવા નહિ. ૨૪

અત્યારે દુષ્કર્મ કાળમાં જોનો થોડો પણ ધર્મ ગુણદૃષ્ટિમાં આવે તેનું ધર્મપ્રુદ્ધિથી સદા ય બહુમાન કરવું યુક્ત છે. એથી સ્વપરને અનેક લાભ થવા સંભવ છે. ૨૫

પરગચ્છમાં કે સ્વગચ્છમાં જે સંવિજ્ઞ (તીવ્ર વૈરાગ્યવંત ભવ-લીર બહુશ્રુત ગીતાર્થ) મુનિજનો હોય તેમનો ગુણાનુરાગ કરવા મત્સરભાવથી તું ચૂકીશ નહિ; સમભાવી મહાપુરુષોનો સમાગમ સદાય દુર્લભ છે. તે ગમે ત્યાં હોય તો પણ તેમનું તો કલ્યાણ સુખે થઈ શકે છે. તેમના દુર્લભ સમાગમનો લાભ મળે તો તેની કદાપિ ઉપેક્ષા કરવી નહિ, કેમકે તેવા સમભાવી મહાત્માઓથી આપણને ઉત્તમ ફળ મળી શકે છે. ૨૬.

ગુણરત્નોથી અલંકૃત પુરુષોનું બહુમાન જે શુદ્ધ-નિષ્કપટ મનથી કરે છે તે અન્ય જન્મમાં તેવા ગુણોને જરૂર સુખે સુખે

મેળવી શકે છે. સદ્ગુણોનું અનુમોદન કરવું યા તેમનું બહુમાન કરવું એ આપણે સદ્ગુણી થવાનું અમોઘ બીજ છે. ૨૭.

આવી રીતે ગુણાનુરાગ (સદ્ગુણી પ્રત્યે અકૃત્રિમ પ્રેમવાત્સલ્ય) પોતાની હૃદયભૂમિમાં જે ધારણ કરે છે તે મહાનુભાવ સર્વ કોઈને નમન કરવા યોગ્ય પરમ શાન્ત પદને પામે છે, એમ પરમ સંવેગી અને પવિત્ર ગુણાનુરાગી શ્રી સોમસુંદરસૂરિ મહારાજ ભવ્ય જનોને એકાંત હિતબુદ્ધિથી અમૃતવચનોવડે બોધ કરે છે.

ધૃતિશમ્

સજ્જન પુરુષનું લક્ષણ

મન, વચન અને કાયામાં પુન્યરૂપ અમૃતથી જેઓ ભરેલા છે, ઉપકારની શ્રેણીઓવડે ત્રિભુવનને પ્રસન્ન કરે છે અને પરના પરમાણુ જેટલા સ્વલ્પ ગુણને પણ પર્વત જેવડા લેખી પોતાના હૃદયમાં પ્રમુદિત થાય છે (પરનાં દ્વષણ કદાપિ સ્વમુખે ઉચ્ચરતા નથી તેમજ પોતાના ગુણની પ્રશંસા પણ કરતા નથી) એવા કોઈ વિરલ સજ્જનો જ જગતમાં વર્તે છે.

ધૃતિશમ્

માર્ગાનુસારીપણના ૩૫ બોલ

૧ ન્યાયસંપન્ન વિભવ—ન્યાયથી ધન મેળવવું. સ્વામિ-
દ્રોહ, મિત્રદ્રોહ, વિશ્વાસીને ઠગવું, ચોરી કરવી, થાપણ બોળ-
વવી વિગેરે નિંદવા યોગ્ય કામનો ત્યાગ કરીને ધન ઉપાર્જન કરવું તે.

૨ શિષ્ટાચારપ્રશંસા—ઉત્તમ પુરુષોનાં આચરણનાં
વખાણ કરવાં.

૩ સરખા કુળાચારવાળા પણ અન્ય ગોત્રી સાથે
વિવાહ કરવો.

૪ પાપના કામથી ડરવું.

૫ પ્રસિદ્ધ દેશાચાર પ્રમાણે વર્તવું.

૬ કોઈનો અવણુવાદ બોલવો નહિં.

૭ જે ઘરમાં પેસવા નિકળવાના અનેક રસ્તા
ન હોય તથા જે ઘર અતિ ગુપ્ત અને અતિ પ્રગટ ન
હોય અને પાડોશી સારા હોય તેવા ઘરમાં રહેવું.

૮ સારા આચરણવાળા પુરુષોની સેવાત કરવી,

૯ માતા તથા પિતાની સેવાભક્તિ કરવી—
તેમનો સર્વ રીતે વિનય સાચવવો અને તેમને પ્રસન્ન રાખવા.

૧૦ ઉપદ્રવવાળા સ્થાનકનો ત્યાગ કરવો. લડાઈ,
દુકાળ વિગેરે અડચણવાળાં ઠેકાણાં છોડવાં.

૧૧ નિર્દેશ કામમાં ન પ્રવર્તવું—નિંદવા યોગ્ય કામ ન કરવાં.

૧૨ આવક પ્રમાણે ખર્ચ કરવું.

૧૩ ધનને અનુસરતો વેષ રાખવો. પેદાશ પ્રમાણે પોશાક રાખવો.

૧૪ આઠ પ્રકારના બુદ્ધિના ગુણને સેવવા. તે આઠ ગુણ આ પ્રમાણે—૧ શાસ્ત્ર સાંભળવાની ઇચ્છા. ૨ શાસ્ત્ર સાંભળવું. ૩ તેનો અર્થ સમજવો. ૪ તે યાદ રાખવો. ૫ ઉઠ=તેમાં તર્ક કરવો તે સામાન્ય જ્ઞાન. ૬ અપોહ=વિશેષ જ્ઞાન. ૭ ઊઠાપોહથી સંદેહ દૂર કરવો. ૮ જ્ઞાન=આ વસ્તુ આમ જ છે એવો નિશ્ચય કરવો.

૧૫ નિત્ય ધર્મને સાંભળવો જેથી બુદ્ધિ નિર્મળ થાય.

૧૬ પહેલાં જમેલું લોજન પચી જાય ત્યારપછી બીજું નવું લોજન કરવું.

૧૭ જ્યારે ખરી ભૂખ લાગે ત્યારે ખાવું, પણ એક વાર ખાધા પછી તરતજ મીઠાઈ વિગેરે આવેલું જોઈ લાલચથી ખાવું નહિ, કારણ કે એથી અપચો થાય છે.

૧૮ ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગને વિવેક-પૂર્વક સાધવા.

૧૯ અતિથિ તથા ગરીબને અન્નપાનાદિ આપવું.

૨૦ નિરંતર અભિનિવેશરહિત રહેવું. કોઈને પરાભવ કરવાના પરિણામ કરી અનીતિથી કોઈ કામનો આરંભ કરવો નહિ.

૨૧ ગુણી પુરુષોનો આદર કરવો—તેમનું બહુમાન કરવું.

૨૨ રાજપ્રજાએ નિષેધ કરેલા દેશકાળનો ત્યાગ કરવો.

૨૩ પોતાની શક્તિને અનુસરીને કામનો આરંભ કરવો.

૨૪ પોષણ કરવા યોગ્ય માતાપિતા, સ્ત્રી, પુત્રાદિ-કનુ' ભરણુપોષણુ કરવું.

૨૫ વ્રતને વિષે રહેલા તથા જ્ઞાને કરી મોટા એવા પુરુષોને સેવવા.

૨૬ દીર્ઘદર્શી—જે કોઈ કામ કરવું તેમાં લાંબી દૃષ્ટિ ફારવી તેનાં શુભાશુભ ફળની તપાસ કરીને કરવું.

૨૭ વિશેષજ્ઞ—દરેક વસ્તુનો તક્ષવત સમજી પોતાના આત્માના ગુણ-દોષનો તપાસ રાખવો.

૨૮ કૃતજ્ઞ (કર્યા કામનો જાણુ)—કરેલ ઉપકારને ન ભૂલવો.—સમજવો.

૨૯ લોકપ્રિય—વિનયાદિ ગુણે કરી લોકપ્રિય થવું.

૩૦ લાજજાણુ (લાજવાળો)—લાજ મર્યાદામાં રહેવું.

૩૧ દયાળુ—દયાભાવ રાખવો.

૩૨ સુંદર આકૃતિવાન—કૂર આકૃતિનો ત્યાગ કરી શરીરનો સુંદર આકાર ધારવો.

૩૩ પરોપકારી—પરને ઉપકારી થવું.

૩૪ અંતરંગારિજિત—કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ તથા હર્ષ એ છ અંતરંગ વેરીને જીતવા.

૩૫ વશીકૃતેન્દ્રિય ગ્રામ—ઇન્દ્રિયોના સમૂહને વશ કરવો.—સર્વે ઇન્દ્રિયોને વશ કરવાનો અભ્યાસ કરવો. તેને વશ ન થવું.

સામાયિક માહાત્મ્ય

સામાયિકનાં આઠ નામ અને તે પર દષ્ટાંત

સામાદ્યં સમદ્યં, સમ્મંવાઓ સમાસ સંખેવો ।

અણવજ્ઞ ય પરિણા, પચ્ચચ્ચાણેય તે અદ્દા ॥

અર્થ—સામાયિક, સમયિક, સમવાદ, સમાપ્ત, સંક્ષેપ, અનવદ્ય, પરિણા અને પ્રત્યાખ્યાન એમ આઠ નામ સામાયિકનાં છે, તે દરેકના અર્થ નીચે પ્રમાણે:-

૧ સામાયિક-સમતા ભાવ રાખવો તે.

૨ સમયિક-મયા એટલે દયાથી સહિત એટલે સર્વ જીવ ઉપર દયાભાવ રાખવો તે.

૩ સમવાદ-સમ તે રાગ-દ્વેષ છાંડીને યથાવસ્થિત વચન બોલવું તે.

૪ સમાપ્ત-થોડા જ અક્ષરમાં તત્ત્વ બાજવું તે.

૫ સંક્ષેપ-થોડા જ અક્ષરમાં કર્મનાશ થાય એવો દ્વાદ-શાંગીનો ઘણો અર્થ વિચારવો તે.

૬ અનવદ્ય-અવદ્ય એટલે પાપ વગરનું કાર્ય આદરવું તે.

૭ પરિણા-જે સામાયિકમાં તત્ત્વનું બાજપણું હોય તે.

૮ પ્રત્યાખ્યાન-પરિહરેલી એટલે નિષેધ કરેલી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો તે, આદરવી નહિ તે.

આ આઠ પર્યાયમાંના દરેક ઉપર એકેક કથા છે, તે કથા ઉત્તમ દષ્ટાંતરૂપે હોવાથી પર્યાયનો ખરો અર્થ સારી રીતે સમજાશે. તે કથાઓની ગાથા નીચે પ્રમાણે છે:-

દમદંતે મેઝઝે કાલય પુત્ર્યા ચિલાહપુતે ય ।

ધમ્મરુદ્ધ ઇલા તેદલી સામાદય ઝડુદાહરણા ॥

અર્થ—૧ દમદંત રાજા, ૨ મેતાયં મુનિ, ૩ કાલકાચાર્ય, ૪ ચિલાતીપુત્ર, ૫ લૌકિકાચાર પંડિતો, ૬ ધર્મરુચિ અભુગાર, ૭ ઇલાચી કુમાર અને ૮ તેતલીપુત્ર એમ સામાયિક ઉપર આઠ ઉદાહરણ છે.

૧ સમભાવ-સામાયિક ઉપર દષ્ટાંત

હસ્તિશીર્ષ નામના નગરમાં દમદંત રાજા રાજ્ય કરે છે. ત્યાં એકઠા હસ્તિનાપુરના સ્વામી પાંડવ-કૌરવની સાથે સીમા-કાના રાજાની મોટી વઢવાડ થઈ. આ વખતે દમદંત રાજા જરાસંધ રાજાની સેવા કરવા ગયો હતો તેથી તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ પાંડવ-કૌરવે દમદંત રાજાનો દેશ ઉજ્જડ કર્યો. આ વાત સાંભળી દમદંત રાજા મોટું લશ્કર લઈ હસ્તિનાપુર લડવા આવ્યો. મોટો સંગ્રામ થતાં દૈવવશાત્ પાંડવ-કૌરવ હારીને નાશી ગયા અને દમદંત રાજા જીત કરી પોતાના દેશમાં આવ્યો. એક વખતે રાજા ગોખમાં બેઠો હતો ત્યારે પંચવર્ણી વાદળાનું સ્વરૂપ વિચારતાં મનમાં વૈરાગ્ય થયો કે આ સંસાર પણ પવન વાતો હોય તે સમયના વાદળ સમાન ક્ષણિક-અસાર છે. એથી તુરત પ્રત્યેકબુધ્ધની પેઠે દીક્ષા લાધી. પછી તે એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા કરતા એક દિવસે હસ્તિનાપુર નગરની બહાર આવી કાચોત્સર્ગ ધ્યાને બિમાર થયા. એટલામાં રાજવાડીમાં જતાં રસ્તામાં પાંડવોએ દમદંત મુનિરાજને કાઉસગમાં બિમાર દીઠા. તે વખતે લોકોના મુખથી ‘એ દમદંત રાજા છે’ એમ બાણીને પાંડવોએ ઘોડા ઉપરથી

૧ ગાથામાં પુત્ર્યા શબ્દ ચાર પ્રકારના પુસ્તક-ગ્રંથવાળા પંડિતો કહ્યા છે. અર્થમાં તેનું દષ્ટાંત ચોથાને બદલે પાંચમું લખ્યું છે. આગળ દષ્ટાંત પણ પાંચમું છે.

નીચે ઉતરી, શુભભાવે ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ મુનિશ્રીને વંદન કર્યું , અને ત્યારપછી તે મુનિનું રાજ્યાવસ્થા વખતનું બળ અને અત્યારનું આરિત્રબળ જોઈને તેમની સ્તુતિ કરી તેઓ રાજવાડીમાં ગયા. પાછળથી કારવો આવ્યા, તે વખતે તેમાંના મોટા દુર્યોધને તે મુનિને તિરસ્કારપૂર્વક માઠાં વચન ઉચ્ચારીને તેમના સામું એક બીજેડું (ફળ) ફેંક્યું. રાજાનું જોઈને સાથે બીજા સૈનિક અને લોકોએ પણ મુનિની સામે લાકડાં તથા પથરા ફેંકીને તે મુનિની આરે તરફ એક એટલા જેવું કરી દીધું. મુનિનું શરીર ઢંકાઈ ગયું. પાંડવો રાજવાડીમાંથી પાછા ફરતાં જુએ છે તો મુનિ ઢંકાઈ જવાથી ક્રોધાયા નહિ, એટલે લોકોને પૂછવા લાગ્યા કે ‘ અહિંથી મુનિ ક્યાં ગયા ? ’ લોકોએ કૌરવોની દુશ્મંત્રતા કહી સંભળાવી. ત્યારે પાંડવોએ તુરત સેવકોને કહી લાકડાં, પથરા વગેરે કઢાવી નાંખાવી મુનિરાજને બહાર કાઢી નમસ્કાર કર્યો અને પછી પોતાને સ્થાનકે ગયા. મુનિરાજને પાંડવો તરફથી માન મળ્યું અને કૌરવો તરફથી અપમાન મળ્યું તો પણ ઉક્ત મુનિશ્રીએ બંને ઉપર સમપરિણામ રાખ્યો.

૨ સમયિક-સામાયિક-દયાભાવ ઉપર દર્શાવ

શ્રાવસ્તિ નગરીમાં યજ્ઞદત્ત નામે બ્રાહ્મણ વસતો હતો. તેણે વૈરાગ્યથી દીક્ષા લીધી, પણ દીક્ષા પાળતા સત્તા કુળના મહનો ત્યાગ કરી શક્યો નહિ. તે મરણ પામી દેવતા થયો અને ત્યાંથી ચ્યવી રાજગૃહી નગરીમાં કુળમહના યોગથી ચાંડાળના કુળમાં આવીને ઉપજ્યો. જ્યારે તે ચાંડાલણીથકી જન્મ્યો. ત્યારે તે જ નગરીમાં ધનદત્ત શેઠની સ્ત્રીને છાકરાં આવતાં તે મરેલાં અવતરતાં તેથી પોતાને સંતાન નહોવાથી ગુપ્તપણે ચાંડાલણીએ આવી, દ્રવ્ય લઈ પોતાનો પુત્ર શેઠને આપ્યો. શેઠે લઈ લીધો. પછી તે છાકરો અનુક્રમે શેઠને ઘેર મોટો થયો અને નામ

મેતાર્થ પાડ્યું. જીવાન થતાં વણિકની આઠ કન્યા અને શ્રેણિક રાજની પણ એક કન્યા પરણ્યો. બાર વરસ સુધી દેવનાં જેવાં સુખ ભોગવી, દેવતાના વચનથી પ્રતિબોધ પામી શ્રી મહાવીરસ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. પછી ઘણા દેશમાં વિહાર કરતાં એકદા રાજગૃહ નગરમાં સોનીને ઘેર આહાર લેવા આવ્યા. સોનીએ શ્રેણિક રાજને માટે દેવપૂજાસાડે એક સો આઠ સોનાના ચવ ઘડીને મૂક્યા હતા, તેને સોની આહાર લેવા ઘરમાં ગયો તેટલામાં કૌંચ પક્ષી આવી દાણાની બ્રાંતિથી ખાઈને જીંત ઉપર જઈને બેઠો. પેટમાં ભાર થવાથી ઊડી શક્યો નહિ. સોની સાધુને માટે શુદ્ધ આહાર લઈ ઘરથી બહાર આવ્યો અને જીવે છે તો ત્યાં સોનાનો એક પણ ચવ દીઠો નહિ. ત્યારે તેણે સાધુને ચાર બાણી પૂછ્યું. ‘અહીં જવ પડ્યા હતા તે કેાણ લઈ ગયું ?’ ત્યારે સાધુએ વિચાર્યું કે ‘કૌંચ પક્ષીએ ખાધા છે’ એવું જો હું એને કહીશ તો એ મારા વચનથી તે પક્ષીને મારી નાંખશે તેથી પોતે મૌન રહ્યા. સોનીને ક્રોધ ચડ્યો અને લીલી વાંદરથી મુનિનું માથું વીંટી તેમને તડકે ઊભા રાખ્યા. આની વેદનાથી મુનિની આંખો નીકળી પડી તેથી ઘણી જ વેદના થઈ, પણ મનમાં લેશમાત્ર દ્વેષભાવ આણ્યો નહિ. શુકલધ્યાને ચઢતાં અંતકૃતકેવળી થઈ મોક્ષે ગયા. આ રીતે પ્રાણાંત કષ્ટ પડે તો પણ મુનિ મનમાં જીવદયા જ ધારે પણ શરીરની કંઈ પણ દરકાર ન કરે-એ સમયિક સામાયિક.

મુનિ કાળધર્મ પામ્યા પછી એક કઠિયારે લાકડાને બારે ત્યાં પછાડ્યો, તેમાંથી એક ચીર ઊડીને તીરની જેમ પેલા પક્ષીને વાગી તેથી તેણે જવ વમી નાખ્યા. તે જોઈ સોનીને રાજભય લાગ્યો એટલે તે મુનિવેષ લઈ ચાલી નીકળ્યો.

૩ સમવાદ-સામાયિક ઉપર દષ્ટાંત

તુરમણિ નામની નગરીમાં કુંભ નામે રાજા હતો. તેને દત્ત નામનો પુરોહિત હતો. તે કાલિકાચાર્યનો ભાણેજ હતો. તે દત્ત પુરોહિતે પોતાના સ્વામી કુંભ રાજાને જાણથી બાંધી બંધીખાને નાંખ્યો. અને પોતે રાજ્ય લોગવવા લાગ્યો. અનુક્રમે એ જ નગરીમાં કાલિકાચાર્ય આવી ચોમાસું રહ્યા. તે વખતે દત્ત પુરોહિત પોતાની માતાની પ્રેરણાથી ઉન્મત્તપણાએ આચાર્યને વાંદવા ગયો. ત્યાં જઈ ધર્મની ઇર્ષ્યાથી અને ક્રોધથી ગુરુને પૂછ્યું કે ‘હે મહારાજ! યજ્ઞ કરવાથી શું ફળ થાય? તે કહો.’ તે વખતે ગુરુએ ધૈર્ય રાખીને કહ્યું કે ‘યજ્ઞમાં હિંસા થાય છે અને હિંસાતું ફળ નરકપ્રાપ્તિ છે.’ દત્ત બોલ્યો ‘હે મહારાજ! એની સાબિતી કઈ રીતે થઈ શકે?’ ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે ‘આજથી સાતમે દિવસે તને કુતરા ખાશે અને તું લોઢાની કુંભીમાં પચીશ.’ દત્તે ફરી પૂછ્યું કે ‘મહારાજ! તે કેમ મનાય?’ ગુરુએ કહ્યું ‘તે દિવસે અકસ્માત તારા મુખમાં વિષ પડશે. આ મારી કીધેલી વાત ખરી પડે તો તું સમજજે કે નરકે જવાની વાત પણ ખરી છે.’ આ સાંભળી ક્રોધ ચઢાવી દત્તે ગુરુને પૂછ્યું કે ‘હે મહારાજ! તમે કેવી રીતે મરશો? અને મરીને ક્યાં જશો?’ ગુરુએ કહ્યું ‘હું સમાધિમરણ પામી દેવલોકમાં જઈશ.’ આ સાંભળી દત્ત હુંકારો કરતો થકો આચાર્યની પાસે સીપાઈઓની ચોકી મૂકીને પોતે ઘેર જઈ અંતઃપુરમાં છાની રીતે ભરાઈ બેઠો. પછી મતિના જામથી સાતમા દિવસને આઠમે દિવસ ગણતો વિચારે છે કે ‘ગુરુના કહેવા પ્રમાણે સાત દિવસ પૂરા થયા અને મને કાંઈ ન થયું; માટે હું આચાર્યના પ્રાણ લઈ મન શાંત કરું.’ આમ વિચારી ઘરથી બહાર નીકળ્યો. હવે કોઈ એક માળીએ લે નગરીમાં પેસતાં કાર્યાકુળતાથી

પેટના શૂળથી પીડાતા થકા રાજમાર્ગમાં જ લઘુનીતિ વડીનીતિ કરી ઉપર ફૂલ ઢાંકી દીધાં. આ રાજમાર્ગે દત્ત પુરોહિતે ચાલવા માંડ્યું, એવામાં દત્તના ઘોડાનો પગ તે માળીની વિષ્ટા ઉપર પડ્યો, તેથી વિષ્ટા ઉછળીને દત્તના મુખમાં પડી. તે વિષ્ટાના સ્વાદથી આચાર્યના વચન ઉપર ચમત્કાર પામતો ‘આજે સાતમે દિવસ જ છે કે શું ? ’ એવું સમજીને પોતે ઘોડો પાછો અંતઃપુર તરફ વાળ્યો. એટલામાં તેના અત્યંત દુરાચારથી ખેદ પામેલા એવા જ પ્રથમના મહેતા મુત્સદ્દી હતા તેમણે જઈ કુંભ રાજાને બાંધીખાનામાંથી બહાર કાઢીને રાજગાદી ઉપર બેસાડ્યો અને દત્ત પુરોહિતને છળથી બાંધી લઈ કુંભ રાજાને સોંપી દીધો. રાજાએ તેને કુંભીમાં ઘાલી તેની નીચે અગ્નિ સળગાવી, પછી કુતરાને મોકલી તેની કદર્થના કરાવી. આવી રીતે દત્ત મરણ પામીને નરકે ગયો. કુંભ રાજાએ આચાર્યને ઘણું સન્માન દીધું અને નગરમાં લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આ રીતે સત્ય વચન ઉપર કાલિકાચાર્યનું દષ્ટાંત.

૪. સમાસ-સામાયિક ઉપર ચિલાતીપુત્રનું દષ્ટાંત

રાજગૃહી નગરીમાં ધનદત્ત નામે વ્યવહારી (વાણીઓ) વસતો હતો. તેને ચાર પુત્ર અને પાંચમી સુસમા નામની પુત્રી હતી. તેને ઘેર ચિલાતીપુત્ર નામે દાસ (નોકર) હતો. તે નિત્ય સુસમા પુત્રીને રમાડતો. એમ કરતાં એક દિવસ સુસમા કન્યાની સાથે તે દાસને દુરાચાર કરતો. દેખીને શેઠે તેને ધરની બહાર કાઢી મૂક્યો. ચિલાતીપુત્ર જઈને એક ચોરની પછીને વિષે રહ્યો. ત્યાં તે પાંચ સો ચોરનો સ્વામી થયો. એક દિવસ ઘણા ચોરોને સાથે લઈને ચિલાતીપુત્ર રાજગૃહી નગરીમાં આવી ધનદત્ત શેઠના ઘરમાં ચોરી કરવા પેઠો અને

સુસમા કન્યાનું તથા ધનનું હરણ કરી બહાર નીકળ્યો. શેઠને ખબર પડતાં પોતે ચાર પુત્રને લઈને તેની પાછળ દોડ્યો, અને નગરનો કોટવાલ પણ દોડતો દોડતો પાછળ ગયો. આગળ ચાલતાં માર્ગે કાપતાં શેઠ નજીક પહોંચ્યા કે ચોરે ડરથી સુસમા કન્યાનું માથું તલવારથી કાપી નાખીને તેના ધડને ત્યાં નાખી દીધું. શેઠ ચિલાતીપુત્રનું આવું ભયંકર કામ જોઈને પાછો ફર્યો. હવે ચિલાતીપુત્ર એક હાથમાં માથું અને બીજા હાથમાં લોહીથી ખરડાયેલ તલવાર લઈને ભયંકર રૂપે પર્વત ઉપર ચઢી ગયો. ત્યાં માર્ગમાં કોઈ મુનિરાજને કાચોત્સર્ગ ધ્યાનમાં ઊભા જોઈને ચિલાતીપુત્ર બોલ્યો- ‘અરે મુંડા! તું મને ધર્મ કહે, નહિ તો હું આ ખર્જીથી તારું પણ માથું કાપી નાંખીશ.’ આ સાંભળી મુનિરાજ પણ તેનું તેવું સ્વરૂપ જોઈ ‘ઉવસમ વિવેગ સંવર’ એ પદ કહી આકાશમાં ઊડી ગયા. ચિલાતીપુત્ર તે ત્રણ શબ્દોનો અર્થ વિચારવા લાગ્યો (૧) ઉપશમ એટલે ઉદય પામેલા ક્રોધનું ઉપશમન. (૨) વિવેક એટલે કૃત્ય અને અકૃત્યનું વિવેચન-લેઈ, અને (૩) સંવર એટલે રૂડે પ્રકારે કર્મના આસ્રવનું નિવારણ કરવું. આ પ્રમાણે એ ત્રણ પદોનો અર્થ વિચારતાં તેમાંનો એક પણ ગુણ તેણે પોતાના આત્મામાં જોયો નહિ. એટલે કન્યાનું મસ્તક તથા ખર્જીને વેગળાં મૂકી, સમ પરિણામ આદરીને ઊડી ગયેલા મુનિરાજના જ્યાં પગલા હતા ત્યાં પોતાના પગ મૂકીને કાઉસગ્ગ ધ્યાને ઊભો રહ્યો. ત્યાં લોહીના અંધથી ફીડીઓ તથા ઘીમેલો આવી તેને કરડવા લાગી અને સર્વ શરીર ચાલણી માફક કરી નાખ્યું તો પણ સમતા પરિણામ ચાલુ જ રાખ્યા. શુભ ધ્યાન ધ્યાવતાં ત્રીજે દિવસે કાળ કરીને તે દેવલોકે ગયો. આવી રીતે થોડા અક્ષરમાં ઘણું તત્ત્વ બાણુ તદ્દપ સમાસ-સામાયિક ઉપર ચિલાતીપુત્રનું દર્શાવેલું.

૫. સંક્ષેપ સામાયિક પર દષ્ટાંત

વસંતપુરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તેને એક દિવસ શાસ્ત્ર સાંભળવાની ઇચ્છા થઇ. ચાર પંડિતોને બોલાવી શાસ્ત્ર સંભળાવવાનું કહ્યું. પંડિતોએ કહ્યું કે ‘શાસ્ત્રો અમારી પાસે હાજર છે.’ રાજાએ કહ્યું ‘તમારી પાસે કેટલા પ્રમાણવાળું શાસ્ત્ર છે?’ ત્યારે પંડિતોએ કહ્યું કે-‘અમારી ચારની પાસે મળીને ચાર લાખ સ્લોક-પ્રમાણ છે.’ રાજાએ કહ્યું ‘એટલું બધું શાસ્ત્ર સાંભળવાની મને કુરસદ નથી માટે એકેક પદમાં તેનો સાર સમાવીને મને કહો.’ ત્યારે ચારે પંડિતોએ સારભૂત માત્ર ચાર પદનો એક સ્લોક બનાવીને રાજાને કહ્યો, તે આ પ્રમાણે:—

जीर्णभोजनमात्रेयः, कपिलः प्राणिनां दया ।

बृहस्पतिरविश्वास्तः, पंचालः स्त्रीषु मार्दवम् ॥

અર્થ—આત્રેય એમ કહે છે કે ‘જીર્ણ ભોજન એટલે પ્રથમનો કરેલો આહાર પચી જાય ત્યારપછી બીજો આહાર કરવો, એ વૈદ્યક ગ્રંથનો સાર છે.’ કપિલ એમ કહે છે કે ‘સર્વ જીવની ઉપર દયા રાખવી, એ ધર્મશાસ્ત્રનો પરમાર્થ છે.’ બૃહસ્પતિ એમ કહે છે કે ‘કોઈનો વિશ્વાસ રાખવો નહિ, એ ન્યાયશાસ્ત્રનો સાર છે.’ અને પંચાલ એમ કહે છે કે ‘સ્ત્રી જાતિ ઉપર કોમળ સ્વભાવ રાખવો પણ સ્ત્રીનો અંત લેવો નહિ, એ કામશાસ્ત્રનું રહસ્ય છે.’

આમ લૌકિક ચાર પંડિતોના દષ્ટાંતથી અક્ષર થોડા છતાં રહસ્ય ઘણું સમજાય એવી રીતે દ્વાદશાંગીનું સારરૂપ તત્ત્વ જાણવું તે સંક્ષેપ-સામાયિક.

૬. અનવધ સામાયિક પર ધર્મરુચિનુ દષ્ટાંત

એક સમયે ધર્મધોષ આચાર્યના શિષ્ય ધર્મરુચિ નામે સાધુ માસખમણના પારણે નગરમાં આહાર અર્થે ફરતા ફરતા રોહિણી નામે બ્રાહ્મણીને ઘેર આવ્યા. રોહિણીએ કડવી તુંબડીનું શાક કચું હતું, તેને વિષ સમાન બાણીને ધર્મના દ્વેષથી સાધુને વહોરાવી દીધું. સાધુએ સ્વસ્થાનકે જઈ ગુરુને બતાવ્યું. ગુરુએ ગાંધથી જ વિષમય બાણી સાધુને કહ્યું કે ‘એ આહાર નિરવધ સ્થાને જઈને પરઠવી આવો.’ ત્યારે ધર્મરુચિ સાધુએ પણ નિરવધ સ્થાને જઈને પાત્ર ધરતી પર મૂક્યું. તે મૂકતાં જ તેમાંથી છાંટો બહાર પડ્યો. તેની પર કીડીઓ વળગી અને મરણ પામી. આ બાણી પાપથી ભય પામેલા તે મુનિએ સર્વ જીવાયોગિને ખમાવી, ત્યાં જ બેસી પોતાના શરીરને સૌથી નિરવધ સ્થાન ગણી કડવી તુંબડીના શાકનું લોજન કચું, એટલે તરતજ તેનું વિષ શરીરમાં પસર્યું. તેથી સમાધિમરણ પામી તે દેવતાપણે ઉપજ્યા. આ રીતે નિષ્પાપ-નિરવધ આચરણરૂપ અનવધ-સામાયિક બાણીનું.

૭. પરિજ્ઞા-સામાયિક પર ઇલાપુત્રનું દષ્ટાંત

ઇલાવર્ધન નગરમાં ધનદત્ત નામનો શેઠ વસતો હતો, તેને ધનવતી નામની સ્ત્રી હતી. બંનેને ઇલાદેવીની સેવા કરતાં એક પુત્ર થયો તે પરથી ઇલા (ઇલાચી) પુત્ર તેનું નામ પાડ્યું. એક દિવસ તે નગરમાં નાટકીયા રમવા આવ્યા. તેના ટોળામાં એક નટવાની પુત્રી મહાસ્વરૂપવાન હતી તેને જોઈને પૂર્વભવના સ્નેહથી તેની ઉપર ઇલાપુત્ર મોહ પામ્યો. પછી તત્કાળ પોતાને ઘેર આવી તે પોતાના પિતાને કહેવા લાગ્યો કે ‘ હે પિતાજી ! મને આ નાટકીયાની પુત્રી પરણાવો, નહિ તો

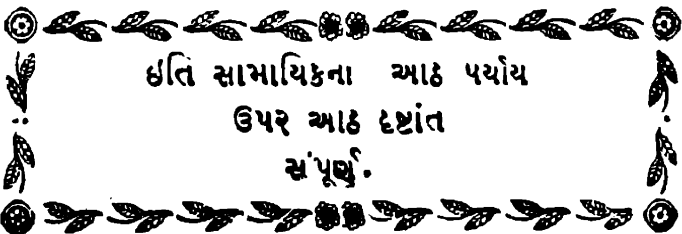
હું મરણ પામીશ પણ બીજી કન્યાને નહિ પરણું. ' પિતાએ કહ્યું- 'હે પુત્ર ! એ નીચ જાતિ છે. અમે તને ઉત્તમ વ્યવહારી-યાની રૂપવંત કન્યા પરણાવશું. ' આમ ઘણું સમજાવવા છતાં પુત્ર કોઈ રીતે માન્યો નહિ તેથી શેઠે નટ પાસે જઈ તેની પુત્રીનું માથું કચું. નટે કહ્યું ' અમારી નાચવાની કળા શીખી તે કળાવડે દ્રવ્ય એકઠું કરી અમારી નાતને જે પોષે તેને અમે અમારી બેટી પરણાવીએ. ' આ વાત પિતાએ ઇલાપુત્રને કહેતાં તે પુત્રે અંગીકાર કરી. હઠથી ઘરમાંથી નીકળી, નટોની સાથે જઈ, નટ બની, સર્વકળા શીખી હુશિયાર થયો. પછી કેટલેક કાળે નટવા સાથે બેનાતટ નગરે ગયો. ત્યાંના રાજાને પોતાની કળા દેખાડવા સારું વાંસ ઉપર ચઢી અનેક તરેહની રમત રમવા લાગ્યો, જ્યારે નીચે નાટકીયાની પુત્રી વાંસની પાછળ બેસી રહી ગીત ગાતી ગાતી ઢાલ વગાડતી હતી. એટલામાં રાજા તે નટની પુત્રીનું રૂપ દેખી મોહ પામ્યો; તેથી તે મનમાં વિચારે છે કે- ' આ નટવો વાંસ ઉપરથી જો નીચે પડી મરણ પામે તો આ નટડીને હું મારા અંતઃપુરમાં લઈ જાઉં. ' હવે ઇલાપુત્રે વાંસ ઉપરથી ઉતરીને રાજાને સલામ કરી હાન માગવા માંડ્યું ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે ' તારું નાટક ખરાખર મેં જોયું નહિ, માટે તું ફરીથી વાંસ ઉપર ચડ. ' એમ ત્રણ વાર તેને નાટક કરવા રાજાએ વાંસ પર ચડાવ્યો. એવા અવસરે એક મુનિરાજે આહારને વાસ્તે કોઈ એક ભાગ્યવંત શેઠને ઘેર આવા ધર્મલાભ દીધો ત્યારે તે શેઠની રંભા સરખી રૂપવંત સ્ત્રી સર્વ શુભગારથી શોભિત હતી તે ઊઠીને રૂઢા ભાવથી સાધુને વંદના કરી મોહકનો થાલ ભરી બેઠો રાવે છે, અને સાધુ પણ નીચી દૃષ્ટિ રાખી આહાર બેઠો છે; પરંતુ તે સ્ત્રીની સામે લેશ-માત્ર નજર કરતા નથી. આવું મહામુનિરાજનું સ્વરૂપ

વાંસ ઉપર ચડેલા ઇલાપુત્રે જોયું ત્યારે પોતે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે ' અહો ! હું મોહજાળમાં પડ્યો, પણ મારો તો એકે અર્થ સર્યો નહિ. ' આમ વૈરાગ્ય આણી અનિત્યભાવના ભાવતો ધાતીકર્મને ક્ષય કરી વાંસ ને વાંસ ઉપર કેવળજ્ઞાન પામ્યો. આ વખતે દેવતાએ કેવળજ્ઞાનને મહોત્સવ કર્યો. વાંસની લાકડીનું સિંહાસન બની ગયું. આવું દિવ્ય સિંહાસન જોઈ રાજાદિક નટવા નટડી સર્વ પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યા. આ રીતે પરિજ્ઞા-સામાયિક પર ઇલાપુત્રનું દૃષ્ટાંત.

૮. પ્રત્યાખ્યાન સામાયિક પર તેતલીપુત્રનું દૃષ્ટાંત

તેતલીપુર નગરમાં કનકકેતુ નામે રાજા હતો. તે રાજ્યના લોભથી પોતાને જેટલા પુત્ર થાય તેને તરતજ મારી નાંખતો હતો. આ રાજાને તેતલીપુત્ર નામે મહેતો હતો, તેને પોટિલા નામે ઘણી પ્રિય સ્ત્રી હતી. એકદા પોતાની પોટિલા સ્ત્રીને અણુમાનીતી કરી, તેથી તેને બોલાવેચલાવે નહિ. એક દિવસે તેને ઘેર ઠાઠ સાધ્વી આહારને અર્થે આવ્યા ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે- ' હે સાધ્વીજી ! મારા ભર્તારને વશ કરવાનો ઉપાય બતાવો. ' સાધ્વીજીએ કહ્યું ' ધર્મસેવન કરે, જેથી તમારા મનોરથ ફળશે. ' પોટિલાએ સંસારથી વિરક્ત થઈ વૈરાગ્ય પામી પોતાના સ્વામી પાસે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માંગી. ત્યારે તેણીને મહેતાએ કહ્યું કે- ' તું સાધુપણું પાળી, દેવતાની ગતિ પામી જો મને પ્રતિજ્ઞા દેવા આવે તો હું દીક્ષા લેવાની તને આજ્ઞા આપું. ' પોટિલાએ તે કબૂલ કર્યું, દીક્ષા લઈ પંચમહાવ્રત આદર્યા. એવી રીતે શુદ્ધ મનથી ચારિત્ર પાળી સમાધિથી કાળધર્મ પામી દેવતાપણે ઉપજી. હવે મહેતાએ રાજાની રાણી સાથે મળીને રાજાના એક પુત્રને જન્મથકી જ છાનો રાખ્યો અને તેને પોતાને ઘેર મોટો કરી સર્વ કળા શીખવી હુશયાર કર્યો. આમ કરતાં

કેટલેક દિવસે તે કનકકેતુ રાજા મરણ પામ્યો. તે વખતે મહેતાએ કનકદેવજી કુમારને રાજગાદીએ બેસાડ્યો અને રાજકાજ સર્વ પોતાના હાથમાં લીધું. અહીં રાજકાજમાં મગ્ન થયો થકો તે મહેતો ધર્મ કરવાની વાત ભૂલી ગયો. તે અવસરે પોટિલાનો જીવ જે દેવપણે ઉપજ્યો હતો તેણે મહેતાનું એવું સ્વરૂપ જોઈને પ્રતિબોધના સારુ રાજાદિક સર્વ લોકનું મન મહેતા ઉપરથી ઉતારી નાંખ્યું. પ્રભાતે મહેતો રાજાની સભામાં ગયો. રાજાને સલામ કરી ત્યારે રાજાએ મોહું આડું ફેરવ્યું, તેથી સભામાં કોઈએ પણ મહેતાને બોલાવ્યો નહિ. તે જોઈ મહેતાએ જાણ્યું કે-‘આજ મારી ઉપર રાજા રીસાયો છે.’ પછી પોતાને ઘેર આવીને મરવાના અનેક ઉપાય કરવા માંડ્યા પણ દેવતાએ સર્વ નિષ્ફળ કરી નાંખ્યા ત્યારે તે મનમાં વિલખો થયો. તે વખતે દેવતા પ્રગટ થઈને તેને કહેવા લાગ્યો કે ‘અરે મહેતા ! સંસારનું સ્વરૂપ એવું છે, કોઈ કોઈનું નથી. સૌ કોઈ સ્વાર્થનાં સગાં છે.’ ઇત્યાદિ દેવતાનાં વચન સાંભળી પ્રધાન પ્રતિબોધ પામ્યો. દેવતા પોતાને સ્થાનકે ગયો. મહેતાએ પણ સંસાર અસાર જાણી સર્વ ઋદ્ધિ છાંડીને દીક્ષા લીધી. સાધુપણું પાળતાં દુષ્કર તપ કરી સર્વ પાપ ટાળી કેવળજ્ઞાન પામ્યા. આ રીતે પ્રત્યાખ્યાન એટલે પરિહરવા યોગ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરવારૂપ સામાયિક પર તેતલીપુત્રનું દર્શાવ.

જૈનધર્મનીતિ

સવાલ—નીતિ એટલે શું ? અને તેનો ધર્મની સાથે શો સંબંધ છે ?

જવાબ—નીતિ એટલે લાંબા અને ઘણા પાકા અનુભવથી ઘડવામાં આવેલો જગતમાત્રને કહ્યાણુકારી ઉત્તમ માર્ગ. આ માર્ગ બિનતકરારી અને સર્વ પ્રજાઓને પ્રિય હોય છે, તથા સર્વ ધર્મોમાં તે માન્ય હોય છે. નીતિ એ ધર્મનો પાયો છે* અને ધર્મ તે એના પર ચણેલી ઇમારત છે અથવા નીતિ એ સડક છે અને ધર્મ એ તેની બન્ને બાજુ જડી લીધેલો કઠોડો છે. નીતિ વિનાનો ધર્મ નકામો થઈ પડે છે.

સવાલ—નીતિમાન અને અનીતિમાન કાર્ય કયા અને અને તે આપણે કેવી રીતે જાણીએ ?

જવાબ—પવિત્ર મહાત્માઓના ઉપદેશથી તથા આપણી વિચાર કરવાની શક્તિથી તેમજ આપણા અંતઃકરણની માગણીથી, આપણે નીતિ અને અનીતિ વચ્ચે વિવેક કરી શકીએ છીએ, તોપણ બાળપણમાં તો આપણને જેવું શીખવવામાં આવે તેવું વર્તન આપણે રાખવું જોઈએ. જ્યારે આપણે મોટા થઈશું ત્યારે કેટલાક કાર્ય નીતિમાન તથા કેટલાક અનીતિમાન કેમ છે તે વધારે સારી રીતે સમજી શકીશું અને કેટલીક સહેલી વાતો તો હમણાં પણ આપણે સમજી શકીએ છીએ.

* “ Morality is the mathematics of religion. ”

સવાલ—નીતિ પાળવાથી શો લાભ થાય છે ?

જવાબ—નીતિ પાળવાથી આપણી પોતાની, આપણા ધર્મની, આપણા દેશની તથા આપણી પ્રજાની ઉન્નતિ થઈ શકે છે. જે પ્રજા નીતિથી બ્રષ્ટ થાય છે તે અહીંઆ પણ દુઃખી થાય છે અને પુનર્જન્મમાં વિશેષ દુઃખી થવાની એમ સમજવું.

સવાલ—જગતનું કલ્યાણ સાધી શકાય તેટલા માટે પવિત્ર મહાત્માઓએ કયા અતિસુગમ નિયમ આપ્યા છે ?

જવાબ—(૧) જે આપણને નહીં ગમે તે બીજા પ્રત્યે પણ નહીં કરવું (૨) જે આપણને ગમતું હોય તેવું જ બીજા પ્રત્યે વર્તન રાખવું (૩) બીજાએ આપણું બૂંડું ક્યું તો પણ આપણે તેનું બલું જ કરવું. જે કોઈ છોકરા કે છોકરી આ નિયમો પાળશે તે અવશ્ય નીતિમાન થશે.

સવાલ—આ નિયમ બાબત વધુ સમજ પાડવી જરૂરી છે માટે પહેલો નિયમ સમજાવો.

જવાબ—કોઈ આપણને મારે કે દુઃખ આપે તે આપણને ગમતું નથી. કોઈ આપણી નિંદા કરે કે આપણને ગાળો ભાંડે તો તે આપણને ગમતું નથી. ત્યારે પહેલા નિયમ પ્રમાણે આપણે કોઈને મારવું કે દુઃખ આપવું નહીં, કોઈની નિંદા કરવી નહીં, કોઈને ગાળો ભાંડવી નહીં, કોઈનું અપમાન કરવું નહીં અને કોઈની સાથે દગો કે લુચ્ચાઈ કરવી નહીં. આ પ્રમાણે તમામ વાત જાણી લેવી.

સવાલ—બીજો નિયમ સમજાવો.

જવાબ—બીજા આપણને સુખ આપે, મીઠાં વચન કહે અને આપણી સંઘાતે માયાળુપણાથી વત્તે તો આપણને તે

ગમે છે, એટલે બીજા નિયમ પ્રમાણે બીજાને સુખ દેવું, તેની સાથે મીઠાં વચન બોલવાં, તથા તેની સાથે માયાળુપણે વર્તવું.

સવાલ—ત્રીજો નિયમ સમજાવો.

જવાબ—ત્રીજા નિયમ પ્રમાણે જ્યારે કોઈ આપણા તરફ ગુસ્સે થાય ત્યારે આપણે તેના તરફ ક્ષમા રાખવી અને નમ્રતાથી જવાબ આપવો. તેમજ કોઈ આપણી સાથે નિર્દયતાથી વર્તે તો પણ આપણે તેની સાથે પ્રેમભાવથી વર્તવું. આ રીતે તમામ બાબતો વિષે સમજી લેવું. દુઃકામાં કહીએ તો એમજ કહેવાનું છે કે દોષનો ખદ્દો દોષથી ન લેવો પણ ગુણથી લેવો, એમ ક્યાંથી જ આપણે નિર્દોષી રહી સામાને નિર્દોષી કરી શકીએ. ક્રોધીની સામે ક્રોધી થયાથી ખવડો ક્રોધ વધે છે, માટે બૂંડાની સાથે પણ ભલા થઈ વર્તવું એમાં જ અરેખરી મોટાઈ છે.

સવાલ—ઉપરના ત્રણે નિયમો પ્રમાણે ફક્ત મનુષ્યની સાથે જ પ્રેમભાવ રાખવો કે કેમ ?

જવાબ—ના. આ જગતમાંના તમામ પ્રાણીઓ તરફ એ જ ત્રણ નિયમો પ્રમાણે વર્તવું.

સવાલ—આ ત્રણે નિયમો પ્રમાણે વર્તવું બહુ કઠણ છે ખરું કે નહિ ?

જવાબ—નીતિએ વર્તવું એ ખરું તપાસીએ તો સુગમ કામ છે અને અનીતિએ વર્તવું એ જ મુશ્કેલ કામ છે, પરંતુ જ્યારે માણસ કામ કોંઈના વિકારોને વશ થઈ વિવેકહીન બની રહે છે ત્યારે તેને નીતિના નિયમો ચાલવું દુષ્કર લાગે છે અને અનીતિ સહેલી લાગે છે; માટે નીતિને પાળવા અર્થે અંતરની શુદ્ધતા તરફ વહેવાની ખાસ જરૂર છે.

સવાલ—મામાપ સાથે આપણે શી રીતે વર્તવું જોઈએ ?

જવાબ—મામાપની આજ્ઞામાં રહેવું, તેમની બનતી સેવા કરવી, તથા તેમને રાજી રાખવા તત્પર રહેવું અને તેમના સાથે ક્યારેય પણ કંકાસ કરી તેમનું દિલ દુઃખવું નહિ.

સવાલ—વડીલો તરફ આપણે શી રીતે વર્તવું જોઈએ ?

જવાબ—તેઓ જાણે આપણા મામાપ જુડોય તેમ તેમની સાથે નમ્રતાથી વર્તવું અને તેમના તરફ પૂજ્યભાવ* રાખવો.

સવાલ—ભાઈઓ તથા બેનો સાથે શી રીતે વર્તવું જોઈએ ?

જવાબ—ભાઈઓએ અરસપરસ પૂર્ણ પ્રીતિ અને પૂરતી પ્રમાણિકતા રાખવી. અરસપરસમાં વાદવિવાદ, તકરાર, કઠોર વચન કે કઠોર વર્તન કરી કુસંપનાં બી રોપવાં નહિ. મોટા ભાઈ કે બેનની આજ્ઞા નાનાએ માનવી†.

સવાલ—સાથીઓ સાથે તથા મિત્રો સાથે શી રીતે વર્તવું ?

જવાબ—તેમના તરફ માયાળુ તથા પ્રમાણિકપણે વર્તવું.

સવાલ—મામાપોએ પુત્રો તરફ કેવી રીતે વર્તવું ?

જવાબ—મામાપોએ બધા પુત્રો પર સરખી પ્રીતિ રાખવી, તેમને દરેક હુકમ કરતાં આનંદી વાક્ય બોલવાં, તેમને અપરાધોમાં યોગ્ય સમજ આપી ફરીથી તેમ ન થાય તેની સંભાળ લેવી અને તેમને કેળવવાં.

સવાલ—ચાકરો તરફ કેવી રીતે વર્તવું ?

● આ રથજો શિક્ષકોએ અમુક બાળક પિતા તરફ કેમ વર્ત્યા તેના દાખલા આપવા જોઈએ.

* શ્રી મહાવીરસ્વામીની પોતાના મોટા ભાઈ નંદીવર્ધનના તરફની રહેણી વહેરનાં દૃષ્ટાંતો શિક્ષકોએ આપવાં.

જવાબ—ચાકરોને હલકા ગણી ધિક્કારવા નહિ, તેમના પર બુલમ ગુબરવો નહિ, તથા તેમની માંદગીની અવસ્થા વગેરેમાં ખબર લેવી.

સવાલ—હીન અને દુઃખી જનો તરફ આપણી શી ફરજ છે?

જવાબ—તેવા જનોનાં દુઃખો જે રસ્તે ઓછાં થાય તે રસ્તે તેમને ચડાવવા જોઈએ, તેમને આપણે ખની શકે તેટલી મદદ કરવી જોઈએ. દુકામાં કહીએ તો સમર્થ માણસે અસમર્થ માણસનું રક્ષણ કરવામાં અને તેઓને જીવે ચડાવવામાં પોતાના બળનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

સવાલ—પાડોશીઓ તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ—આપણા પાડોશીઓ સાથે પ્રેમાળ થઈ રહેવું. તેમને સુખ દુઃખ થતાં તેમની સાથે ભાગ લઈ તેમને સારી સલાહ આપવી. નજીવા વાંધા ઊભા કરી કંજીઆ-કંકાસ કરવા નહિ.

સવાલ—પતિએ સ્ત્રી તરફ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ ?

જવાબ—પતિએ સ્ત્રીને દાસી તરીકે નહિ ગણવી જોઈએ. તેની તરફ પૂર્ણ વફાદાર રહેવું જોઈએ. તેની સાથે કઠોર વર્તણૂક કદાપિ નહિ રાખવી જોઈએ. અને દરેક કામમાં તેમણે અરસ્પરસ સલાહથી રહેવું જોઈએ. જેમ સ્ત્રીને પતિવ્રતા થવાની જરૂર છે તેમજ પુરુષને પત્નીવ્રતે રહેવાની નીતિ પાળવી જોઈએ. નીતિની નજરે જોતાં પુરુષ અને સ્ત્રી એ બંનેમાં પૂર્ણ પ્રેમ અને પૂરતી વફાદારી હોવી જોઈએ.

સવાલ—સ્ત્રીઓએ પતિ તરફ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ ?

જવાબ—પતિ પ્રત્યે સ્ત્રીએ પૂજ્યભાવ રાખવો જોઈએ,

પતિના હુકમને માન્ય રાખવો જોઈએ, પતિના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી થવું જોઈએ, એમ પતિવ્રતા ધર્મ સાચવવો જોઈએ.

સવાલ—જનવરો તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ—જનવરોને આપણે મારવા નહિ. તેઓ આપણા કળજમાં હોય તો તેમની ખાવાપીવા સંબંધી સંભાળ લેવડાવવી. તેમના બચ્ચાં થાય તો તે ઉછેરી મોટાં થાય તેમ સંભાળ રાખવી અને જનાવરના ગજા કરતાં વધુ કામ તેની પાસેથી લેવરાવવું નહીં.

સવાલ—આપણા સાધર્મી ભાઈઓ તરફ આપણે કેમ વર્તવું ?

જવાબ—આપણા ધર્મપિતા શ્રીમહાવીર ભગવાન છે અને આપણે તો તેમના પુત્ર-પુત્રીઓ છીએ માટે આપણા સગા ભાઈ-બહેનો તરીકે તેમને ગણવા એટલું જ નહિ પણ સંસારના સગપણ કરતાં ધર્મસગપણ ભવોભવનું હોવાથી આપણા ભાઈ-બહેનો કરતાં તેઓને વધારે ચાહવાં.

સવાલ—આખા જનસમાજ તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ—જનસમાજમાં સત્યનો પ્રકાશ અને શાંતિ જળવાય તેવી ઇચ્છા હમેશાં રાખવી જોઈએ. અને આ ઇચ્છાને અનુસરી આપણે મન, વચન અને કર્મથી આપણું વર્તન પવિત્ર રાખી જનસમાજને આનંદકર્તા થવું જોઈએ.

સવાલ—આપણા ધર્મ તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ—આપણા ધર્મ પર પૂર્ણ ભાવ રાખી તેમાં રહેલી ઉત્તમ શિક્ષાઓ માન્ય રાખવી જોઈએ. ધર્મની ખરી ખૂબીઓ શોધીને તેમને પ્રકાશમાં લાવવી જોઈએ.

સવાલ—આપણા દુશ્મનો તરફ આપણી શી ફરજ છે ?

જવાબ—હુસ્મનોનું પણ આપણે ભણું ચહાવું નેહએ. તેઓ આપણી સાથે સલાહ કરવા હજી તો તેમને માફી બક્ષવી નેહએ અને તેમની નિંદા કે અદેખાઈથી દૂર રહેવું નેહએ.

સવાલ—આ ઉપરાંત બીજી આપણી નીતિ સંબંધી શી શી કરજો છે ?

જવાબ—આપણે હમેશાં (૧) સાચું બોલવું, (૨) પ્રમાણિક રહેવું, (૩) સુશીલ થવું, (૪) ઉદ્યોગી બનવું, (૫) વિનયનમ્ર થઈ વર્તવું, (૬) ગુણગ્રાહી થવું, (૭) ધૈર્યવાન થવું, (૮) પવિત્ર મન રાખવું, (૯) સલાહ સંપત્તી રહેવું, (૧૦) ગંભીર થવું, (૧૧) ઉદાર થવું, (૧૨) આનંદી રહેવું, (૧૩) સાવધાન થવું, (૧૪) ચતુરતા મેળવવી, (૧૫) શૌચવાન થવું અને (૧૬) ઉદ્યમી થવું—એ નીતિની મુખ્ય શિક્ષાઓ છે. દૂકામાં કહીએ તો એટલાં સદ્ગુણો છે એટલા નીતિના પાઠ છે.

સવાલ—જૈન ધર્મમાં નીતિનું પ્રતિપાદન શી રીતે કરેલું છે ?

જવાબ—જૈન ધર્મમાં નીતિને સામાન્ય ધર્મ તરીકે જણાવેલ છે. સામાન્ય ધર્મ એટલે કે સર્વે ધર્મોમાં કબૂલ રખાયેલા સિદ્ધાંત કે નીતિ.

સવાલ—નીતિ અને ધર્મ એક છે કે જુદા ?

જવાબ—નીતિને કાયમ રાખી ધર્મ કંઈક આપણને વધુ શ્રદ્ધા, વધુ જ્ઞાન અને વધુ શાંતિ આપીને વધુ સુખ તરફ દોરે છે. નીતિ પહેલું પગથિયું છે. ધર્મ તેની ઉપરનું પગથિયું છે.

યાત્રાર્થે આવતા દરેક યાત્રાળુને અગત્યની સૂચના

“અન્ય સ્થળે કરેલું પાપ તીર્થસ્થાને વિવેકવડે
છૂટે છે, પરંતુ અવિવેકતાથી તીર્થસ્થાનમાં કરેલું
પાપ વજ્રલેપ જેવું નિકાચિત થાય છે.”

૧. શત્રુંજય, ગિરનાર, આબૂગઢ, સમેતશિખર કે પાવાપુરી,
ચંપાપુરી વિગેરે પવિત્ર સ્થળોની ભત્રા કરવાના રસિક ભાઈ-
બહેનોએ કોમળ પરિણામ રાખીને ભત્રાનો લાભ લેવા આવતા
બીજા ભત્રાળુઓની પણ યોગ્ય સગવડ સાચવવા ભૂલવું નહિ.

૨. આપણે જાતે થોડું ઘણું કષ્ટ (સંકડાશ) સહન કરીને
પણ સામાની સગવડ સાચવી લેવી, એ નિઃસ્વાર્થ સેવાનો લાભ
મુશ્કેલી ભાઈ-બહેનોએ જરૂર લેવો.

૩. રેલ્વેમાં, ગાડામાં તેમજ ધર્મશાળામાં એ રીતે આપણે
ઘણો લાભ ઉઠાવી શકીએ.

૪. ઘરે મેમાન-પરોણાની સેવા—ચાકરી કરીએ તેથી
અધિક સેવા-ચાકરી યાત્રિકોની કરવી ઘટે.

૫. મુકામેથી યાત્રાર્થે નીકળ્યા ત્યાર પછીથી કોઈ પણ
(ઘોડા, બળદ પ્રમુખ)ને પણ ત્રાસ આપવો ન ઘટે. ખુલ્લાં
અણુવાણુ પગે ચાલતાં ભત્રા કરવાનું કૃણ ન વર્ણવી શકાય
એટલું બધું કહ્યું છે તે મોજશોખની ધૂનમાં સુખશીલતાથી

ગુમાવી દેવું ન ઘટે; કારણ કે સમજીને દેહક્રમન કરવાનું ભારે ક્ષણ કહ્યું છે.

૬. શરીરક્ષીણતાદિ ખાસ માંદગીના કારણ સિવાય ગર્ભ શ્રીમંતોને પણ છતી શક્તિએ જયણાથી ચાલીને જ તીથયાત્રા કરવી ઘટે. આપણે ઈર્મથી હુળવા થવા માટે જ ભત્રા કરવા આવીએ છીએ; ભારે થવાને નહિ જ, એમ સમજી જયણાનું લક્ષ બૂલવું નહિ.

૭. જીવિત સહુને વહાણું છે તો તેની છતી શક્તિ ગોપવી, જનવરોને મહાત્રાસ આપી જયણા રહિત ભત્રા માટે જવા આવવાનો અર્થ શો ? પ્રભુની આજ્ઞા સાચવોને જ ભત્રા કરી લેએ થાય છે.

૮. સહુ સાથે મૈત્રી, દુઃખી પ્રત્યે દયા અને સદ્ગુણી પ્રત્યે પ્રમોદ તેમજ પાપી પ્રાણી પ્રત્યે અદ્રેષ (ઉપેક્ષા) ભાવના રાખવાથી જ કરવામાં આવતી ધર્મકરણી સફળ થઈ શકે છે.

૯. પવિત્ર તીર્થની યાત્રા કરવા જતાં અને યાત્રા કર્યા પછી તો અવશ્ય અનીતિનો સર્વથા ત્યાગ જ કરવો જોઈએ. તીર્થ-યાત્રાની સફળતા ત્યારે જ લેખી શકાય; અન્યથા નહીં.

૧૦. અનીતિવંતનું મન જ ધર્મકરણીમાં ચોંટી શકતું નથી, અને મન વગરની બહારના દેખાવ પૂરતી કરણી સારું ક્ષણ આપી શકતી નથી, તેથી જ યાત્રિકોએ દયા, સત્ય, પ્રમાણિકતા વિગેરે સાચવવા પૂરતી કાળજી રાખવી.

૧૧. પ્રભુના આજ્ઞા-વચ્ચનોને સંપૂર્ણપણે પાળવા.

૧૨. નિર્મળ તત્ત્વશ્રદ્ધા અને બોધ સહિત સદ્વર્તનવડે જ સ્વકંદ્યાણુ સાધી શકાય. પોતે હિત માર્ગને હઠતાથી સેવનાર અન્યનું પણ હિત કરી શકે છે.

૧૩. યોગ્યતા મેળવ્યા વગર વસ્તુધર્મની પ્રગતિ થઈ શકતી નથી તેથી ઉત્તમ પ્રકારની ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ અને ઉદારતાદિકવડે સુયોગ્યતા મેળવવા ચૂકવું નહિ. રૂઢી યોગ્યતા પામેલો જીવ ચિંતામણિ રત્ન જેવો ધર્મ રહેજે પામી શકે છે.

૧૪. કોઈ જાતનું દુર્વ્યસન પવિત્ર તીર્થને ભેટી જલ્દી દૂર કરી દેવું. પવિત્ર તીર્થને ભેટી તપ-જપ-જ્ઞાન-ધ્યાન-વ્રત-પચ્ચ-ખાણુ કરવાનું વ્યસન તો જરૂર કાયમ રાખવું.

૧૫. તીર્થમાં જંગમ તીર્થરૂપ સદ્ગુણી સંત-મહાત્માદિકને સમાગમ કરી દોષ માત્ર દૂર કરવા. તેમની સ્વાર્થ વગરની હિતશિક્ષાને જરૂર અનુસરવું.

૧૬. મન, વચન અને કાયાથી સઘળી શુદ્ધિ સાચવી, સહુનું શ્રેય થાય એવું આપણી આસપાસ શુદ્ધ વાતાવરણ બનાવી દેવું જેથી શીઘ્ર સ્વ-પરકલ્યાણની સિદ્ધિ થાય.

૧૭. શત્રુજય તીર્થરાજ જેવા સર્વોત્તમ સ્થાનમાં બીજી ખટ-પટ તજી શાંતિથી રહેનાર સ્વહિત સાધી શકે છે. અંતરલક્ષથી જયણા (જીવદયા) સહિત પગપાળે એક પણ યાત્રા જેવી લાભદાયી થાય છે તેવી જયણા રહિત ઉપયોગશૂન્યપણે અનેક યાત્રાઓ પણ લાભદાયક થઈ શકતી નથી; તેથી થોડી કે ઘણી યાત્રા કરવા ઇચ્છતા સહુએ જરૂર જયણા સાચવવી.

૧૮. જયણાપૂર્વક સાતે શુદ્ધિ સાચવીને યાત્રાર્થે જતાં, વિક-આદિક પ્રમાદ સેવવો નહિ. વિકથાથી તો પોતાનું તથા પરનું પણ બગાડે છે તેથી હૃદયમાં શ્રી ગિરિરાજના ગુણનું સ્મરણ કરતાં કરતાં વધતા શુભ પરિણામ ઉપર ચડવું.

૧૯. ધર્મનું મૂળ વિનય હોવાથી નમ્રતા રાખી ચાલવું. યાત્રાર્થે જતાં દેહનું દમન કરવું. ખાસ મોટી માંદગી વિગેરે

કારણે ડોળી કરી તેમાં બેસીને જવા કરતાં ખુલ્લા પગે ચાલીને જ, બીજા કોઈને તકલીફ આપ્યા સિવાય યાત્રા કરવી. પ્રભુપૂજા, ચૈત્યવંદનાદિક વખતે પણ વિનય ગુણ વિસરી જવો નહિ. સદ્ગુણી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા વિગેરેનું યથાયોગ્ય માન સાચવવું.

૨૦. તીર્થજળ પવિત્ર હોવાથી તેને ઉબ્જી કરી કે કરાવી સ્નાન કરવા કરતાં તે શુદ્ધ જળથી જ જ્યણપૂર્વક સ્નાન કરી પ્રભુ-પૂજનમાં પ્રવૃત્ત થવું યુક્ત-સપ્રમાણ છે.

૨૧. યાત્રા-પૂજાદિમાં બાઈઓએ તેમજ બહેનોએ બરાબર પોતપોતાની મર્યાદા સાચવવાની સંભાળ રાખવી. એક જ સ્થળે પૂજન વિગેરે કરતાં મર્યાદા જળવાય નહિ તો બીજા સ્થળે બાવ-સહિત પ્રભુભક્તિ કરી લેવી યુક્ત લેખાય.

૨૨. ડુંગરપૂજા કરવા જતાં માર્ગમાં જ પગથિયાં ઉપર પુષ્પાદિક ચઢાવવા કરતાં ખાસ નિયમિત સ્થળોએ કે ડુંગરમાંની કોઈ અલાયદી શિલા ઉપર પુષ્પાદિક ચઢાવવા યુક્ત છે. તેવે પ્રસંગે નજરે પડતી અશુચિ વિગેરે આશાતના દૂર કરવા-કરાવવા પૂરતું લક્ષ રાખવું.

૨૩. સ્નાન કરતી વખતે પહેરવાનું વસ્ત્ર પોતપોતાનું અલાયદું જ રાખવું તેમજ તેવા વસ્ત્રથી ભીનું અંગ નહિ લુછતાં, અલાયદા અંગુઠાં (ટુવાલ) વિગેરેથી જ શરીર સાફ કરવું. એમ કરવાથી શરીરની આરોગ્યતા જળવાશે અને થતી આશાતના પણ દૂર થઈ શકશે. આ બાબત સંબંધી સમજી બાઈ-બહેનોએ ઉપેક્ષા કરવી નહિ.

૨૪. પ્રભુ પાસે ધરવા માટે ફળ, ફૂલ વિગેરે જે ઉત્તમ દ્રવ્ય લઈ જવાનાં હોય તે જેમ તેમ અનાદરથી લઈ જવા નહિ.

કેટલાક મુગ્ધ યાત્રાળુઓ શ્રીકૃષ્ણને ચોટલીથી બાંધી લઈ જતા જોવામાં આવે છે તે રીતિ અનુચિત છે. શ્રીકૃષ્ણ આદિક આદર સહિત બે હાથમાં અથવા થાળ પ્રમુખમાં રાખીને જ લઈ જવું ઉચિત છે.

૨૫. યાત્રાથી જતાં ઉપર ભાગ માં કોઈ પણ પ્રકારે અશુચિ પ્રમુખ આશાતના આપણાથી ન થાય એવી સંભાળ રાખવી.

૨૬. યથાશક્તિ પોરિસી પ્રમુખનું પચ્ચખખાણુ કરીને જ ઉપર ચડવું, કેમકે અત્રે કરેલું નાનું પણ પચ્ચખખાણુ મહાન લાભ આપે છે.

૨૭. આ ક્ષેત્રમાં હરેક રીતે સીદાતા સાધર્મી બાઈઓને વિવેક સહિત સહાય આપી ધર્મમાર્ગમાં જોડવા પ્રયત્ન કરવો.

૨૮. દેહ ઉપરની માયા ઓછી કરી, સુખશીલપણું તજીને અહીં સ્વશક્તિ અનુસાર દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ધર્મનું સારી રીતે સેવન કરવું. આ પુણ્યક્ષેત્રમાં વિવેકથી કરેલી ધર્મકરણી મહાલાભકારી થાય છે.

૨૯. પ્રતિદિન બનતાં સુધી જયણાપૂર્વક (જીવની વિરાધના ન થાય તેવી સંભાળથી) એક જ યાત્રા કરવી. મોટા પર્વ દિવસે બીજી યાત્રા કરવા ઇચ્છા થાય તો તે બહુ સ્થિરતાથી જયણાપૂર્વક વિધિયુક્ત જ કરવી.

૩૦. કેટલાક અણસમજી બાઈઓ દેરાસર કે દેરી વિગેરેની ભીંતો ઉપર પેન્સીલ કે કોયલાવતી પોતાના નામ લખી કે ગમે તેવા ચિત્ર કાઢીને ભીંતોને કાળી કરી આશાતના કરે છે. આવી રીતે પોતાનું નામ અમર કરવાને ઇચ્છતા મુગ્ધજનો પોતાનાં નામ ઉપર તીર્થની આશાતનારૂપ મશીનો કુચડો ફેરવે છે; તેથી સમજી માણસોએ તેમ નહિ કરતાં તેવું કરનાર શખસોને પણ સમજીતી આપવા પ્રયત્ન કરવો.

૩૧. કેટલાક યાત્રાળુઓ બહુ અંધારામાં વહેલો યાત્રાર્થે જાય છે. તેમ નહીં જતાં, સારી રીતે અજવાળું થયા બાદ જયણા સહિત પગે ચાલીને યાત્રા કરવી.

૩૨ કેટલાક યાત્રાળુઓ ખાસ કારણ વગર ડાળી કરે છે તેથી તેમના નિમિત્તે ડાળીવાળાઓ ડુંગર ઉપર કેટલીક બાતની આશાતના કરે છે. તે સંબંધી વિચાર કરી, સમજી માણસોએ તેવી અવિધિ આશાતના તણને જ બનતાં સુધી યાત્રાનો લાભ લેવો; ગતિનુગતિકતા તો ન જ કરવી.

૩૩. યાત્રાર્થે આવેલા ભાઈ-બહેનોએ પ્રભુપૂજા, ગુરુવંદન, સત્વાનુકંપા (પ્રાણીદયા), સુપાત્રદાન, ગુણાનુરાગ અને શાસ્ત્રશ્રવણરૂપ પોતાનાં નિત્યકૃત્ય વિસારી નહિ દેતાં તે નિયમસર સેવવાં.

૩૪. અહીં સદા સાધર્મિક જનોની બની શકે તેટલી સેવા-ભક્તિવડે આરાધના કરવી; પરંતુ તેની કોઈ રીતે વિરાધના તો ન જ કરવી.

૩૫. ‘ તીર્થભક્તિ માટે જેટલું તન, મન, ધનથી કરાય તેટલું ઓછું જ છે ’ એમ સમજી જે કંઈ યથાશક્તિ કરવામાં આવે તેનો ગર્વ કરવો નહિ, પણ પૂર્વ મહાપુરુષોનાં દૃષ્ટાંત લઈ સ્વલ્પધુતા જ ભાવવાનું લક્ષ રાખવું.

૩૬. અત્ર પ્રાયઃ કોઈપણ બાતના પાપમાં પ્રવૃત્તિ ન થાય તેવી કાળજી રાખવી. કોઈપણ નમ્રણી સંગતથી અલગ રહેવું. સર્વ જીવને આપણા આત્મા સમાન લેખી, શુદ્ધ દયાની લાજણી રાખવી અને પરિણામની વિશુદ્ધિ કરવી.

૩૭. કોઈને કર્કશ-કઠોર કે મર્મ વચન કહેવું નહિ. મિષ્ટ, પ્રિય અને હિત વચન જ વદવું. ખમે તેવા પ્રસંગમાં પણ અહિતકારી અસત્ય અને અપ્રિય વચન ન જ બોલવું.

૩૮. આપણી પ્રવૃત્તિ દેખી બીજા તેની અનુમોદના કરે અને તેનું અનુકરણ પણ કરે તેવી શાંત, નિર્મળ, પ્રમાણિક, નિષ્કપટ વૃત્તિ યાત્રા પ્રસંગે વિશેષે રાખવી. ધર્મશાસનની પ્રભાવના કરવાનો એ સરળ રસ્તો છે.

૩૯. કોઈપણ પ્રકારના દુર્વ્યસનથી અત્ર સદંતર દૂર રહેવા જ પ્રયત્ન કરવો. આવા પવિત્ર સ્થળે તો કેવળ ધર્મસેવનનું જ વ્યસન રાખવું કે જેથી આપણું એકાંત હિત જ થાય.

૪૦. દૂંકાણુમાં તીર્થભક્તને છાજે તેવી જ ઉત્તમ રહેણી-કરણી અહીં રાખવી.

૪૧. કોઈ રીતે અનીતિ કે અન્યાયને ઉત્તેજન મળે તેમ નહિં કરતાં ન્યાય-નીતિને જ ઉત્તેજન મળે તેમ હરેક પ્રસંગે જાતે કામ કરવું અને બીજા પાસે કરાવવા લક્ષ્ય રાખવું.

વિશ્વવંધ થવાને લાયક કેમ બનાય ?

‘ લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતાથી પ્રભુ દૂર ’

‘ નમે તે પ્રભુને ગમે ’

। વદનં પ્રસાદસદનં, સદયં હૃદયં સુધામધુરવાચઃ ।

કરણં પરોપકરણં, યેષાં કેષાં ન તે વંદ્યાઃ ?

ભાવાર્થ-જેમનું મુખ સદા પ્રસન્ન-આનંદિત રહ્યા કરે, જેમનું હૃદય દ્યાર્દ-સદા દયાળીનું રહે, જેમની વાણી અમૃત જેવી મીઠી-મધુર લાગે એવી પ્રિય અને હિતકારી વર્તતી હોય, તેમજ જેમની કાયા પરોપકારના કાર્યમાં સદાય તત્પર રહે, તેવા પવિત્ર આત્માઓ કેને વંદનિક ન થાય ? અર્થાત્ એવા ઉત્તમ જનો સહુ કેાષને વંદનિક-પૂજનીય થાય જ એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.

લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય સાદો ઉપદેશ

“ નમે છે આંખા આંખલી, નમે છે દાડમ દ્રાક્ષ;

એરંડ બીયારો શું નમે ? જેની ઓછી શાખ.”

ભાવાર્થ-આંખા, આંખલી, દાડમ-દ્રાક્ષ જેવા ઉત્તમ ઝાડો નમે છે, ફળસંપત્તિ વખતે તેઓ લચી પડે છે; પણ એરંડ અને તાડ જેવા હલકા વૃક્ષો તો અઝડ જ રહે છે. લગારે નમતા નથી. તેવી રીતે દુનિયામાં શીલસંતોષાદિક ઉત્તમ

ગુણોથી અલંકૃત થયેલા સજ્જનો સદાય સાદાઈ રાખે છે; નમ્રતા ધારે છે અને પરોપકાર સાધે છે. ત્યારે કુશીલતા-દિક દુર્ગુણોથી વાસિત થયેલા હલકા લોકો અછડ રહે છે, સજ્જનો સાથે દ્વેષ રાખે છે અને અધિકાર મળતાં અનર્થ પણ કરે છે; યત:-

“નમન્તિ સરઘ્ના વૃક્ષા, નમન્તિ સજ્જના જનાઃ।
મૂર્ખાશ્ચ શુષ્કકાષ્ઠં ચ, ન નમન્તિ કદાચન ॥”

ભાવાર્થ-જ્યારે સુકા કાષ્ઠ જેવા અછડખાજ અજ્ઞનો કદાપિ નમતાં નથી ત્યારે ફળથી લયી પડતા ઉત્તમ વૃક્ષોની પેઠે સદ્ગુણશાળી સજ્જનો સદા-સર્વદા નમ્રતા રાખે છે અને પરદુઃખભંજક બની, નિજ જન્મ સફળ કરે છે; કેમકે ‘ પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ ’

જૈન કોમના સત્યહિતની ખાતર ખાસ નિર્માણ કરેલી સમયોચિત બહુ અગત્યની સૂચનાઓ

૧. સુર કાઠ-બહેનો ! દરેક મંગળ પ્રસંગે વિદેશી બ્રહ્મ વસ્તુઓ વાપરવાથી આપણે કાયમ પરહેજ (દૂર) રહેવું અને સ્વદેશી પવિત્ર વસ્તુઓનો જ વિવેકથી ઉપયોગ કરવો-કરાવવો.

૨. આપણા પવિત્ર તીર્થોની સેવા-રક્ષા અર્થે આપણાથી બને તેટલો સ્વાર્થત્યાગ કરવો, આત્મલોગ આપવા તૈયાર-તત્પર રહેવું.

૩. કોઈ પણ જાતના કુવ્યસનથી સદંતર દૂર રહેવું અને આપણી આસપાસના સ્વજનાદિને એથી દૂર રહેવા પ્રીતિભરી પ્રેરણા કર્યા કરવી.

૪. શાન્તરસથી ભરેલી જિનપ્રતિમાને જિનેશ્વર તુલ્ય લેખી, આપણે પણ તેવા જ શાન્ત-અવિકારી થવા તેમની પૂજા-અર્ચાદિક પ્રેમથી કરવા-કરાવવા બનતું લક્ષ રાખવું.

૫. આત્મશાંતિને આપનારી જિનવાણીનો લાભ લેવા, પ્રતિદિન થોડો ઘણો વખત પ્રેમપૂર્વક પ્રમાદ રહિતપણે કાઠવા પ્રયત્ન સેવવો.

૬. જૈન તરીકે આપણું કર્તવ્ય શું શું છે ? તે સારી રીતે બાણી તે પ્રમાણે લક્ષ રાખીને આચરવા યથાશક્તિ ઉદ્યમ કર્યા કરવો.

૭. શરીર નિરોગી હોય તો જ ધર્મસાધન રૂડી રીતે થઈ શકે માટે શરીરઆરોગ્ય સાચવવા સહુએ પૂરતી સંભાળ રાખવી. વળી બાળલગ્ન, વૃદ્ધવિવાહ, પરસ્ત્રી તથા વેશ્યાગમન, માદક આહાર, કુપચ્ચ સેવન અને કુદરત વિરુદ્ધ વર્તનથી

નાહક વીર્યનો વિનાશ કરવાવડે શરીર કમજોર થઇ જાય છે, એમ સમજી ઉક્ત અનાચરણોથી સહુએ સદંતર દૂર રહેવા લક્ષ રાખવું, તેની ઉપેક્ષા કરવી નહીં.

૮. આવકના પ્રમાણમાં જ ખર્ચ રાખવું અને ખિનજરૂરી ખર્ચ કમી કરી ખચેલા નાણાનો સદુપયોગ કરવા-કરાવવા પૂરતું લક્ષ્ય જાતે રાખવું અને સ્વજનો પાસે રખાવવું.

૯. શુભ-ધર્માદા ખાતે ખર્ચવા કાઢેલી રકમ વગરવિલંબે વિવેકથી ખર્ચી દેવી; કારણ કે સદાકાળ સહુના સરખા શુભ પરિણામ ટકી રહેતા નથી, વળી લક્ષ્મી પણ આજે છે અને કાલે નથી માટે કાલે કરવું હોય તે આજે જ કરવું.

૧૦. જ્ઞાનદાન સમાન કોઇ ઉત્તમ દાન નથી એમ સમજી સહુએ એ કાર્યમાં યથાશક્તિ સહાય કરવી અને તત્ત્વજ્ઞાનનો ફેલાવો થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો; કેમકે શાસન ઉન્નતિનો આધાર તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર અવલંબી રહેલો છે.

૧૧. આપણા જૈન ભાઈ-બહેનોની અત્યારે ઘણા ભાગે કળાકૌશલ્યની ખામીથી, પ્રમાદ આચરણથી, અગમચેતીપણાના અભાવથી અને નાતવરા વિગેરેમાં નકામા ખર્ચ કરવાની કુરૂઠીથી જે દુઃખભરી હાલત થવા પામી છે તે જલ્દી દૂર થાય તેવી તાલીમ (કેળવણી) દેશકાળને અનુસારે ઉછરતી પ્રજાને આપવા દરેક યોગ્ય સ્થળે ગોઠવણ કરવાની હવે ખાસ જરૂર છે.

૧૨. વીતરાગ પ્રભુનો પવિત્ર ઉપદેશ આખો આલમને ઉપકારક થઇ શકે એવો હોવાથી તેનો જેમ અધિક પ્રસાર થવા પામે તેમ સહુએ પ્રયત્ન કરવો. જગદ્ગુરુ જિનેશ્વર ભગવાને ફરમાવેલી ૬૨ શિક્ષાનું રહસ્ય એ છે કે—

(૧) શાસનરસિક જનોએ સહુ કોઈ જીવોનું ભલું કરવા કરાં-

વવા બનતી કાળજી રાખવી અને ઉદાર દિલથી આત્મ-
લોગ આપવો.

- (૨) મદ, માન કે અહંકાર તણ, સાદાઈ, બલમનસાઈ અને નમ્રતા રાખી સહુ સાથે હળીમળીને રહેવું અને ગુણી-જનોનો અધિક આદર કરવો, તેમના પવિત્ર સમાગમમાં આવી સદ્બોધ મેળવવો અને તે પ્રમાણે સહુએ ચીવટ રાખીને સદ્વર્તન સેવવું.
- (૩) માયા-કપટ તણ, સરલતા આદરી, મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિથી સ્વપરહિતરૂપ થાય તેવા શુભ કાર્ય કરવાં-કરાવવાં.
- (૪) લોભ-તૃષ્ણા તણ સંતોષવૃત્તિ રાખીને બની શકે તેટલાં પરમાર્થભર્યાં કામ નિઃસ્વાર્થપણે કરવાં અને કરાવવાં.
- (૫) કુવાસના તણ, ઇર્ષ્યાનિરોધ તપવડે નિજ દેહદમન કરી, પવિત્ર જ્ઞાનધ્યાન યોગે પ્રમાદ રહિતપણે સ્વ-આત્મ-સુવર્ણ શુદ્ધ કરવું.
- (૬) ઇન્દ્રિય, વિષય અને કષાયને કાજૂમાં રાખી પવિત્રપણે યથા-શક્ત વ્રત-નિયમો પાળવા પળાવવા પ્રયત્નશીલ થવું.
- (૭) સત્યનું સાચું સ્વરૂપ સમજી પ્રિય, પથ્ય અને તથ્ય એવું (હિત, મિત અને મધુર) વચન પ્રસંગ પામીને ઠહાપણથી બોલવું.
- (૮) અંતઃકરણ સાફ રાખી વ્યવહારશુદ્ધિ સાચવવી. ન્યાય, નીતિ અને પ્રમાણિકપણું સારી રીતે સાચવી રાખીને ચાલવું.
- (૯) પર આશા-પરાધીનતા તણ નિઃસંગતા અને નિઃસ્પૃહતા ધારી એકાન્ત આત્મહિત કરી લેવાને સવેળા ઉજમાળ થઈ રહેવું.
- (૧૦) બ્રહ્મચર્ય યુક્ત પવિત્ર આચારવિચારને સેવી આત્મપરા-યણતાયોગે સહજ સ્વાભાવિક અનુપમ સુખનો અનુભવ

કરવો, ધયળ-ભમરીના દૃષ્ટાંતે પરમાત્મચિન્તવનવડે તેની સાથે એકતા કરી સ્વરૂપમગ્ન થવું.

૧૩. કલેશ, કુસંપ, વેર, વિરોધ, ઇર્ષા, અદેખાઇ, નિંદા, યુગલી વિગેરે વિકારોને મહાદુઃખદાયક બાણી સહુએ અવશ્ય પરિહરવા.

૧૪. કુસંગથી આદરી હીધેલા ખોટા રીતરિવાજોને હાનિકર્તા બાણી દૂર કરવા-કરાવવા પૂરતું લક્ષ્ય રાખવું.

૧૫. કોઇ રીતે સીદાતા (દુઃખી થતા) સાધર્મીજનોને સારી રીતે સહાય આપી અપાવીને ઠેકાણે પાડવા સદા લક્ષ્ય રાખવું.

૧૬. માતા, પિતા, સ્વામી અને ગુરુમહારાજનો આપણા ઉપર થયેલો અનહદ ઉપગાર સંભારી, કાયમ સ્મરણમાં રાખી તેમનું હિત કરવાની સોનેરી તક મળે ત્યારે તે ગુમાવવી નહિ. દ્રવ્યથી અને ભાવથી બની શકે તેટલી તેમની સેવા, ભક્તિ જરૂર કરવી.

૧૭. કોઇએ કંઈ કસુર કરેલી બાણી તેનો તિરસ્કાર કરવાને બદલે તેની બૂલ શાંતિથી સમજાવી સુધરાવવી વધારે હિતકારી છે.

૧૮. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને નિજ લક્ષમાં રાખી નમ્રતાથી ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરનાર સુખે સ્વપરહિત સાધી શકે છે.

સૌ કોઇ આ અમૂલ્ય સૂચનાઓનો અમલ કરશે તો તેઓ અલ્પ સમયમાં અને અલ્પ પ્રયાસે અમૂલ્ય લાભ મેળવી શકશે એમ ધૃષ્ટી, પ્રાર્થી નિજ આશય દાખવીને વિરમું છું. સ. ક. વિ.

શ્રી બુદ્ધિ-વૃદ્ધિ-કર્પૂર ગ્રંથમાળાના મણકા

- *૧ ભારતીય દર્શનોમાં જૈનદર્શનનું સ્થાન.
- *૨ સામાયિક ચૈત્યવંદન સૂત્ર. સાર્થ.
- *૩ દેવસિરાઇ પ્રતિકમણ સૂત્ર. સાર્થ.
- *૪ ભક્તિમાળા.
- *૫ જૈન તત્ત્વપ્રવેશક જ્ઞાનમાળા. ભાગ ૧ લો.
- *૬ પ્રાર્થના પચ્ચાશી.
- *૭ બ્રહ્મચર્યાવિચાર.
- *૮ જૈન તત્ત્વપ્રવેશક જ્ઞાનમાળા ભાગ ૨ નો.
- *૯ સ્વાધ્યાય. *૧૦ ધરની લક્ષ્મી.
- *૧૧ શિયળનો મહિમા.
- *૧૨ ચિદાનંદ પદ સંગ્રહ. ભાગ ૧ લો.
- *૧૩ પ્રભુ પ્રાર્થના ૧૪ સાધુમર્યાદાપદક.
- *૧૫ પંચકલ્યાણક પૂજ. (પં રૂપવિજયજીકૃત.) સાર્થ.
- *૧૬ શ્રી પાલગોપાલ તથા સૂરચંદ્ર કુમાર ચરિત્ર.
- *૧૭ સદ્ગોષ્ઠ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો.
- *૧૮ કામઘટ કથાપ્રબંધ તથા કંડૂ રાબની કથા વિગેરે.
- ૧૯ છૂટાં વેરાચલાં ભોલી. ભાગ ૨ નો.
- ૨૦ " " " ભાગ ૩ નો.
- ૨૧ ચિદાનંદજી કૃત સંગ્રહ. ભાગ ૨ નો
- ૨૨ " ભાગ ૧ લો તથા ૨ નો સાથે.
- ૨૩ વ્યવહાર કૌશલ્ય લેખ ૫૧, ભાગ ૧ લો.
- ૨૪ " લેખ ૫૨ થી ૯૯, ભાગ ૨ નો.
- ૨૫ જૈન તત્ત્વપ્રવેશક જ્ઞાનમાળા ભાગ પહેલો બીજો સાથે.
- ૨૬ શ્રાવક યોગ્ય આચારવિચાર સંગ્રહ.
- ૨૭ પ્રશમરતિ અનુવાદ તથા વીતરાગ સ્તોત્રાનુવાદ.
- ૨૮ છૂટાં વેરાચલાં ભોલી. વિભાગ ૪ થો.
- ૨૯ સૂક્તમુક્તાવળી. ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષ-ચારે વર્ગ
- ૩૦ આરાધના સૂત્ર પચન્નો અવચૂરિ અનુવાદ યુક્ત.

* આવી નિશાનીવાળી બુકો શીલીકે નથી.